

Liahona

**Ko e 'Otuá 'a 'Etau
Tamaí, p. 20, 52, 60**

**Ngaahi Tokoni mei he
Konifelenisi Lahí, p. 8**

**Founga Hono Ako'i mo
Tokoni'i 'o e Fānau 'oku
Faingata'a'ia Fakaesinó,
p. 32**

**Fānau 'Oku Nau Tāmate'i e
Tekinolosia, p. 61**

'I HE ANGALELE' 'A E MUSIUME HISTOLIA' O'E SIASI

Ako'i Au ke u 'A'eva 'i he Māmá, tā 'e Godofredo Orig

'Oku tau mamata heni ki he hala 'o ha fāmili 'i he 'enau fou atu ki he maama 'o e temipalé. 'I he 'otu 'i laló, 'oku nofo ai e fāmili 'i he fakapo'ulí ka 'oku vave pē 'enau fe'iloaki mo e kau faifekaú. 'I he 'otu taupotu ki 'olungá, 'oku lotu e fāmili, 'ilo 'i 'oku mo'oni 'a e ongoongolelé, pea nau mateuteu ke papitaiso mo hilifakinima. 'Oku nau hanga ki he temipalé, 'a ia te nau iku fai ai 'a e ngaahi fuakava 'oku fie ma'u ka nau ma'u 'a e mo'ui ta'engatá.

"Ko e kakai 'a ia na'e 'a'eva 'i he po'ulí kuo nau mamata ki he maama lahi;

. . . kuo ulo kiate kinautolu 'a e māmá" (2 Nīfai 19:2).

Liahona, Fēpueli 2012

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī
'Uluakí: Na'ina'i Ange ke
Nau Lotu

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Kau Tauhi 'o e 'Apí

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

14 He 'Ikai 'Aupito Ke u Teitei
Tuēnoa 'i He'eku Tui ki he
'Otuá

Fai 'e Donna Hollenbeck

Ko 'eku toki ongo'i tuēnoa 'eni hili ha ngaahi ta'u lahi. Ne 'ikai ha feitu'u ke u ma'u mei ai 'a e fakafiemālié tuku kehe pē 'eku tū'uhutui 'o lotú.

'I HE TAKAFÍ

Ko e 'Uhuaki Mata-Me'a-Hā-Maí, sio'ata fakalanu kehekehe 'i he falelotu 'o e Uooti Pilikihami Siti Tolú, Pilikihami Siti, 'Iutā, USA.

16 "'Ikai Ko 'Eni 'a e 'Aukai Kuó
u Filí?"

Fai 'e Alexandria Schulte

20 Ko e Tokāteline 'a e Tamaí

Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

Ko e 'Otua ko e Tamaí 'a e Pule Aoniu 'o e 'univēsí, 'a e Mālohi na'ā Ne fakatupu fakalaumālie kitautolú, pea mo e Tupu'anga 'o e palani 'okú ne 'omi 'a e 'amanaki lelei mo e ivi ke a'usia e me'a te tau malavá.

26 Fiekaia ki he Folofolá
'i 'Ekuatoa

Fai 'e Joshua J. Perkey

Ko e tokoni 'a e ngāuē, fakafe-ohí, mo e fakauluí ke ma'u 'e he kāingalotú ni 'a e fiefiá.

32 Te u Tokoni'i Fēfē
'a e Fānaú Ni?

Fai 'e Danyelle Ferguson

Tefito 'i mo'oni 'e fitu ke tokoni 'i 'aki e fānau Palaimeli 'oku 'i ai honau ngaahi faingata 'a 'ia fakae'atamaí.

NGAAHI POTUNGĀUÉ

8 Ki'i Tohi Fakamatala 'o e
Konifelenisi 'o 'Okatopá

11 Ko e Ngāue 'i he Siasí: Ko e
Me'a ke Fai ki he Fakaangá
'i Hotau Ngaahi Uiuí'i
'Ikai fakahā 'a e hingoá

12 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki Aí:
Kuo Foaki Mai 'e he 'Eikí ha
Fono 'o e Mo'ui Leleí

38 Ngaahi Le'o 'o e Kau
Mā'oni'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Ongoongo 'o e Siasí

79 Ngaahi Fakakaukau Ma'a e
Efiafi Fakafāмили 'i 'Apí

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe
Fe'iloaki: Ko e Fa'ifa'itaki
mo Faka'apa'apa'i 'Etau
Mātu'a Fakalangí

Fai 'e Scott Van Kampen

42 Na'a Nau Lea Kiate Kitautolu: Ko Ho'omou Ngāue 'Eni

Fai 'e Julie B. Beck

'Oku fe'unga 'aupito 'a e kakai lalahi kei talavou 'o e 'aho ní ke nau kau 'i he ngāue fakatemi-palé mo e hisitōlia fakafāmilí.

45 Ko e Ongongoleleí 'i He'eku Mo'uí: Ko Hono Fakatukupaa'i Au ki he Hisitōlia Fakafāmilí

Fai 'e Cristina Alvear

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Lia-hona 'oku fūfuu'i 'i he makasini ko 'ení. Ki'i Tokoní: 'Oku 'ilo'i 'e Taniela mo Siosefa.

46 Ngaahi Fehu'i mo e Tali

Kuo vete 'eku ongomātu'ā. Ko e taimi e ni'ihī 'oku fepaki e fale'i 'oku ou ma'u meiate kinauā. Ko e hā te u fai?"

48 Ko e Ngaahi 'Alo'ofa Ongongofua 'a e 'Eiki

Fai 'e 'Eletā David A. Bednar
'E lava ke ke fiefia 'i he ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eiki—'a e ngaahi me'āfoaki fakalaumālie hangē ko e ivi, malu'i, ngaahi tala fakapapau, fakahinohino, mo e anga'ofa-angalelei.

52 Ko 'Etau Tamai 'i Hēvani

'Oku laulōtaha 'a e me'a 'oku 'ilo'i 'e he Kāingalotú 'o kau ki he Tamai Hēvani, pea 'oku hoko ai ha liliu lahi kiate kitautolú.

54 Ko ha Le'o ma'á e Ngaahi Tu'unga Mo'ui Mā'olungá

Fai 'e Hilary Watkins Lemon
'Oku fa'a hā ma'u pē 'a e talavou Potukali ko Kēsoni Sanitosí 'i he ngaahi me'a 'oku hokó pea ne taukave'i ai 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongolelei.

55 Ko 'Etau Tafa'aki

56 Vakai Na'á ke Tafia

Fai 'e Adam C. Olson
'Oku pehē 'e ha finemui ko Saane mei Tonga, 'oku hangē 'a e fono 'o e angama'á ko ha 'ā malu'i fakalaumālie.

58 Mei he Mala'e Ngāue Fakafaifekau: Ko ha Fai'anga Papitaiso Ne Maha

Fai 'e Siosaia Naeata Jr.

60 Fakamo'oni Makehe: Ko Hai 'a e Tamai Hēvani?

Fai 'e Palesiteni Boyd K. Packer

61 Kuo To'o e Palaki

Fai 'e Annie Beer

Ngaahi tokoni ki hono tā-mate'i 'o e tekinolosiā kae fai ha ngaahi ngāue kehe 'oku mahu'ingá.

62 Ko 'Etau Pēsī

63 Fakakaukau Lelei

64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: 'Oku Tāpuekina Kitautolu 'i He'etau Fili ki he Totonú

66 Ko ha Lotu ke Malu'i

Fai 'e Sueli de Aquino

Ne u feinga ke kakau ki he matā'uto'utá ka kuo hu'a e tahí. Ne u fāinga ke u a'u ki 'uta.

68 Ma'u ha Valenitainē Fiefia! Tine O. 'o Nailopi, Kiniá

Fai 'e Richard M. Romney

Kuo 'ai 'e Tine 'a e huafa 'o Sīsū Kalaisí pea 'okú ne feinga ke mo'ui 'o hangē ko Iá.

70 Ma'á e Fānau Īkí

81 Ngaahi Fakatātā 'o e Kakai mei he Tohi 'a Molomoná

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētita: Paul B. Pieper

Kau 'Ētivaisā: Keith R. Edwards, Christoffel Golden Jr., Per G. Malm

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka Ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr, Susan Barrett

Kau Ngāue Faka Ētita: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Lia McClanahan, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Paul VanDenBerghe, Marissa A. Widdison, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatāā: C. Kimball Bott,

Thomas S. Child, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen,

Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatāā mo e Fakatahataha 'i 'o

e Makasini: Collette Nebeker Aune, Howard G. Brown, Julie Burdett, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker, Bryan W. Gyg, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he tā'u'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke mā'u 'a e ngaahi totongi ki hō'o makasini 'i he ngaahi fonua mavaha mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lids.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'ekē he 'initaneti 'i he liahona.lids.org; 'i he meili ki he Liahona. Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'apule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēnia, Pisilama, Kempipoutia, Pulkālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafaingofua'i), Koloēsia, Seki, Tenima ake, Hōlani, Pilitānia, 'Esitonia, Fisi, Fīnīlani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Takālokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemi. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatata mo e lea fakafonua.)

© 2012 'e he Intellectual Reserve, Inc. Mā'u 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

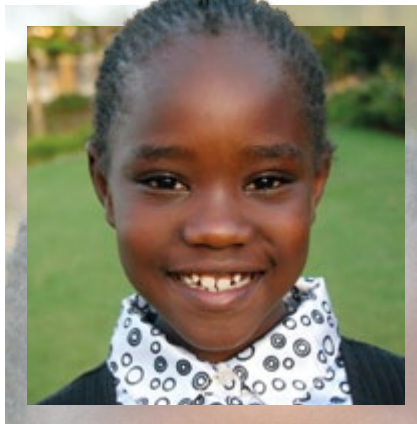
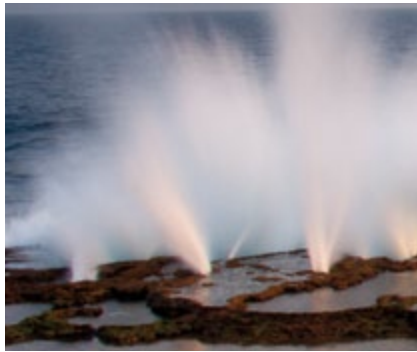
'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatāā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga' pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'a'i atu ai hano fakatapuapui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatāā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

February 2012 Vol. 36 No. 2. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi 'Initaneti' Liahona.lids.org

MA'Ā E KAKAI LALAHĪ

Vakai ki he peesi 32 ki ha fakamatala 'oku 'omi ai ha ngaahi fokotu'u lahi ki hono ako'i 'o e fānau 'oku faingata'a'ia faka'atama'i. 'Oku fakamatala'i 'i he uepisaiti 'a e Siasi ko e **lds.org/disability** 'a e fa'ahinga faingata'a'ia fakaesino kehekehe mo e founga ke tokoni'i 'aki e kau faingata'a'ia 'i he to'u kotoa pē.

Laukonga 'o kau ki he kāingalotu faive-lenga 'o e Kolo 'Oliana 'o 'Ekuatoā (vakai, peesi 26) mo vakai ki hanau 'ū tā lahi ange 'i he **liahona.lids.org**.

MA'Ā E TO'U TUPŪ

'Oku pehē 'e he finemui ko ia ko Saane mei Tongā (vakai, peesi 56) 'oku malu'i kitautolu 'e he ngaahi tu'unga mo'ui 'o hangē pē ko hono malu'i 'e he ngaahi 'ā pamu malu'i 'a e kaka'i mei he ngaahi peaú. Vakai ki hano toe 'ū la'itā lahi ange mo e ngaahi pupu'a puhi faka'ofa'ofa kae fakatu'utāmaki 'i he Mapu 'a Vaeā 'i he **liahona.lids.org**.

MA'Ā E FĀNAÚ

Fe'iloaki mo Taine mei Kiniā he peesi 68. Vakai ki hano 'ū la'itā lahi ange mo e feitu'u 'uta 'i hono fonua 'i he **liahona.lids.org**.

'I HO'O LEA FAKAFONUA PĒ 'A'AU

'Oku mā'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he **languages.lids.org**.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENĪ

'Oku fakafongona 'i he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

- Akonaki,** 32
- 'Amanaki lelei,** 55
- Angamā 'ā,** 56
- Angamā 'ā,** 55, 56
- 'Aukai,** 16
- Fa'ifa'itaki'angā,** 54
- Fakafeohi,** 26
- Fakaului,** 38
- Fāmilī,** 20, 25, 46, 80
- Fiefiā,** 26
- Hisitōlia fakafāmilī,** 42, 45
- Konifelenisi Lahi,** 8
- Lea 'o e Potō,** 12
- Lotū,** 4, 46, 66, 70

- Mitiā,** 61
- Mo'ui tāū,** 41
- Mūsikā,** 54
- Natula faka-'Otuā,** 14, 20, 25, 52, 80
- Ngaahi 'alo'ofa ongongofua,** 48
- Ngaahi faingata'a'ia fakaesino,** 32
- Ngaahi tāpuaki,** 40, 48, 72
- Ngaahi tempalē,** 41, 42
- Ngaahi tu'unga mo'ui,** 54, 56
- Ngaahi uiui'i,** 11, 26, 32

- Ngāue fakafaifekau,** 26, 54
- Ngāue tokoni,** 26
- 'Ofā,** 25, 68
- Palaimeli,** 32
- Palani 'o e fakamo'ui,** 20, 39
- Papitaisō,** 58
- Sāmīta, Siosefa,** 52
- Sisū Kalaisi,** 41, 80
- Talangofuā,** 55, 64
- Tamai Hēvani,** 14, 20, 25, 52, 60, 66, 70, 80
- Tohi 'a Molomonā,** 38
- Tui,** 14
- Uouangatahā,** 26
- Vaehongofulū,** 40
- Vete mali,** 46

Fai 'e Palesiteni
Henry B. EyringTokoni 'Uluaki 'i he Kau
PalesitenisĪ 'Uluakí

Na'ina'i Ange ke Nau Lotu

I he'eku kei si'í, na'e hanga 'e he'eku ongomātu'á 'o ako'i au 'i he'ena fa'ifa'itaki'angá ke lotu. Ne kamata 'aki pē 'eku fakakaukau loto atu 'oku nofo 'a e Tamai Hēvaní ha feitu'u mama'o. 'I he'eku hoko 'o matu'otu'a angé, na'e liliu 'a e anga 'o 'eku fakakaukau ki he lotú. Kuó u fakakaukau loto atu 'eni ki ha Tamai Hēvaní 'oku nofo ofi mai, 'oku 'ākilotoa Ia 'e ha maama ulo ngingila, pea 'okú Ne 'afio'i lelei au.

Ne hoko e liliu ko iá 'i he'eku ma'u ha fakamo'oni pau 'oku mo'oni 'a e fakamatala 'a Siosefa Sāmita ki he me'a na'á ne a'usia 'i Manisesitā, 'i Niu 'Toke, he 1820:

“Na'á ku mamata ki ha pou maama fe'unga tonu mo hoku 'ulú, na'e lahi ange hono ngingilá 'i he la'aá, 'a ia na'e maliu māmālie hifo kae 'oua kuo tō ia kiate au.

“'I he'ene hā maí pē, na'á ku 'ilo'i kuo fakahaofi au mei he fili na'á ne ha'i aú. 'I he nofo mai 'a e māmā 'iate aú, na'á ku sio ki ha Tangata 'e toko ua, 'a ia ko hona ngingilá mo e nāunaú 'oku 'ikai fa'a lava ke mafakamatala'i, 'okú na tu'u mai 'i 'olunga 'iate au 'i he 'ataá. Na'e folofola mai 'a e toko taha kiate au, 'o ne ui au 'aki hoku hingoá, 'o ne tuhu ki he tokotahá 'o pehē—*Ko hoku 'Alo 'Ofa'angá 'eni. Fanongo kiate Ia!*” (Siosefa Sāmita—Hisi-tōlia 1:16–17).

Na'e 'i he vao'akaú 'a e Tamai Hēvaní 'i he pongipongi faka'ofa'ofa he fa'ahita'u failau ko iá. Na'á Ne ui 'a Siosefa 'aki hono hingoá. Pea na'á Ne fakafe'iloaki 'a e Fakamo'ui 'o e māmaní kuo toetu'ú ko Hono “'Alo 'Ofa'angá.” 'E lava ke faitāpuekina koe 'e ho'o fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e me'a nāunau'ia na'e hokó 'i ha fa'ahinga taimi mo ha feitu'u pē 'okú ke lotu ai.

Ko e Tamai 'oku tau lotu ki aí ko e 'Otuā nāunau'ia Ia na'á Ne fakatupu e ngaahi māmaní 'o fakafou 'i Hono 'Alo 'Ofa'angá. 'Okú Ne fanongo mai ki he'etau ngaahi lotú 'o hangē ko 'Ene fanongo ki he lotu 'a Siosefa—'o mahino lelei hangē pē na'e fai ia 'i Hono 'aó. 'Oku lahi fau 'Ene 'ofa kiate kitautolú ko ia na'á Ne foaki ai Hono 'Aló ke hoko ko hotau Fakamo'uí. Na'á Ne fakahoko 'i he me'a'ofa ko iá ke tau lava 'o ma'u 'a e mo'ui ta'e-fa'a-matē mo e mo'ui ta'engatā. Pea 'okú Ne foaki mai 'a e faingamālie ke tau fetu'utaki mo Ia 'i he mo'uí ni, 'o fakafou 'i

he lotu 'i he huafa 'o Hono 'Aló, 'i he lahi taha te tau fili ke fakahokó.

'Oku 'i ai e fatongia toputapu 'o e kau ma'u lakanga fakataula'eiki 'i he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke “'a'ahi ki he fale 'o e kāinga-lotu takitaha, pea *na'ina'i kiate kinautolu ke nau lotu 'aki 'a e le'ó pea 'i he lilo*” (T&F 20:47; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

'Oku lahi e ngaahi founga ke na'ina'i ai ki ha taha ke lotú. Hangē ko 'ení, te tau lava 'o fakamo'oni kuo fekau'i kitautolu 'e he 'Otuá ke tau lotu ma'u pē, pe te tau lava 'o fakamatala'i e ngaahi sīpinga mei he folofolá pea mei he ngaahi me'a pē kuo tau a'usiá 'a e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he ngaahi lotu fakafeta'í, tautapá, mo e fakafehu'í. Hangē ko 'ení, 'oku lava ke u fakamo'oni'i 'oku tali 'e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi lotú. Kuó u ma'u 'a e fakahinohino mo e fakafiemālie mei he ngaahi folofola ne ha'u ki hoku 'atamaí, pea 'oku ou 'ilo'i 'i he Laumālié ko e ngaahi folofola ia mei he 'Otuá.

Na'e a'usia 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitā e ngaahi me'á ni pea 'e lava ke ke a'usia ia. Na'á ne ma'u 'a e talí ni ki ha lotu fakamātoato:

“'E hoku foha, ke 'i ho laumālié 'a e melinó; 'e ki'i fuofuolao si'i pē 'a ho'o faingata'a'ia pea mo ho'o ngaahi mamahí;

“'Pea 'e toki hakeaki'i koe 'e he 'Otuá 'i 'olunga 'o kapau te ke kātaki'i ia 'o lelei' (T&F 121:7–8).

Ko ha fakahā ia mei ha Tamai 'ofa ki ha foha faivelenga na'e faingata'a'ia lahi. 'E lava ke fetu'utaki e fānau kotoa pē 'a e 'Otuá mo Ia 'i he lotu. Kuo 'ikai mo ha na'ina'i ke lotu ne ongo lahi ange kiate au ka ko e ongo'i 'ofa mo e maama ko ia 'oku ma'u 'i he ngaahi tali ki he ngaahi lotu 'oku fai 'i he loto fakatōkialaló.

'Oku tau ma'u ha fakamo'oni ki ha fa'ahinga fekau pē 'a e 'Otuá 'i he'etau tauhi e fekau ko iá (vakai, Sione 7:17). 'Oku mo'oni 'eni fekau'aki mo e fekau ko ia ke tau lotu 'aki hotau le'ó pea 'i he liló. 'I he'eku hoko ko ia ko ho'o faiako mo ho kaume'á, 'oku ou palōmesi atu 'e tali 'e he 'Otuá 'a ho'o ngaahi lotú, pea 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni, te ke lava ke 'ilo'i ai 'iate koe pē ko e ha'u meiate Ia 'a e ngaahi talí. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

- “Ko ha ngaahi me’a-
ngāue mahu’inga e
ngaahi fakatātāá ki
hono fakamālohia ‘a e
tefito’i fakakaukau ‘o
ha lēsoni” (*‘Oku ‘Ikai
ha Ui ‘e Mahu’inga
Ange ‘i he Faiakó*
[1999], 216). Faka-
‘ali’ali ha fakatātā ‘o
Siosefa Sāmita pe ko
e ‘Uluaki Mata-Me’a-
Hā-Maí. Alea’i e me’a
na’e hoko kia Siosefa
Sāmita ‘i he’ene lotú.
‘E founga fēfē ha’ane
toe mahu’inga mālie
ange ho’o ngaahi
lotú kapau ná’á ke
fakakaukau loto “‘oku
ofi mai ‘a e . . . Tamai
Hēvaní” ‘o hangē ko
e fakakaukau ‘a Palesi-
teni ‘Aealingí?
- Fakakaukau’i hano
vahevahe ho’o faka-
mo’oni fekau’aki mo
e lotú, fakamatala’i e
ngaahi tāpuaki kuó
ke ma’u tupu mei he
lotú, pe vahevahe ha
ngaahi potufolofola
kau ki he lotú, ‘o
hangē ko ia ‘oku foko-
tu’u mai ‘e Palesiteni
‘Aealingí.

Ko e Mālohi 'o e Lotú

Fai 'e Austin C.

Ko e lotú ko e taha ia 'o e ngaahi founga ma'ongo'onga mo mahu'inga taha ke fehokotaki, fefolofolai, pea fakafiemālie'i ai kitautolu 'e he'e-tau Tamai Hēvaní.

Lolotonga 'a 'eku lotu 'i ha pō 'e taha, ne u fakakaukau ai ki he ngaahi me'a 'oku fie ma'u 'e hoku fāmili, ngaahi me'a 'oku ou hounga'ia ai, pea

pehē foki ki he ngaahi me'a ne fie ma'u ke u fakatomala'í. Hili pē 'eku lotú, ne u fakakaukau ki he ngaahi me'a 'o e mā-maní 'a ia 'e lava ke nau tohoaki'i 'eku tokangá mei he'eku ngaahi taumu'á.

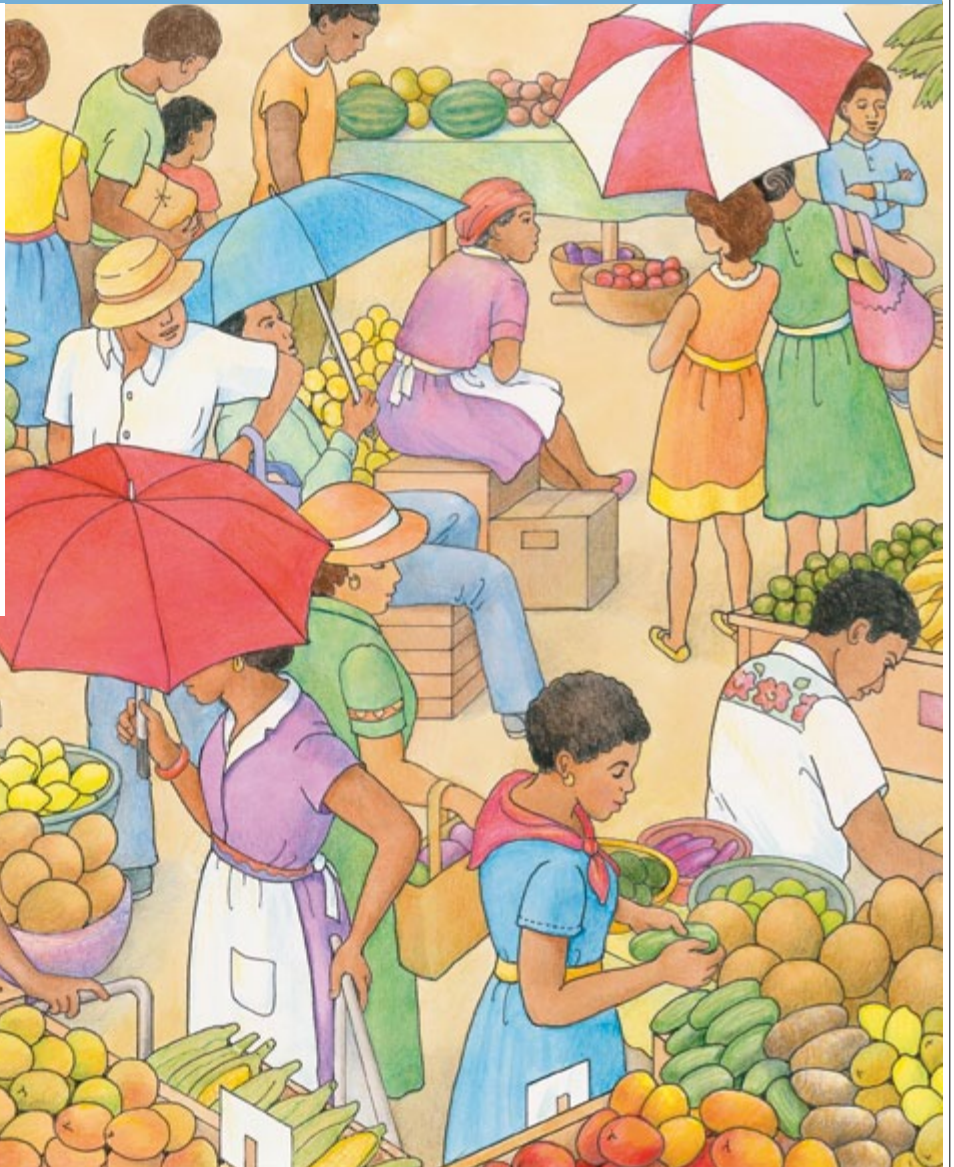
Ka 'i he lolotonga 'eku lotú, 'oku ou ongo'i kapau te u lotu fakamātoato pea 'i he loto fakatōkilalo, 'e ma'ama'a 'a 'eku ngaahi kavengá, fakama'a 'a

'eku ngaahi angahalá, pea ma'u mo e tali ki he'eku ngaahi palopalemá. 'Oku ou 'ilo'i 'a 'eku ongo'i vāofi mo e 'Otuá lolotonga ko ia 'eku lotú. 'Okú ne fakahaa'i mai 'a hotau mahu'inga 'i he 'ao 'o e 'Otuá. 'Oku ou fakamo'oni ko e lotú ko e taha ia 'o e ngaahi me'a mālohi mo mahu'inga taha 'e lava ke tau faí.

FĀNAÚ

'Oku Fanongo Mai 'a e Tamai Hēvaní ki He'eku Lotú

'Oku pehē 'e Palesiteni 'Ae-alingi "'oku fanongo mai [a e Tamai Hēvaní] ki he'etau ngaahi lotú . . . 'o mahino lelei hangē pē na'e fai ia 'i Hono 'aó." Ko e fē pē feitu'u 'oku tau 'i ai pe ko e hā pē me'a 'oku hokó, 'oku lava ke Ne fanongo mai kiate kitautolu. Te ke lava nai 'o 'ilo'i e ki'i tokotaha 'oku lotu 'i he fakatāta ko 'ení?

Ako 'a e fakamatala ko 'enī, pea ka fe'unga, pea alea 'i ia mo e hou'eiki fafine 'okū ke 'a'ahi ki aī. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi fehu 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fafine pea 'ai ke hoko ma'u pē 'a e Fine'ofā ko e kongā ia 'o ho'o mo'ui.

Kau Tauhi 'o e 'Apí

'Ihono fakafe'iloaki 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) 'a e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani" 'i he fakataha lahi 'a e Fine'ofā he 1995, na'á ne pehē ai, "[Ko kimoutolu 'a e kau tauhi 'o e 'apí. Ko kimoutolu 'oku mou fā'ele'i 'a e fānaú. Ko kimoutolu 'oku mou [lehilehi'i] kinautolu mo fakatō 'i honau lotō 'a e ngaahi 'ulungāanga 'o 'enau mo'ui. 'Oku 'ikai mo ha toe ngāue 'e ofi ange ki he anga faka-'Otuá ka ko hono hinoi'i 'o e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o e 'Otuá."]¹

Ko e meimei ta'u 'eni 'e 17 hono fakamamafa 'i mai 'e he fanongonongó ni 'oku fakatefito hotau ngaahi fatongia mahu'inga tahá 'i hono fakamālohia 'o e ngaahi fāmilí mo e 'apí—tatau ai pē pe ko e hā hotau ngaahi tūkunga lolotonga. Na'e 'i he Tāpanekale 'i Sōlekí 'a Papulā Tomisoni, ko e tokoni ua 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Fine'ofā, 'i he taimi na'e fuofua fakahoko mai ai 'e Palesiteni Hingikeli 'a e fanongonongó. Ko 'ene manatu 'eni ki aī, "Ko ha me'a faka'ofofā ia. Na'á ku ongo'i 'a e mahu'inga 'o e pōpoaki. Na'á ku fakakaukauloto 'o pehē, 'Ko ha fakahinohino lelei 'eni ma'á e mātu'á. Ko ha fatongia mamafa ia ki he mātu'á. Na'á ku ki'i fakakaukau 'oku 'ikai ha'ane kaunga kiate au he 'oku te'eki ke u mali pea 'ikai ha'aku fānau. Ka na'e toe vave pē [eku fakakaukau hake], 'Ka 'oku 'i ai 'ene kaunga kiate au. Ko e mēmipa au 'o ha fāmilí. Ko ha 'ofefine, tuofefine, mehikitanga, tokoua, fakafotu, pea ko ha mokopuna fefine au. 'Oku 'i ai hoku ngaahi fatongia—mo ha ngaahi tāpuaki—koe'uhí ko e mēmipa au 'o ha fāmilí.

Neongo kapau ko au pē 'oku kei mo'ui 'i hoku fāmilí, ka 'oku ou kei hoko pē ko e mēmipa 'o e fāmilí 'o e 'Otuá, pea 'oku 'i ai hoku fatongia [ke tokoni] ke fakamālohia e ngaahi fāmilí kehé."

Me'amālie 'oku 'ikai ke tau tu'u tokotaha pē 'i he'etau ngaahi ngāue. 'Oku pehē 'e Sisitā Tomisoni, "Ko e tokoni lelei taha te tau ma'u 'i hono fakamālohia 'o e fāmilí ko hono 'ilo'i ko ia mo muimui ki he ngaahi tokāteline 'a Kalaisi mo falala kiate Ia ke Ne tokoni mai."²

Mei he Folofolá

Lea Fakatātā 22:6; 1 Nifai 1:1; 2 Nifai 25:26; 'Alamā 56:46–48; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 93:40

Ko e Hā Te u Lava 'o Fai?

1. Te u lava fēfē 'o tokoni'i e hou'eiki fafine 'oku ou tokanga'i ke fakamālohia honau ngaahi fāmilí?
2. 'E lava fēfē ke u hoko ko ha ivi tākiekina angatonu 'i hoku fāmilí?

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemalié

Mei Hotau Hisitōliá

"'I he hoko 'a Sisitā Patisepea W. Sāmīta ko e palesiteni lahi hono fā 'o e Fine'ofā [mei he 1901 ki he 1910], na'á ne 'ilo'i 'a e fie ma'u ke fakamālohia e ngaahi fāmilí, ko ia na'á ne fokotu'u ai ha ngaahi lēsoni ako fakafa'ē ma'á e kau Fine'ofā. Na'e kau 'i he ngaahi lēsoni 'a e fale'i ki he nofo malí, tokanga'i 'o e fa'éé kimu'a pea fā'ele'i ha pēpē, pea mo e 'ohake 'o e fānaú. Na'e poupou'i 'e he ngaahi lēsoni ko 'eni 'a e ngaahi akonaki 'a Palesiteni Siosefa F. Sāmīta 'o kau ki hono tokoni'i 'e he Fine'ofā 'a e kakai fefine 'i honau ngaahi fatongia 'i 'apí:

"'Ko e fē pē ha feitu'u 'oku 'i ai ha mūnoa pe si'i ai e mahinó fekau'aki mo e fāmilí, ngaahi fatongia 'o e fāmilí, pea fekau'aki mo e ngaahi tufakanga 'oku totonu ke 'i ai pea 'oku totonu ke 'i he vā 'o e husepanití mo e uaifí pea 'i he vā 'o e mātu'á mo e fānaú, 'oku 'i ai 'a e houalotú ni pe 'oku ofi ai, pea makatu'unga mei he ngaahi fakakoloa mo e ngaahi fakahinohino fakalau-mālie 'oku ma'u 'e he houalotú ni, 'oku nau mateuteu ai ke nau fai ha fakahinohino 'o fekau'aki mo e ngaahi fatongia mahu'inga ko iá.'"³

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Gordon B. Hinckley, "Tu'u Mālohi 'i he Fehangahangai mo e Ha'aha'a 'o e Māmani," *Tūhulu*, Sānuai 1996, 119.
2. Barbara Thompson, "Te u Fakamālohia Koe; Te u Tokoni'i Koe," *Liahona* mo e *Ensign*, Nōvema 2007, 117.
3. Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: *Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 177.

Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Okatopá

"Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'ēku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

I ho'omou ako ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2011, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o ako mo faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimitaha 'a e kau palōfita mo e kau 'apōsetolo mo'uí.

NGAAHI TALANOA MEI HE KONIFELENISI

Ko ha Tohi Liliu Mo'ui

"Elava ke ne [ko e Tohi 'a Molomoná] 'ave kitautolu ke tau ofi ange ki he 'Otuá 'o laka ange ia 'i ha toe tohi. 'E lava ke ne liliu ha mo'ui ke lelei ange. 'Oku ou poupou atu ke mou fai e me'a ne fai 'e ha'aku hoa ngāue fakafaipekau. Na'á ne hola mei honau 'apí 'i hono ta'u hongofulu tupú, pea na'e fa'o 'e ha taha ha Tohi Molomona 'i he puha na'á ne 'alu holo mo ia 'i he'ene fekumi ko ia ki ha mo'ui fiefia angé.

"Ne 'osi mei ai ha ngaahi ta'u. Na'á ne hiki holo he funga māmaní. Na'á ne tuenoa pea loto mamahi 'i ha 'aho 'e taha peá ne vakai atu ki he puhá. Ne fonu e puhá 'i he ngaahi me'a na'á ne 'alu holo mo iá. Na'á ne 'ilo e Tohi 'a Molomoná 'i he takele 'o e puhá. Na'á ne lau 'a e tala'ofá peá ne 'ahi'ahi'i ia. Na'á ne 'ilo'i 'oku mo'oni ia. Ne liliu 'e he fakamo'oni ko iá 'a 'ene mo'uí. Na'á ne ma'u ha fiefia lahi ange 'i he me'a na'á ne faka'amuá.

"Mahalo kuo mo'utukua atu ho'o Tohi 'a Molomoná ha feitu'u koe'uhí ko e lahi e ngaahi fatongia mo e ngāue 'okú ke tokanga ki aí. 'Oku ou kole atu ke ke ako lahi mei hono ngaahi pēsí. 'Oku kakato ai e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, 'a ia ko e hala pē 'e taha ki 'api ki he 'Otuá."

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "Ko ha Fakamo'oni," *Liahona*, Nōvema 2011, 71.

Ma'u'anga tokoni makehe 'i he tefito ko 'eni: Ako fakafō'i tefito 'i he LDS.org, "Tohi 'a Molomoná"; Tad R. Callister, "Ko e Tohi 'a Molomoná—ko ha Tohi mei he 'Otuá," *Liahona*, Nov. 2011, 74; Malanga'aki 'Eku Ongoongolelei: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafaipekau (2004), 17–28, 103–14.

Na'á ne ma'u e Tohi 'a Molomoná. Na'á ne lau e tala'ofá peá ne 'ahi'ahi'i ia. Na'á ne 'ilo'i na'e mo'oni ia.

Ngaahi Fehu'i ke fakalaululoto ki ai:

- Ko e hā ha me'a 'i ho'o mo'uí 'okú ne ala fūfuu 'i e Tohi 'a Molomoná mei ho'o vaka?
- Ko e hā te ke lava 'o fai ke toe lelei ange ai ho'o ako e Tohi 'a Molomoná?
- Ko e hā ha ngaahi lēsoni mei he Tohi 'a Molomoná kuo nau tokoni ke liliu ho'o mo'uí ke toe lelei angé?

Fakakaukau ke hiki ho'o ngaahi fakakaukau 'i ha tohinoa pe alea'i ia mo ha ni'ihī kehe.

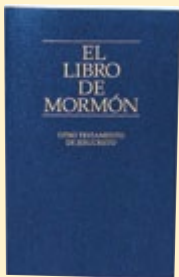
Ke lau, mamata, pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, hū ki he conference.lds.org.

KI HE HOU'EIKI FAFINE 'O E SIASÍ

“Nā'e fakataumu'a koe ke ke a'usia ha me'a lahi ange 'i ho'o fakakaukau. Hokohoko atu ho'o *tupulaki* 'i he tuí mo e angatonu fakafo'ituituí. *Tali* 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi kuo toe fakafoki maí ko ho'o founga mo'uí ia. *Mata'ikoloa* 'aki 'a e me'afuaki ko e mālohi he Siasi mo'oni mo ma'ongo'ongá ni. *Mata'ikoloa* 'aki 'a e me'a fuaki ko e ngāue 'i he kautaha mohu tāpuekina ko e Fine'ofá. Hokohoko atu ho'o *fakamālohia* e ngaahi 'apí mo e fāmilí. Hokohoko atu ho'o *fekumi mo toko-ni'i* 'a kinautolu 'oku nau fie ma'u ho'o tokoni pea mo e tokoni 'a e 'Eiki.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluaki, “'Oua Na'a Ngalo Au,” *Liahona*, Nōvema 2011, 123; toki tātaki atu hono fakamamafa i.

Ko ha Tala'ofa Fakaepalōfita

“Ka 'oku pau e ola ia 'oku ma'u 'e he Tohi 'a

Molomoná ki ho 'ulungāngá, mālohí, mo e lototo'a ke hoko ko ha fakamo'oni 'o e 'Otuá. 'E hanga 'e he tokāteline mo e ngaahi sīpinga lototo'a 'i he tohi ko iá 'o hiki hake, tataki mo fakamālohia koe.

“'E faitāpuekina e faifekau kotoa pē 'okú ne talaki e huafa mo e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, 'i he'ene keinanga faka'aho mei he Tohi 'a Molomoná. Ko e ngaahi mātū'a ko ia 'oku fefá'uhi ke fakatō ki he loto 'o e fānaú ha fakamo'oni 'o e Fakamo'uí, 'e faitokonia kinautolu 'i he'enua fekumi ki ha founga ke 'omi 'aki e fakalea mo e laumālie 'o e Tohi 'a Molomoná ki 'api mo e tokotaha kotoa pē 'i he fāmilí.”

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluaki, “Ko ha Fakamo'oni,” *Liahona*, Nōvema 2011, 69.

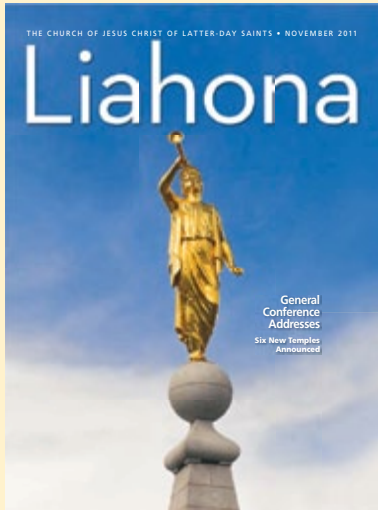
Ko e Pa'anga Tokoni Fakalūkufua ki he Pataloni 'o e Temipalé

‘I he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2011, na'e lea ai 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'o fekau'aki mo e Pa'anga Tokoni Fakalūkufua ki he Pataloni 'o e Temipalé. 'Oku hanga 'e he pa'anga ko 'ení 'o totongi ha fo'i “a'ahi pē 'e taha ki he temipalé ma'anautolu he 'ikai ke nau lava ki ai ka kuo fuoloa

'enua faka'amua e faingamālie ko iá.” Ke tokoni ki he sino'i pa'anga ko 'ení, tohi'i 'a e fakaikiiki 'i he la'ipepa foaki angamaheni 'okú ke 'oange ki ho'o kau pisopelikí pe palesitenisí fakakoló.¹

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Thomas S. Monson, “'I He'etau Toe Fakataha Maí,” *Liahona*, Nōvema 2011, 5.

Ngaahi Tali Ma'au

‘I he konifelenisi kotoa pē, ‘oku ‘omi ai ‘e he kau palōfitā mo e kau ‘aposeolō ha ngaahi tali fakalaumālie ki ha ngaahi fehu‘i ‘a e kāingalotu ‘o e Siasī. Faka‘aonga‘i ho‘o makasini konifelenisī pe vakai ki he conference .lds.org ke ma‘u mei ai e ngaahi tali ki he ngaahi fehu‘i ko ‘enī:

- ‘Oku ‘uhinga nai ki he hā ko e “fānau kitautolu ‘o e fuakavá?” Vakai, Russell M. Nelson, “Ngaahi Fuakavá,” 86.
- Ko e hā ‘oku hoko ai e ngaahi me‘a fakamamahī ki he kakai lelei? Vakai, Robert D. Hales, “Ko e Tatali ki he ‘Eikī: Ke Fai Pē Ho Finangaló,” 71; mo e Quentin L. Cook, “Ko e Hiva Na‘e ‘Ikai Lava Ke Nau Hiva‘i,” 104.
- Ko e hā ‘oku tau kei fie ma‘u ai e Tohi ‘a Molomoná ‘o kapau kuo tau ‘osi ma‘u e Tohi Tapú ke ne ako‘i kitautolu ‘o fekau‘aki mo Sīsū Kalaisi? Vakai, Tad R. Callister, “Ko e Tohi ‘a Molomoná—ko ha Tohi mei he ‘Otuá,” 74.
- Te u ‘ilo fēfē ‘a e me‘a ke fa‘i ‘i he taimi ‘oku ou fefa‘uhi ai mo ha palopalemá? Vakai, Barbara Thompson, “Ma‘u Fakahā Faka-tāutahá mo e Fakamo‘oní,” 9.

KO HONO ‘ILO‘I ‘IATE KOE PEÉ

“K o Sīsū Kalaisi pē ‘a e ‘Alo Tofu Pē ‘e Taha na‘e Fakatupú pea ko e ‘Alo ‘Ofa‘anga la ‘o e ‘Otuá. Ko la ‘a hotau Tupu‘angá. Ko la ‘a e Maama ‘o e Māmaní. Ko la ‘a hotau Fakamo‘ui mei he angahalá mo e maté. Ko e ‘ilo mahu‘inga taha ‘eni ‘i he māmaní, pea te ke lava ke ‘ilo‘i ia.”

‘Eletā Dallin H. Oaks ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposeolō ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ngaahi Akonaki ‘a Sisuú,” *Liahona*, Nōvema 2011, 93.

FAKAKIKI MEI HE CHRIST WITH BOY, NE TĀ ‘E CARL HEINRICH BLOCH; FAITĀA NE FAI ‘E EMILY TEISHMAN

KI‘I TULIKI ‘O E AKÓ

Laka Hake he Tu‘o Tahá

‘I he lea ko ‘eni ‘a ‘Eletā Richard G. Scott ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposeolō ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘i he konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2011, na‘e ui “Ko e Mālohi ‘o e Folofolá,” na‘á ne pehē ai ‘e lava ke hoko hano ako ma‘uloto mo fakalaululoto ki ha potu folofolá ko ha “kī ke ne fakaava mai e fakahā mo e tataki mo e ue‘i ‘a e Laumālie Mā‘oní‘oní” (peesī 6).

Fakakaukau ke ke ako ma‘ulotu e ngaahi potu folofola ‘e tolu ko ‘enī, ‘a ia ne nau ‘asi tu‘o tolu ‘i he konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2011:

Mōsaia 2:17¹

Molonai 7:47²

1 Timote 4:12³

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, José L. Alonso, “Fai ‘a e Me‘a Totonu ‘i he Taimi Totonu ‘o ‘Ikai Fakatoloi,” 14; Dieter F. Uchtdorf, “Okú ke Mahu‘inga Kiate Ia,” 20; Henry B. Eyring, “Ko ha Fakamo‘oní,” 68.
2. Vakai, Richard G. Scott, “Ko e Mālohi ‘o e Folofolá,” 8; Henry B. Eyring, “Ko ha Fakamo‘oní,” 68; Silvia H. Allred, “Oku ‘Ikai Faka‘au ‘o Ngata ‘a e ‘Ofá,” 114.
3. Vakai, L. Tom Perry, “Oku Teke‘i Atu ‘a e Manavahe‘e ‘e he ‘Ofa Hao-haoá,” 43; Keith B. McMullin, “Ko e Mālohi ‘o e Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné,” 47; Henry B. Eyring, “Ko e Teuteu ‘i he Lakanga Fakataula‘eiki: ‘Oku ou Fie Ma‘u Ho‘o Tokoní,” 58.

KO E ME'A KE FAI KI HE FAKAANGÁ 'I HOTAU NGAAHI UIUI'

'Ikai fakahā 'a e hingoá

Ko ha tāpuaki mo ha poletaki mālie ia fekau'aki mo ha siasi 'oku 'ikai totongi hono kau ngāue ke tau fekātaki'aki mo kātaki'i pe kītaki 'i he'etau ako ko ia mo tupulaki 'i hotau ngaahi uiui'. 'I he taimi na'e hoko ai ha tūkunga faingata'a mo pelepelengesi 'i hoku uiui'—ha me'a ne kau ki ai ha kāingalotu tokolahi 'o e uōtí—ne u fai e lelei taha ne u lavá peá u hoko atu, mo 'eku tui kuo 'osi e faingata'a ko 'ení.

Ka na'e hala 'eku ma'ú. Na'e 'ikai fiemālie 'a e tokotaha kotoa 'i homau uōtí ki he founa ne fakalei'i 'aki e me'a na'e hokó, pea na'e lahi leva hono tālanga í. Na'e fiemālie 'a e ni'ihiki he me'a kuó u faí. Pehē 'e he ni'ihiki ko e fehālaaki lahi ne u faí. Ne u ongo'i faingata'a'ia, ka koe'uhí kuó u 'osi fai 'a hoku lelei tahá, ne u feinga ai ke 'oua te u fu'u hoha'a ki ai.

Ka 'i hono tukuange au hili ha taimi nounou pē mei aí, ne u ongo'i loto mamahi 'aupito. Ko e mo'oni ne u 'ilo'i 'oku fakataimi pē 'a e ngaahi uiui' 'i he Siasí, ka koe'uhí ko e taimi na'e tukuange ai aú, ne u ongo'i hangē na'e tukuaki'i pe tautea'i nai au 'e hoku kau takí koe'uhí ko e me'a kuo hokó.

Hangē ne toe lahi ange hono fakaanga'i au 'e he kakaí, pea na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe ne u fie fesiofaki nai mo ha taha he uōtí. Ko ia ne u nofo pē 'i 'api he uike hili hoku tukuangé 'o 'ikai ke u 'alu ki he lotú. Ne u toe fai pehē pē he uike hokó—mo e uike hono hokó. Ko e fuoloa ange 'a e

'ikai ke u ma'ulotú, ko e ngali faingata'a ange ai pē ia 'eku fokí.

Ne 'osi atu ha taimi peá u kamata fakakaukau ki he me'a kuo hokó. Ne u 'ilo'i neongo ko ha me'a fakamamahi 'eni, ka na'e 'ikai hano mahu'inga ke u li'aki ai 'eku ngaahi fuakavá. Na'e mo'oni nai e Siasí pe 'ikai?

Mahalo pē na'á ku fakahoko e founa na'e 'ikai tuha mo e me'a ne hokó 'i hoku uiui'; mahalo pē na'e 'ikai. Ko hono mo'oni, 'oku tau ako kotoa pē, pea 'oku tau fai kotoa pē ha ngaahi fehālaaki.

Neongo na'e fakamamahi ke fakahā, ka na'e 'ikai ke fu'u mahu'inga ia pe ko hai na'e tonú pe halá 'i hono fakafehoanaki atu ki he ngaahi fokotu'utu' 'oku mahu'inga angé. Ko e me'a 'e mahu'ingá pe ne u tauhi 'eku ngaahi fuakavá. 'E mahu'inga—ki hoku fāmilí pea kiate au—kapau te u ma'ulotu, fakafo'ou 'eku ngaahi fuakavá 'i he houalotu sākalamēnití, pea hokohoko atu 'eku ngāue. Pea 'e mahu'inga 'a e founa 'eku tali ki he mafai 'o e lakanga fakataula'eikí.

Ne u fokí ki he siasí. Taimi nounou pē mei ai kuó u ma'u ha toe uiui' 'e taha. 'I he uiui' ko iá—mo e ngaahi uiui' hoko atu aí—na'e fie ma'u ke u ngāue ai mo ha ni'ihiki 'o e kakai na'a nau fakaanga'i e ngaahi me'a na'á ku faí. Ko ha me'a faingata'a ia. Ka 'oku ou fiefia na'e 'ikai ke u tuku ke ta'ofi au 'e he ngaahi lea na'a nau faí mei he'eku fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e mālohi 'i he Siasí. ■

FEFOAKI'AKI 'A E VEIVEIUÁ KE MA'U AI HA LELEI

“Mahalo ko e 'ofa faka-Kalaisi ma'ongo'onga tahá 'oku ma'u ia he taimi 'oku tau feanga'ofa'aki aí, taimi 'oku 'ikai ke tau fakamāu'i pe fakatu'utu'unga ai ha tahá, taimi 'oku tau loto tui ai pē ke ma'u ai ha lelei pe ke fakalongo pē. Ko e 'ofa faka-Kalaisi ko e tali ia e ngaahi faikehekehe 'o ha taha, ngaahi vaivaí, mo e ngaahi tōnounou; kātaki'i ha taha kuo 'ikai ke ne fai e me'a ne tau 'amanaki atu ki aí; pe faka'ehi'ehi mei he ongo'i loto mamahi 'i he taimi 'oku 'ikai fai 'e ha taha ha me'a 'i he founa ne tau 'amanaki atu ki aí. Ko e 'ofa faka-Kalaisi ko e fakafisi ke fiefia 'i ha vaivaí 'o ha taha pea loto fiemālie ke fakamolemole'i ha taha kuó ne fakamamahi'i kitautolu. Ko e 'ofa faka-Kalaisi ko e 'amanaki ia ke fai 'a e lelei tahá ma'á e taha kotoa pē.”

Eletā Marvin J. Ashton (1915–94) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, “The Tongue Can Be a Sharp Sword,” *Ensign*, May 1992, 19.

KUO FOAKI,
MAI 'E HE 'EIKÍ
HA FONÓ 'O E

Mo'ui Lelei

Ko e taha 'o e ngaahi tāpuaki mā'ongo'onga taha na'a tau ma'u 'i he 'etau ha'u ki he māmaní ko ha sino fakamatelie. 'Oku mā'oni'oni mo mahu'inga fau hotau sinó 'oku ui ai ia 'e he 'Eikí ko e tempale 'o e 'Otuá (vakai, 1 Kolinitō 3:16). 'Okú Ne fakahā mai foki 'oku 'ikai ha taha 'o 'Ene ngaahi fekaú 'e fakamatelie ka 'oku "fakalaumālie [kotoa] 'a ['Ene] ngaahi fekaú" (T&F 29:35). Ko ia ko 'Ene ngaahi fekaú 'oku fekaú'aki mo 'etau mo'ui lelei fakatu'asinó 'oku ma'a 'etau lelei fakalaumālié foki ia (vakai, T&F 89:19–21).

Koe'uhí ko e finangalo ia 'o 'etau Tamai Hēvaní ke tau tokanga 'i lelei hotau sinó, na'á Ne fakahā mai ai ha fakamatala mahu'inga kau ki hono fakahoko 'ení. 'Oku ma'u e kongā lahi 'o e fakamatala ko 'ení 'i he Tokā-teline mo e Ngaahi Fuakava 89 pea 'oku 'iloa ia ko e Lea 'o e Potó.

'Oku tau ako heni ha ngaahi me'a lahi 'oku totonu pea 'ikai totonu ke tau fai ke mo'ui lelei ai hotau sinó. Ko e laumālie 'o e fono ko 'ení ke kai 'a e ngaahi me'akai fakatupu iví pea 'oua 'e faka'aonga 'i ha me'a 'e tupu ha'atau 'ulungāanga 'aki pe fakatu'utāmaki ki hotau sinó. 'Oku kau 'i he ngaahi me'a 'oku fekaú 'i 'e he 'Eikí ke 'oua na'a tau 'ai ki hotau sinó 'a e kava mālohí mo e tapaká, 'a ia ko ha faito'o kona tapu (vakai, T&F 89:5–8). 'Oku 'ikai totonu ke tau faka'aonga 'i ha fa'ahinga faito'o kona tapu tuku kehe 'o ka 'aonga ia ko ha faito'o. Ko kinautolu 'oku nau ngāue hala 'aki 'a e faito'o 'oku fakalao pe ta'efakalaó, 'e fie ma'u ke nau fekumi ki ha tokoni kae toe ma'a honau sinó mo 'ata'atā mei he ma'unimaá. 'E nofo'ia ange 'e he Laumālie Mā'oni-oní ha sino 'oku ma'a.

'Oku fale 'i foki kinautolu 'e he 'Eikí ke 'oua na'a tau faka'aonga 'i 'a e "ngaahi inu velá" (T&F 89:9). Kuo fakamatala 'i e he kau palōfitá 'oku 'uhinga 'eni ki he kofí mo e tíf, 'a ia 'oku 'i ai ha ngaahi me'a fakatu'utāmaki. 'Oku totonu ke tau faka'ehi'ehi mei he ngaahi inu kotoa pē 'o tatau ai pē pe ko e inu vela pe momoko ka 'oku 'i ai ha ngaahi me'a fakatu'utāmaki.

'Oku totonu foki ke tau faka'ehi'ehi mei ha fa'ahinga me'a pē 'oku fakatu'utāmaki ki hotau sinó, hangē ko e kai lahi pe fakafisi ke kai ha me'akai fakatupu mo'ui lelei fe'unga ke tau kei mo'ui lelei ai.

Makehe mei he ngaahi me'a 'oku talamai 'e he Lea 'o e Potó 'oku 'ikai

totonu ke tau faí, 'okú ne talamai foki mo e ngaahi me'a ko ia 'oku totonu ke tau faí. 'Oku fakahā 'i atu heni ha kongā lahi 'o e ngaahi me'a ko íá.

Ko kinautolu 'oku talangofua ki he fono 'o e mo'ui lelei 'a e 'Eikí, "te nau ma'u 'a e mo'ui lelei ki honau pitó mo e uho ki honau ngaahi huí; pea te nau ma'u 'a e potó mo e ngaahi fu'u koloa mahu'inga 'o e 'iló, 'io 'a e ngaahi koloa mahu'inga fufū; pea te nau lele kae 'ikai ongosia, pea 'alu 'o 'ikai pongia" (T&F 89:18–20). ■

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai, *Ngaahi Tefito 'i Mo'oni 'o e Ongongolelei* (2009), 195–200; mo e *Tu'u Ma'u 'i he Tui* (2004), 103–105.

Kuo fakahā 'e he 'Eikí 'i he Lea 'o e Potó pea 'i ha ngaahi potufolofola kehe 'a e ngaahi fakahinohino fekau'aki mo e mo'ui lelei:

1. Ke ngāue 'aki 'a e fua'i'akaú, vesitapoló, mo e 'akau iiki 'oku fakamo'uí "i hono fa'ahita'u totonú" pea "i he anga-fakapotopoto mo e fakafeta'i" (vakai, T&F 89:10–11).

2. Ko e kakano 'o e fanga manú mo e fanga manupuná kuo [tu'utu'uni] ke faka'aonga'i 'e he tangatá 'i he fakafeta'i; ka 'oku totonu ke ngāue fakasi'isi'i 'aki ia" (T&F 89:12).

3. "Oku lelei 'a e kēleni kotoa pē ki he me'akai 'a e tangatá" (T&F 89:16).

'I LAI.Ō. TĀ FAKATĀTAI 'O E 'ATĀ 'E HE © GETTY IMAGES; TO'OMATA'Ū; TĀ FAKATĀTAI 'O E 'Ū 'ATĀ 'E WEIDEN.C. ANDERSEN, JOHN LUKE, ROBERT CASEY © CORBIS

4. 'Oku 'ikai totonu ke tau "ngāue 'o lahi ange 'i he ivi 'oku [tau ma'ú]" (T&F 10:4).

5. 'Oku totonu ke tau fakatupulaki 'a e 'ulungāanga totonu fekau'aki mo e mohé koe'uhí "ke longomo'ui 'a [hotau] sinó mo [hotau] 'atamai" (T&F 88:124).

"Oku fie ma'ú 'a e me'atokoni fakatupu iví, fakamālohisino ma'ú pē, mo e mohe fe'unga ke mālohi e sinó."

Palesiteni Thomas S. Monson, "That We May Touch Heaven," *Ensign*, Nov. 1990, 46.

HE 'IKAI KE U Teitei Tuēnoa 'I HE 'EKU TUI KI HE 'OTUÁ

Fai 'e Donna Hollenbeck

*“Oku faka-
mo'oni 'e he
Laumālie pē
ko iá mo hotau
laumālié, ko e
fānau 'a e 'Otuá
'a kitautolu”
(Loma 8:16).*

“Oku 'ikai te ke teitei tuēnoa 'i he taimi 'okú ke tui ai kia Sīsū Kalaisi mo e Tamai Hēvaní.” Kuo tu' o lahi 'eku fanongo 'i he ngaahi kupu 'i lea peheni hangē ko 'ení, ka ne te'eki ai 'aupito ke mahino lahi pehē kiate au 'o hangē ko e mahino 'oku ou ma'u he 'aho ní.

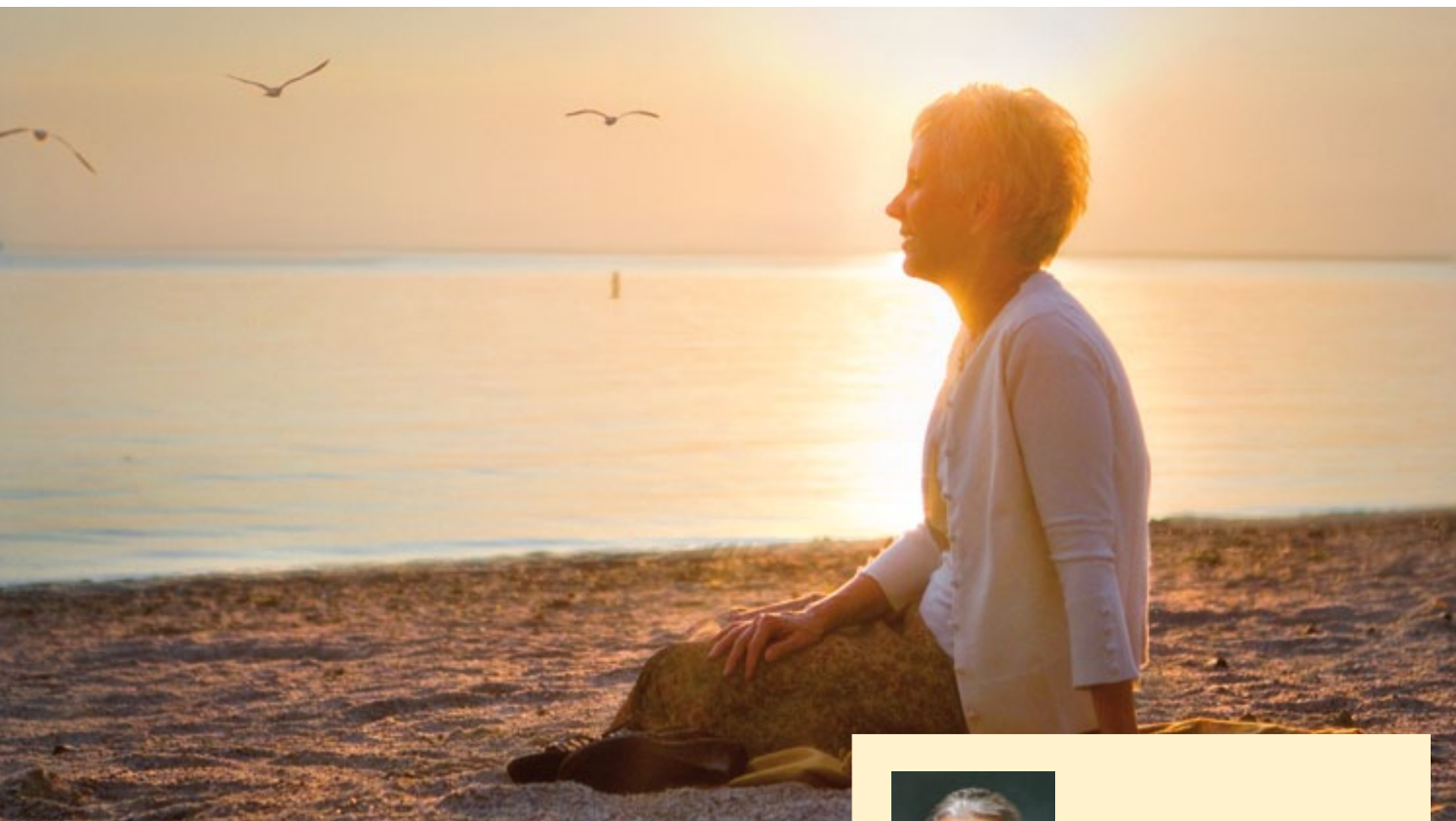
Ko e tokotaha kotoa pē 'e iku fehanga-hangai mo e fo'i mo'oni ko ia 'e 'i ai e 'aho te ne toko taha ai pē. Ne u a'usia 'e au e 'aho ko 'ení kimu'a pē ia 'i he taimi ne u 'amanaki 'e hoko aí ko e tupu mei he'eku vete mo hoku malí, mavahe 'a e fānau mei 'apí, mo 'eku mā-lōlō mei he ngāué kimu'a he taimi totonú. Ko e faingata'a lahi taha ne u fie ma'u ke u lava'i ko e fakafokifā 'eku nofo lōngonoa mo toko taha hili ia e ngaahi ta'u lahi 'o ha taimi mahu'inga ne u fakataha ai mo hoku fāmilí mo e kaungāme'á, malí mo e fānau, mo e kaungā ngāué.

Neongo ne u fiefia he 'a'ahi ange 'eku ongo faiako 'a'ahí mo e faiako faka'apí mo hoku ngaahi kaume'a kehé, ka ko e taimi lahi ne u ongo'i tuēnoa 'aupito, pea na'e 'ikai ke u saí'ia ai. Na'e faifai pē 'a e lōngonoá pea 'ikai ke u kei mapule'i hoku lo'imatá. Ne 'ikai ha feitu'u

ke u hanga ki ai ke ma'u ha fakafiemālie ka ke u tū'ulutui pē 'o lotu.

Hili ha'aku tangi ki he Tamai Hēvaní 'i ha taimi lōloa, ne kamata ke hoko ha liliu 'i hoku lotó, pea ne u ongo'i 'a e Laumālie 'o e Tamai Hēvaní. Ne ki'i tu'u hoku lo'imatá 'i he'eku ongo'i 'a e hū mai 'Ene 'ofá ki hoku laumālié. Ne u 'ilo'i na'e mahino kiate Ia 'a hoku loto mamahí, peá u ongo'i fiemālie ai pē ke toe lōloa ange 'eku tangí, 'o hangē ko ha tangi 'a ha ki'i tamasi'i na'e tō ki lalo 'i he'ene sio ko ia ki he'ene fa'eé. 'I he'eku fakakaukau 'o hangē 'oku ou 'olunga atu 'i he funga 'o e Tamai Hēvaní, ne u 'ilo'i 'a 'Ene loto ke fakafiemālie'i au ki he lōloa taha te u fie ma'ú. Ne fa'a 'alu hake 'eku fakakaukau kuó u fu'u motu'a ke fai peheni. Ka ne u 'ilo'i na'e 'ikai mahu'inga ki he Tamai Hēvaní pe na'á ku motu'a pe kei talavou. Ko e me'a pē ne u 'ilo'i 'okú Ne 'afio'i au pea te Ne 'i ai ma'u pē ke tokoni'i au.

'I he 'ahó ni, kuo kamata ke u fiefia pē 'i he lōngonoá, neongo 'eku kei fie malí. 'Oku ou fakafanongo ki he ngaahi peau 'o tahí mo mamata 'i he tō 'a e la'aá. 'Oku ou tu'u hifo 'o nāmu'i e ngaahi matala'i losé. 'Oku

ou fakafanongo mo ngāue 'o fakatatau ki he tatakī 'a e Laumāliē. 'Oku 'ikai te u manavahē he'eku toko tahā he 'oku 'ikai ke u teitei tuēnoa 'o kapau te u tui ki he Tamai Hēvanī mo Sīsū Kalaisi. 'Oku ou mamata ki he Laumālie 'o e Tamai Hēvanī mo Sīsū Kalaisi 'i he meimeime 'a kotoa pē 'oku ou fai.

“Oku 'ikai te ke tuēnoa 'i ho'o tui kia Sīsū Kalaisi mo e Tamai Hēvanī.” 'I he 'aho nī, 'oku 'i ai ha 'uhinga fo'ou mo loloto 'o e ngaahi leā ni 'i hoku lotō, pea 'oku ou 'ilo'i ta'eveiveiua 'oku 'ikai ke u teitei tuēnoa. Ko Hono 'ofefine au, pea 'okú Ne 'ofa 'iate au. ■

Ke mā'u ha fakamatala lahi ange kau ki he tefitō ni, vakai, Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:5–20; Robert D. Hales, “Ko Hono Mā'u 'o ha Fakamo'oni ki he 'Otuā ko e Tamai; Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisi, pea mo e Laumālie Mā'oni-oni,” Liahona, Mē 2008, 29; mo e Susan W. Tanner, “Ngaahi 'Ofefine 'o e Tamai Hēvanī,” Liahona, Mē 2007, 106.

KO E HĀ 'OKU 'OFA AI 'A E TAMAI HĒVANĪ 'IATE KITAUTOLŪ?

“Okú Ne 'ofa'i kitautolú he 'okú Ne fonu 'i ha 'ofa 'oku mā'oni'oni, ma'a mo ta'e-fakangatangata 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i. 'Oku tau mahu'inga ki he 'Otuá 'o 'ikai koe'uhi ko hotau ongoongó, ka koe'uhi ko 'Ene fānau kitautolu. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu 'o a'u kiate kinautolu 'oku tōnounou, li'ekiná, faingatāmakí, mamahi pe loto laveá. 'Oku lahi fau e 'ofa 'a e 'Otuá 'a ia 'oku a'u 'Ene 'ofá ki he hīkisiá, siokitá, fieme'á mo e angahalá.

“Oku 'uhinga 'eni, neongo pe ko e hā hotau tu'unga lolotonga, 'oku 'i ai ha 'ama-naki lelei kiate kitautolu. Tatau ai pē pe ko e hā hotau faingatá'a'ia, tatau ai pē pe ko e hā hotau mamahí, tatau ai pē pe ko e hā 'etau fehālāki, 'oku fie mā'u he'etau Tamai Hēvani 'ofa ta'e-fakangatangatá ke tau 'unu'unu ke ofi kiate la koe'uhi kae lava 'o 'unu'unu 'o ofi mai kiate kitautolu.”

Palesitēni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitēni 'Uluaki, “Ko e 'Ofa 'a e 'Otuá,” Liahona, Nōv. 2009, 22–23.

“Ikai Ko ‘Eni ‘a e ‘Aukai Kuó u Filí?”

Ne u ‘ilo ‘i mei he fa‘ifa‘itaki‘anga ‘a ha fāmili fiefanongo ‘oku pau e ngaahi tala‘ofa ‘a e ‘Eikí ‘i he taimi ‘oku tau talangofua ai ki he fono ‘o e ‘aukaí ‘i he tui mo e taumu‘a.

Fai ‘e Alexandria Schulte

Ne u fuofua lau ‘a e ‘Īsaia 58 lolotonga ‘eku ngāue fakafaifekau taimi kakato ‘i Tekisisi ‘i he ‘Tunaiteti Siteiti ‘o ‘Ameliká. ‘Oku fakamatala ‘i heni ‘e he ‘Eikí ‘a e tokāteline ‘o e fono ‘o e ‘aukaí, ‘o Ne fakahā ai ha ngaahi tāpuaki pau ‘e meimei 20 mo‘onautolu ‘oku talangofua ki He‘ene fonó. Kuó u ‘osi mamata ‘i ha kongā lahi ‘o e ngaahi tāpuakí ni ‘i he‘eku mo‘uí mo e mo‘ui ‘a hoku ngaahi kaungāme‘á mo kinautolu ‘i hoku fāmili kimu‘a peá u ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau. Ka ne fakafou ‘i he ngaahi fa‘ifa‘itaki‘anga mo e tui ‘a ha fāmili fiefanongo ‘a e toki mahino mo‘oni kiate au ‘a e ngaahi tala‘ofa ‘a e ‘Eikí ‘i he taimi ‘okú Ne tali ai ‘a ‘etau ‘aukaí.

“Pea te ke toki ui, pea ‘e tali ‘e [he ‘Eikí]; te ke kalanga, pea te ne pehē, Ko au ‘eni” (‘Īsaia 58:9).

‘I he taimi ne ma kamata ako‘i ai mo hoku hoá ‘a Kōlina ‘Akuilá, kuó ne ‘osi talamai pē ‘e ia ‘ene fie ha‘u ki he lotú. Hili ‘ene ako ki hono Toe Fakafoki Mai ‘o e ongoongoleléi peá ne lau mo lotua e Tohi ‘a Molomoná, na‘á ne ongo‘i ‘oku mo‘oni e Siasí. Ko e me‘a pē ‘e taha na‘á ne kei ta‘ofi iá: ko hono husepāniti ko Manuelá.

Na‘e ‘ikai fie ma‘u ‘e Kōlina ke ne ma‘ulotu toko taha pē—na‘á ne fakapapau ‘i ‘e ako fakataha hono fāmili ki he ongoongoleléi. Ka ne femo‘uekina ‘a Manuela he ngaahi houa ngāue lōloá, pea ko e taimi ko ia na‘á ne foki ai ki ‘apí, na‘e ‘ikai ke ne toe fie ma‘u ‘e ia ke fanongo ki he ongo faifekau.

Na‘e kamata lotu ‘a Kōlina ke loto ‘a Manuela ke mau talanoa, ka ne ‘osi atu ha ngaahi uike mo e ‘ikai pē ha lilii he‘ene tō‘ongá. ‘I he ‘osi ‘a e lēsoní he ‘aho ‘e taha, ne ‘eke mai ‘e Kōlina fekau‘aki mo e ‘aukaí. Ne ma tōmui ki he‘ema taimi ako‘i ‘e taha, ko ia ne ma fakamatala ‘i nou-nou ange pē ko e taimi ‘oku tau ‘aukai aí, ‘oku ‘ikai ke tau kai pe inu ‘i ha houakai hokohoko ‘e ua. Lolotonga e taimi

ko iá, ‘oku tau lotu ki he Tamai Hēvaní ke tokoni mai mo tatakí kitautolu mo e ni‘ihi kehé. Na‘á ma palōmesi te ma ako‘i ki ai ha me‘a lahi ange ‘i he‘ema ‘a‘ahi hokó, peá ma mavahe fakavavevave atu leva.

Ne ma toe ‘a‘ahi kia Kōlina hili ha ngaahi ‘aho si‘i mei ai. Lolotonga e lēsoní, na‘á ma ‘ohovale ‘i he‘ene fakahā loto mamahi mai, “He ‘ikai ke u lava au ‘o ‘aukai.” Na‘á ne fakamatala mai na‘e ‘aukai talu mei he taimi fakamuimui ne ma ‘a‘ahi ange aí. Na‘e ‘ikai ke ne kai pongipongi pe kai ho‘atā lolotonga e ‘ahó peá ne toki kai efiāfi pē. Ko ‘ene ‘osi pē houakai ko iá, na‘e toe kamata ‘ene ‘aukaí, ‘o ne toki kai efiāfi pē ‘i he ‘aho hono hokó. Na‘á ne fai pehē ‘i ha ‘aho ‘e tolu. Na‘á ne tala mai, “Ne u feinga mālohi ‘aupito, ka na‘e fu‘u faingata‘a.”

Na‘á ma ofo ‘i he‘ene tui, peá ma fakamatala ‘i fakavave ange ko e ‘aho pē taha ‘oku ‘aukai ai ha tahá. Na‘á ma fie ‘ilo pe ko e hā e taumu‘a ‘ene feilaulau ko ‘ení, ‘o ma ‘eke ange, “Kōlina, ko e hā e me‘a na‘á ke ‘aukai ki aí?”

“Ma‘a hoku husepāniti,” ko ‘ene talí mai ia.

Na‘á ma ongo‘i ‘a ‘ene fie muimui ‘i he ngaahi fekau ‘a e ‘Eikí mo e fekumi ki ha ngaahi tāpuaki ma‘a hono fāmili. Na‘e akonaki ‘a ‘Eletā Siosefa B. Uefilini (1917–2008) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē, “‘I he taimi ‘oku tau ‘aukai aí, ‘oku fa‘a ma‘u ‘e he‘etau ngaahi lotu mo e kole mā‘oni‘oni ha mālohi lahi ange.”¹ Ko e me‘a ‘eni na‘e hoko kia Kōliná. ‘I he uike pē hono hokó ne loto ‘a Manuela ke mau talanoa. Neongo na‘á ne fakafehu‘ia e palani ‘o e fakamo‘uí hili ‘ene ako ki aí, ka na‘e kamata ke ne lotu foki mo ia mo tauhi ha tatau ‘o e Tohi ‘a Molomoná ‘i he‘ene holi ke ne lau lolotonga hono taimi mālōlō he ngāué. Na‘e faifai pē pea iku ma‘ulotu fakataha ‘a Kōlina, Manuela mo ‘ena fānau ‘e toko tolú.

Na'á ma fie 'ilo pe ko e hā e taumu'a 'o e feilaulau ko 'ení, 'o ma 'eke ange kia Kōlina pe ko e hā na'e 'aukai aí. "Ma'a hoku husepānití," ko 'ene talí mai ia.

"'Ikai ko 'eni 'a e 'aukai kuó u fili? ke vete 'a e ngaahi no'o 'o e angahalá, . . . vete 'a e ngaahi kavenga mamafá, pea . . . tukuange 'a e kau tamaio-'eiki'" (Ísaia 58:6).

Neongo na'e fakalalakala lahi 'a Manuela, ka na'á ne fāinga ke talangofua ki he Lea 'o e Potó. Na'á ne inu kava mālohi talu pē mei he'ene kei talavou. Na'e 'ikai ngata pē 'i he faingata'a kiate ia ke tukú, ka na'á ne manavasi'i foki ki hano manuki'i ia 'e hono ngaahi kaungāme'á.

Na'e ongo'i pōpula foki 'a Kōlina he 'ulungā-anga hono husepānití, pea kuo ta'u lahi 'ene feinga ke tokoni'i ia. Kuó ne ma'u 'eni ha tui fo'ou mo ha fakamo'oni ki he mālohi 'o e 'aukaí, pea ne kamata ke 'aukai ma'u pē ke ma'u 'e Manuela 'a e mālohi ke ne talangofua ki he Lea 'o e Potó.

Na'e fakamanatu mai kiate au 'e he 'ofa 'a Kōlina 'i hono husepānití 'a e talanoa ko ia 'i he Fuakava Fo'ou ki ha tamai na'e kole ki he kau 'Aposetoló ke fakamo'ui hono foha na'e puké. Neongo na'a nau ngāue 'aki e tuí, ka na'e 'ikai ke nau lava 'o fakahoko e maná. Ne-ongo ia, na'e fakamo'ui 'e he 'Eikí 'a e tamasi'i, pea Ne toki fakamatala kimui 'o pehē "oku 'ikai 'alu ki tu'a 'a e fa'ahinga ko iá, ka 'i he lotu mo e 'aukai" (Mātu 17:21).

Ko ia na'e faifai pē pea ma'u 'e Manuela 'a e mālohi ke mavahe mei he me'a na'á ne 'ulungā-anga 'akí 'o fakafou 'i he lotú mo e 'aukaí. Pea neongo na'e manuki'i ia 'e hono ngaahi kaungāme'á 'i he kamata'angá, ka na'e 'ikai fuoloa kuo nau faka'apa'apa'i lahi ange ia 'i he'ene fakahaa'i 'ene mo'ui mateaki ma'á e 'Eikí 'aki 'ene muimui 'i He'ene ngaahi fekaú.

"Pea 'e fakahinohino koe 'e [he 'Eikí] ma'u ai pē, pea 'e fakainu ho laumālié 'o ka 'ikai ha vai, . . . pea te ke hangē ko e ngoue 'oku fakaviviku" (Ísaia 58:11).

'Oku 'omi 'e he 'aukaí, fakataha mo e tokoni, mālohi, mo e fakahinohino mei he 'Eikí, 'a e faingamālie ke "tangaki ho laumālié ki he fiekaia, pea fafanga 'a e laumālie 'oku mamahi" (Ísaia 58:10) 'o fakafou 'i hono totongi 'o ha foaki 'aukai lahi. Na'e akonaki 'a Palesiteni Malioni G. Lomeni (1897–1988), Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, 'o pehē: "Mou foaki lahi koe'uhí ke mou tupulaki foki mo kimoutolu. . . . 'Oku ou palōmesi kiate kimoutolu kotoa pē te mou fai iá 'e toe lahi ange ho'omou tu'umālié, 'i he fakalaumālié mo e fakatu'asinó fakatou'osi."²

Na'e 'ahi'ahi'i lahi e tui 'a e fāмили 'Akuilá 'i he'enu teuteu atu ke papitaiso kinautolú. Taimi nounou pē mei he'enu fokotu'u e 'aho ke nau papitaiso aí, kuo mole e ngāue ia 'a Manuelá, pea

na'e 'ikai te na faka-papau'i mo Kōlina pe 'e totongi fēfē honau falé mo e 'uhilá, mo ha me'akai ma'a 'ena fānaú. Neongo na'á na ma'u ha tokoni fakapa'anga mei hona fāmilí, ka ne 'ikai fe'unga ia mo 'ena ngaahi kavenga fakapa'angá.

Na'e 'ikai ke na toe 'ilo pe ko e hā 'e faí, ko ia na'á na fakakaukau ke fakatau atu 'ena 'ū me'á. Na'á na 'uluaki fakatau atu 'ena fanga ki'i koloa mahu'inga 'i hona falé, hili iá ne na kamata fakatau atu leva mo ha toe me'a pē 'e lavá. 'I he 'osi ha uike 'e taha, na'e fe'unga e pa'anga na'á na ma'ú ke totongi 'aki hona falé ki he māhina ko iá ka na'á na kei ongo'i manavasi'i pē pe te na fēfē he ngaahi māhina hoko maí.

Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo ha'u e kāingalotu 'o e koló 'o tokoni kiate kinaua. Na'e talanoa e palesiteni fakakoló mo Manuela ke 'ilo'i e ngaahi tokoni kehe na'á na fie ma'ú. Pea na'e ngāue fakataha e koló 'i ha me'a pē ne nau lava ke tokoni'i e fāmilí 'Akuilá he tu'unga ne nau 'i aí.

Na'e mamata e fāmilí 'Akuilá ki he ngaahi tāpuaki lahi 'i he hokohoko atu 'ena muimui ki he ngaahi fekaú mo fai e me'a kotoa pē ne na lava ke tokonaki ma'a hona fāmilí—kau ai mo ha ngaahi faingamālie ngāue fo'ou. Na'á na ako 'o 'ilo'i, na'a mo e ngaahi taimi faingata'á, 'oku tala'ofa mai 'a e 'Eikí te Ne tokonaki ma'atautolu 'o kapau te tau talangofua.

"Ka pēhē 'e toki ulo atu ho'o māmá 'o hangē ko e pongipongi, . . . pea 'e mu'omu'a 'i ho'ao'ao' hō'o mā'oni'oni; pea 'e muimui 'iate koe 'a e nāunau 'o [e 'Eikí]" ('Īsaia 58:8).

Na'e 'alu hifo 'a Manuela, Kōlina, 'Iovani, mo Lupito 'Akuila 'i he vai 'o e papitaisó 'i he 'aho 9 'o Nōvema 2008. Na'e hanganaki fiefia atu 'a e si'isi'i tahá, 'a Maliela, ki ha'ane ta'u valu kae papitaiso. Ne vave pē ma'u 'e Manuela e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné mo e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí kimui ange.

'I he 'osi ha ta'u 'e taha mei ai, na'e hū ai 'a

Manuela mo Kōlina he tempalé ke ma'u hona 'enitaumení, pea 'okú na lolotonga teuteu 'eni ke na foki ki he tempalé 'o sila'i 'ena fānaú kiate kinaua.

"Te ke fokotu'u hake 'a e tu'unga 'o e ngaahi to'u tangata lahi" ('Īsaia 58:12).

Koe'uhí ko Manuela mo Kōlina 'i hona fāmilí ne 'uluaki kau ki he Siasí, 'okú na hoko ai ko ha ongo paionia 'i he'ena ngaahi fa'ifa'itaki- 'anga 'o e tuí mo e feilalaú, 'o na fokotu'u ai ha sīpinga 'o e anga mā'oni'oni ma'a hona hakó pea ki he ni'ihi kehé. 'Ikai ngata pē 'i he'ena tokoni'i 'ena fānaú ke nau ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelé, ka na'á na toe fakahā foki ki hona ngaahi kaungāme'á mo e kāinga ofi 'a e fiefia ko ia kuó na ma'u 'i he'ena mo'uí 'i he'ena talangofua ki he ngaahi fekaú. Kuo fe'iloaki foki hanau ni'ihi mo e kau faifekaú pea kuo papitaiso mo kinautolu.

'Oku fakaava 'e he 'aukaí 'a e matapā ki he ngaahi tāpuaki ta'e-hano-tatau 'o e mālohi mo e fiemālie. 'Oku tau hangē pē ko e fāmilí 'Akuilá, 'o tau fehangahangai mo ha ngaahi 'ahí'ahi pea mo ha ngaahi faingata'a 'i he'etau feinga ke tau muimui 'i he Fakamo'uí. Mahalo te tau fāinga ke lava'i hotau ngaahi vaivai fakatāutahá pe ngaahi 'ahí'ahí pe hoha'a hotau lotó koe'uhi ko ha ngaahi fehālaaki 'a ha ni'ihi kehe. Mahalo te tau ongo'i loto fo'i koe'uhi ko hotau ngaahi mamahi fakaesino pe fakaeloto pe ko hano 'ūkuma ha ngaahi taimi 'o e faingata'a'ia fakapa'anga. Ko e hā pē ha kavenga 'oku tau fuesia, 'e tokoni'i kitautolu 'e he 'aukaí ke tau "tuku [etau] kavengá ki [he 'Eikí], pea te ne pou pou'i [kitautolu]" (Saame 55:22). 'I he'etau talangofua ki he fono 'o e 'aukaí 'i he tui mo e taumu'á, te tau fakamo'oni'i ai 'i he'etau mo'uí 'a e ngaahi tāpuaki ko ia ne tala'ofa 'aki 'i he 'Īsaia 58. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph B. Wirthlin, "Ko e Fono 'o e 'Aukaí," *Liahona*, Siulai 2001, 89; *Ensign*, May 2001, 73.
2. Marion G. Romney, "The Blessings of the Fast," *Ensign*, July 1982, 4.

'I he lotu mo e 'aukaí 'a Manuelá, na'e faifai pē 'o ne ma'u e mālohi ke tau'atāina mei he me'a na'á ne 'ulungāanga 'akí, pea na'e teuteu e fāmilí 'Akuilá ke papitaiso kinautolu.

Fai 'e 'Eletā
Quentin L. Cook

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

KO E TOKĀTELINE 'A E TAMAI

Ko e taha 'o e ngaahi mo'oni tefito mo faka'ofa taha kuo fakahā mai ko e konga 'o hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongoongolelei 'oku fekau'aki ia mo e natula 'o 'etau Tamai Hēvaní pea mo 'ene fehokotaki fakatāutaha mo e tokotaha kotoa pē 'oku ha'u ki he māmaní.

Oku kau 'i he ngaahi 'uluaki tefito 'i mo'oni na'e mole 'i he Hē mei he Mo'oni 'a e mahino ko ia kau ki he 'Otua ko e Tamai. 'Oku 'ikai leva ha ofo ia 'i he kau 'a e mahino fekau'aki mo e 'Otua ko e Tamai 'i he ngaahi 'uluaki tefito 'i mo'oni na'e fakahā 'i hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei. Fakatatau ki hono mahu'ingá, 'oku 'uluaki fakahā ai e tui 'a e Kāingalotú 'o pehē "Oku mau tui ki he 'Otua, ko e Tamai Ta'engatá" (Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:1).

'Oku mahino ki he kāingalotu 'o e Siasí ko e 'Otua ko e Tamai 'a e Pule Aoniu 'o e 'univēsí, ko e Mālohi na'á Ne fakatupu fakalaumālie kitautolú, mo e Tokotaha na'á Ne fa'u e palani 'okú ne 'omai 'a e 'amanaki lelei kiate kitautolu mo e ngaahi me'a te tau malavá. Ko 'etau Tamai Hēvaní Ia, pea na'á tau nofo 'i Hono 'aó ko Hono fāmili 'i he maama fakalaumālie. Na'a tau ako ai ha ngaahi lēsoni mo teuteu ki he mo'ui 'i he māmaní (vakai, T&F 138:56). Na'a tau ha'u mei he'etau Tamai Hēvaní, pea ko 'etau tau-mu'á ke toe foki kiate Ia.

'Oku totonu ke fakamu'omu'a 'i hono kotoa 'o e ngaahi tokātelinē, ngaahi tuí, mo

e ngaahi tefito 'i mo'oni kuo fakahā mai ki He'ene fānaú, 'a 'etau tokanga makehe ki he ngaahi mo'oni ko ia 'okú Ne 'i aí pea mo Hono natulá. 'Oku tau kau fakataha 'i he lotu mo'oní mo e kakai tui pea mo e kau palōfita 'o e kuonga mu'á 'i he'etau fakahā 'Ene 'i aí mo Hono natula mo'oní. (vakai, Mōsaia 4:9). Ko e taumu'a 'o e me'a kotoa pē kuo fakahā mai, fekau'i mai, mo kamata 'e he Tamai ma'á e kakai 'o e māmaní, ke tokoni kiate kiateutolu ke tau 'ilo'i Ia, tatau mo Ia, pea hoko 'o hangē ko Iá ka tau lava 'o toe foki hake ki Hono 'afio'anga mā'oni'oni. Ko e mo'ui ta'engatá ko hono 'ilo'i 'o e Tamai mo Hono 'Alo mā'oni'oni ko Sisū Kalaisí (vakai, Sione 17:3; Sēkope 4:5; Mōsese 5:8).

Ko e Sīpinga Ta'engata 'o e Fāmili

'Oku fakatefito hono 'ilo'i 'o e Tamai 'i he mahino ko ia kiate kitautolu e sīpinga 'o e fāmili kuo fakahā mai. Ko e fāmili 'a e 'iuniti mahu'inga taha 'i he nofo taimí pea 'i 'itānití pea ko e tu'utu'uni ia 'e he 'Otua.¹ 'Oku 'ikai ngata pē 'etau ma'u 'a e fiefia lahi 'i he'etau mo'ui 'i ha ngaahi vā fetu'utaki fakafāmili 'ofá, ka 'oku toe tokoni foki ia ke tau ako

'Oku vave hono 'ilo 'e he kau faifekau mo kinautolu 'oku nau ako'í 'a hono mahu'inga fakalangi 'o e tokāteline 'oku fekau'aki mo e tamai mo e 'Aló 'i he ako ko ia 'o kau ki he 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Mai 'a Siosefa Sāmitá pe palani 'o e fakamo'ui he 'oku fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki he ngaahi mo'oni ko 'eni.

ai e ngaahi tefito'i mo'oni totonú mo teuteu'i kitautolu ki he mo'ui ta'engata.² 'Ikai ko ia pē, ka 'oku tokoni 'a e ngaahi vā fetu'utaki fakafāmilí ke tau 'ilo'i, 'ofa, pea mahino kiate kitautolu 'a e Tamaí. Ko e 'uhinga 'eni 'e taha 'oku fakamamafa'i ma'u ai pē 'e he Kāingalotú 'a hono mahu'inga 'o e nofo malí mo e fāmilí 'i he Siasí pea 'i he sosaietí fakatou'osi. 'Oku 'omi 'e he palani 'a e 'Otuá ha founa ke toe hokohoko atu ai e ngaahi fetu'utaki fakafāmilí 'i ha hili 'a fa'itoka. 'E lava ke tau toe foki atu ki he 'afio'anga 'o e 'Otuá, 'o toe fakataha mo hotau ngaahi fāmilí 'o ta'engata.³

Kuo fili 'e he'etau Tamai Hēvaní ke 'oua na'a fakahā mai ha ngaahi fakamatala lahi fekau'aki mo 'etau mo'ui mo Ia 'i he maama fakalaumālié. Mahalo ko hono 'uhingá kae lava ke tau ako ha ngaahi me'a lahi 'aki pē 'etau vakai ki he sīpinga kuó Ne fokotu'u 'i he māmaní ma'á e ngaahi fāmilí anga mā'oni'oni. Ko e uho ia 'o 'etau fekumi ke 'ilo'i 'a e Tamaí 'a 'etau vakavakai'i fakalelei mo 'etau mo'ui tokanga 'o fakataha ki he sīpinga 'a e ngaahi fāmilí anga mā'oni'oni 'i he māmaní.

'Oku fehokotaki 'a e Tamai Hēvaní mo e fāmilí pea 'oku 'ikai fakamavahevehe'i 'a kinaua. 'I he taimi 'oku mahino ai kiate kitautolu 'a e ngaahi tapa kehekehe 'o e fehokotaki ko 'ení, 'e toki kamata leva ke kamata mahino kakato ange 'a e 'ofa fakatāutaha mo fakafō'ituitui 'a e Tamai Hēvaní mo 'Ene fetu'utaki mo kitautolú takitaha. 'Oku 'omi 'e he mahino 'o e ongo 'okú Ne ma'u kiate kitautolú 'a e mālohi ke tau toe 'ofa haohao mo kakato ange 'iate Ia. 'Oku tupu mei he ongo'i fakatāutaha 'o e mo'oni, 'ofa, mo e mālohi 'o e vā fetu'utaki ko iá 'a e ngaahi ongo mo e ngaahi holi lahi mo fakafiefia taha 'o e lotó 'e lava ke ma'u 'e ha tangata pe fefine 'i he māmaní. 'E lava ke fakafō'ituitui mo 'omi kiate kitautolu 'e he ngaahi ongo'i 'ofa lahi ko 'ení 'a e mālohi 'i he ngaahi taimi 'o e faingata'á mo e 'ahi'ahí ke tau toe ofi ange ki he'etau Tamaí.

Fili 'Ofá mo e Ngāue Fakakaukau'i Lelei

Ko e tokotaha mo'ui kotoa pē ko ha foha pe 'ofefine ne fakatupu fakalaumālie ia 'o 'etau Tamai Hēvaní.⁴ Ko e *fakatupú* ko e lea hoaveape ia 'o e fo'i lea veape ko e *fanau'i* pea 'oku 'uhinga ia "ki he fakatupu 'o ha mo'ui." 'Oku fakafō'ituitui 'a e *fanau'i* 'i he folofolá ke fakamatala 'i ha hono foaki 'o e mo'uí (vakai, Mātiu 1:1–16; 'Eta 10:31).

'I he sīpinga kuo fakahā mai 'e he 'Otuá ki he ngaahi fāmilí anga mā'oni'oni, ko hono fā'ele'i 'o ha fānaú ko e ola ia 'o ha fili 'oku fai 'i he 'ilo pea 'i he 'ofa. Ko e ola mana ia 'o ha ngaahi ngāue 'ofa mo fakakaukau'i lelei 'a ia 'oku fakahoko 'e he mātu'á 'o nau kau ai mo e Tamai Hevaní 'i he founa toputapu ko ia ko hano fa'u ha sino fakamatelie ma'á ha taha 'o 'Ene fānau fakalaumālié.

'Oku 'omi 'e he'etau 'ilo'i ko ia ko 'etau mo'uí ko e ola ia 'o ha fili 'ofa pea mo ha ngāue fakakaukau'i lelei 'a e

ongo mahu'inga'ia 'i he mo'ui fakamatelie. 'Oku fakapapa'u'i mai kiate kitautolu 'e he ongo mahu'inga ní 'a hotau ngaahi mālohingá pea malu'i ai kitautolu mei he ngaahi 'ahi'ahí.

'Oku fiefia 'a Sētane ke ne fakafō'ituitui 'a e founa mā'ulalo ange ki hono fā'ele'i 'o ha kakai 'e ni'ihiki ki he māmaní 'o tupu ai hano fehu'ia 'e hatau ni'ihiki 'a hotau mahu'inga fakatāutahá mo e ngaahi me'a te tau malava ke fakahokó. Ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine fakalaumālie kotoa pē kitautolu 'o ha mātu'a fakalangi 'o tatau ai pē pe na'e tūkunga fēfē hono fā'ele'i mai kitautolu ki māmaní. Ko e 'Otuá ko e Tamai mā'oni'oni mo 'ofa Ia. Na'e fakahoko 'i he 'ofa mo fakakaukau'i lelei 'a hono fakasino hotau ngaahi laumālié ke tau ma'u 'a e mo'uí pea mo e faingamālié.

Fakafō'ituitui

'Oku 'ikai ke ngata pē 'i hono fakahoko 'a e fili 'ofa mo fakakaukau'i lelei ke 'omi ha fānau ki māmaní 'e he mātu'a angatonú, ka 'okú na teuteu mo lotu mo tatali vėvekeke lolotonga hono feitama'i mo fakatu'otu'a 'aki ki ha fā'ele'i mai 'a 'ena tamá. 'Okú na fiefia hili hono fā'ele'i ma'i ke fuofua mo talatalanoa ki ai, pea tokanga 'i mo malu'i 'ena tamá. 'Okú na ako 'a e ngaahi tō'onga mo e ngaahi fie ma'u fakafō'ituitui 'a e pēpē. 'Okú na 'ilo lelei ange ki hona foha pe 'ofefiné 'i he'ene 'ilo 'e ia kiate iá. Neongo pe ko e hā e tokolahi e fānau 'a ha ongomātu'a, ko e taha kotoa pē ko e tokotaha fakafō'ituitui ia kiate kinaua.

'Oku tokoni 'etau 'ilo'i 'a e sīpinga ko 'ení ke mahino kiate kitautolu 'i he'etau hoko ko e fānau fakalaumālié 'oku 'afio'i fakafō'ituitui kitautolu 'e he'etau Tamai Hēvaní. Na'á Ne 'afio'i kitautolu talu mei he taimi na'e fanau'i fakalaumālie ai kitautolú. Ko Hono ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine mahu'inga kitautolu, 'okú Ne 'ofa fakafō'ituitui ai.

'Ilo'i Hono Hingoa

'Oku tokoni'i kitautolu 'e ha sīpinga 'e taha 'o e ngaahi fāmilí fakamāmaní ke mahino 'a e natula fakafō'ituitui 'o e 'ofa 'a e Tamaí kiate kitautolú. Ko e taha 'o e ngaahi fuofua sitepu 'i hono fa'u 'o ha me'a ke 'ilo'i ai ha taha fakafō'ituitui, hili hono fā'ele'i 'o ha fānau, ko hono foaki 'e he mātu'á ha hingoa 'o e fānaú. Ko e fakahingoa ko ha kongā mahu'inga 'o e 'ulungāanga fakafonua kotoa pē pea 'oku fa'a ō fakataha ia mo ha ngaahi ouau mamalu koe'uhí he 'oku 'i ai 'a e mahu'inga lahi 'o ha hingoa ki he tu'unga fakatāutaha 'o e tokotaha 'oku 'o'oná. 'Oku 'ikai fili 'e he fānaú honau hingoa; 'oku fakahingoa kinautolu 'e he'enua mātu'á.

'I he ngaahi anga fakafonua lahi 'oku foaki ki ha ki'i tamasi'i pe ta'ahine hono hingoa 'uluakí (pea taimi lahi, mo e hingoa ua pe hingoa lotó). 'Oku angamaheni 'aki

foki 'i he māmaní hono foaki ki he fānaú ha hingoa fakafāmilí pe ha hingoa te ne ha'i kinautolu ki he'enau mātu'á, fāmilí, mo e ngaahi kuí. 'Oku faka'aonga'i 'i he ngaahi fonua 'e ni'ihí e ngaahi hingoa kehe hangē ko ha hingoa fakafāmilí ua (hangē ko e hingoa fakafāmilí 'o e fa'eé) ke toe 'ilo'i ange ai e fehokotakí 'a e tamasi'i pe ta'ahiné ki he fāmilí mo e sosaieti.

'Oku tau 'ilo 'oku 'afio'i fakatāutaha mo fakafo'ituitui kinautolu 'e he'etau Tamai Hēvaní 'i he sīpinga tatau pē. 'Okú Ne 'afio'i hotau hingoa. 'I he ngaahi potufolofola si'i ko ia 'oku lau ai ki he ni'ihí fakafo'ituitui 'i he maama fakalaumālié, na'e 'ilo'i 'aki kinautolu ha hingoa 'i he sīpinga tatau pē ko ia 'oku 'ilo'i ai kinautolu 'i he māmaní. 'I he ngaahi 'a'ahi 'a e Tamaí ki he ni'ihí fakafo'ituitui he māmaní 'a ia na'e hiki he lekōtí, na'á Ne ngāue 'aki ha ngaahi hingoa ke fakahā 'okú Ne 'afio'i kinautolu fakatāutaha mo fakafo'ituitui. Hangē ko e fakamatala 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmítá fekau'aki mo e hā mai 'a e Tamaí 'i he 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí, "Na'e folofola mai 'a e toko taha kiate au, 'o ne ui au 'aki hoku

hingoa" (Siosefa Sāmítá—Hisitōlia 1:17; vakai foki, Mōse 1:6; 6:27).

'Oku 'afio'i kinautolu 'e he Tamaí koe'uhí he na'á Ne fakatupu 'a e foha mo e 'ofefine fakalaumālie mahu'inga takitaha, 'o Ne foaki kiate kinautolu 'a e mo'ui mo e tefito'i 'ulungāanga 'oku 'ilo'i ai kinautolú. Hangē ko 'Ene folofola kia Selemaí, "Na'á ku 'ilo koe 'i he he'eki ai te u fakatupu koe 'i he fatú" (Selemaia 1:5).

'I Hono Tataú pea mo Hono Ngaahi 'Ulungāngá

'Oku ako'i 'i he Tohi Tapú 'o pehē 'oku fakatupu 'a e tangatá mo e fefiné 'i he tatau 'o e Tamaí (vakai, Sēnesi 1:26–27). 'Oku fakatou fakamo'oni 'a e saienisi 'o e fakatupú mo e vakai fakatāutahá ki he tefito'i mo'oni ko ia 'oku ma'u 'e he fānaú 'a e fōtunga, fotu, mo e ngaahi 'ulungāanga 'o e mātu'á. 'Oku langaki 'e ha ni'ihí honau mahu'inga fakatāutahá 'aki ha'anau fakafehoanaki kinautolu ki ha ni'ihí kehe. 'E lava ke tupu mei he founga ko 'ení ha ongo'i ta'efe'unga pe mā'olunga. 'E lelei ange ke tau vakai hangatonu pē ki he'etau Tamaí ke ma'u ai hotau mahu'ingá.

'Oku tokoni 'a e ngaahi vā fetu'utaki fakafāmilí ke tau 'ilo'i, 'ofa, pea mahino kiate kinautolu 'a e Tamaí. Ko e 'uhinga 'eni 'e taha 'oku fakamamafa'i ma'u ai pē 'e he Kāingalotú 'a hono mahu'inga 'o e nofo malí mo e fāmilí 'i he Siasí pea 'i he sosaieti fakatou'osi.

'I he taimi 'oku tau fekumi ai ke 'ilo'i 'a e Tamaí 'o fakafou 'i he ngaahi sippinga 'o e mo'ui mā'oni'oni fakafāmilí, 'oku kamata leva ke mahino kiate kītautolu 'a e loloto 'o 'Ene 'ofa kiate kītautolu pea kamata ke tau ongo'i ha 'ofa lahi ange kiate Ia.

'Oku hā mei he'etau ngaahi saati tohi-hohoko 'o 'etau ngaahi kuí ha ngaahi to'u tangata lahi mei he kuohilí. Neongo iá, ko e to'u tangata pē 'e ua 'oku 'i he'etau mape tohihohoko fakalaumālié—ko 'etau Tamaí pē mo ha'atautolú. 'Oku tatau pē hotau fōtungá mo Hono fōtungá, ta'e kau ai e nāunau. "Ko e [ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine] 'o e 'Otuá 'a kītautolu, pea . . . 'o ka hā mai ia, te tau tatau pē mo ia; he te tau mamata totonu kiate ia" (1 Sione 3:2; vakai foki, T&F 130:1). 'Oku 'iate kītautolu takitaha 'a e ngaahi 'ulu-ngāanga faka'otua 'e malava ke fakatupulaki mo fakalahi 'e He'ene ngaahi tāpuakí pea mo 'etau muimui 'i he hala 'o e talangofua kakató 'o hangē ko ia kuo faka'ali'ali mai kiate kītautolu 'e Sīsuú. 'Oku 'i ai 'a e mālohi 'i hono lea 'aki pe hiva'i 'o e kupu 'i lea "Ko e fānau au 'a e 'Otuá."⁵

Ko e 'Ofa 'a e Tamaí

Ko e taha 'o hono fakakehe'i lahi taha 'o e ongoongoleléi tupu mei he Hē mei he Mo'oni ko e pehē ko ia 'oku fu'u fefeka 'aupito 'a e palani 'o e fakamo'ui 'a e Tamaí. Na'e tangailaulau 'a e taki ko 'eni 'o e Siasi Faka-'Ingilaní ko Feletiliki Fala (Frederic Farrar), ko ha tangata ako, tui, pea ko e tangata 'iloa na'á ne fa'u 'a e *Life of Christ*, (Mo'ui 'a Kalaisí), 'o ne pehē 'oku hala 'a e mahino 'oku ma'u 'e he ngaahi siasi faka-Kalisitiane lahi 'o kau ki heli mo e fakamala-'iá ko e tupu mei he ngaahi fehālaaki he liliu mei he lea faka-Hepelúu mo e faka-Kalisí ki he lea faka-Pilitāniá 'i he Paaki 'a Kingi Sēmisi 'o e Tohi Tapú.⁶

Hangē ko hono fakahā ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'oku kaungatonu e palani 'o e fakamo'ui 'a ha Tamaí 'ofa ma'á e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá, kau ai 'a kinautolu 'oku 'ikai ke nau fanongo 'ia Kalaisi 'i he mo'ui ní, fānau 'oku nau mate te'eki ke nau ta'u valú, pea mo kinautolu 'oku 'ikai mahino ki ai ha me'á (vakai, T&F 29:46–50; 137:7–10).

Na'a mo kinautolu na'e mo'ui ta'eangatonu kae 'ikai ke nau angatu'u ki he 'Otuá—'o 'ikai tatau ia mo Sētane mo 'ene kau 'āngeló (vakai, 'Isaia 14:12–15; Luke 10:18; Fakahā 12:7–9; T&F 76:32–37)—kuo 'osi teuteu 'i ma'anautolu 'e ha Tamaí 'ofa ha ngaahi pule'anga 'o e nāunau 'oku mā'olunga ange 'i he'etau mo'ui 'i he māmaní (vakai, T&F

76:89–92). 'Oku 'ikai ha toe veiveiua ki he 'ofa 'a e Tamaí ki He'ene fānau fakalaumālié.

'I he taimi 'oku tau fekumi ai ke 'ilo'i 'a e Tamaí 'o fakafou 'i he ngaahi sippinga 'o e mo'ui mā'oni'oni fakafāmilí, 'oku kamata ke mahino kiate kītautolu 'a e lahi 'o 'Ene 'ofa kiate kītautolú pea kamata leva ke tau ongo'i ha 'ofa lahi ange kiate Ia. 'Oku fakataumu'a e ngaahi feinga ko ia ke fakakehe'i pea faka-'auha e fāmilí ke 'oua na'a ongo'i 'e he fānau 'a hono tohoaki'i mai kinautolu 'e he 'ofa 'a e Tamaí ke nau foki ange ki 'api kiate Ia.

'Oku hanga 'e he kakai tangata angakoví, fānau tu'utāmakí, fānau 'oku 'ikai fie ma'u 'e ha tahá, mo e ngaahi faingata'a fakasōsiale 'oku hoko 'i hotau kuonga ní 'o 'ai ke toe faingata'a ange ha'ane mahino ki he kau faingata'a 'iá, pe te nau ma'u ha 'amanaki lelei, pea tui ki ha Tamaí anga mā'oni'oni, 'ofa mo tokanga. Hangē ko e feinga 'a e Tamaí ke tokoni'i kītautolu ke tau 'ilo'i Iá, 'oku pehē pē 'a e feinga 'a e filí 'i he founa kotoa pē 'okú ne lavá ke fakamavahevahe'i kītautolu mei he Tamaí. Ko e me'amalié, he 'oku 'ikai lava 'e ha mālohi, angahala, pe ha tu'unga 'o ta'ofi kītautolu mei he 'ofa 'a e Tamaí (vakai, Loma 8:38–39). Koe'uhí he na'e tomu'a 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kītautolu, 'e lava ke tau 'ilo'i Ia mo 'ofa 'iate Ia (vakai, 1 Sione 4:16, 19).

Koe'uhí ko e lahi 'a e ngaahi palopalema fakasōsiale 'i māmani he 'ahó ni, kuo pau ai ke tau ako'i e tokāteline 'a e Tamaí mo e fāmilí ke tokoni ki hotau fakamo'ui, pea ke tau fakatonutonu, mo ikuna'i 'a e ngaahi faka-kaukau hala mo e ngaahi ngāue 'oku mafola holo 'i he māmaní. Hange ko e faka'ofa'ofa hono fakamatala 'i 'e 'Ilisa R. Sinou (1804–87), 'oku tokolahi 'a e kakai 'i he māmaní 'oku nau ui 'a e 'Otuá ko e "Tamaí" ka 'oku 'ikai ke nau ['ilo'i] 'a hono 'uhingá."

Fakafeta'i kuo toe fakafoki mai 'a e "kī 'o e 'iló"⁷ pea 'oku toe 'i he māmaní 'a e tokāteline 'o e Tamaí! ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 1.1.1.
2. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 1.1.4.
3. Vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 1.3.
4. Vakai, "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani," *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2010, 129.
5. "Fānau Au 'a e 'Otuá," *Ngaahi Himi*, fika 193.
6. Vakai, Frederic W. Farrar, *Eternal Hope* (1892), xxxvi–xlii.
7. "E Tamaí 'i Hēvani ē," *Ngaahi Himi*, fika 185.

'Ākilotoa 'e he To 'ukupu 'o 'Ene 'Ofá

'Ikai fakahā 'a e hingoa

Na'e vete 'eku ongomātu'á 'i hoku ta'u onó. Neongo ne u kei nofo pē mo 'eku fa'eé ka ne u kei fetu'utaki pē mo 'eku tamaí hili 'ena māvaé. Na'á ku nofo 'i hono 'apí 'i he ngaahi faka'osinga e uiké mo e 'aho 'e taha lolotonga e uiké.

Neongo 'ene ngaahi feinga ke hoko ko ha tamaí leleí, ka 'i hoku ta'u fitú, na'á ne lava-ki 'i ai 'eku falala kiate iá. Na'e faka'ilonga 'i 'e hono maumau 'i ko 'eni 'o e falalá 'a e kamata-'anga 'o 'ema vāmama'ó. 'I he taimi na'á ne telefoni ange ai ki 'apí, na'á ku fakamama'ó mei hano tali e telefoní. 'I he'eku fu'u lahi angé, na'á ku fie ma'u ke u fili pē 'a e taimi ke u 'alu ai 'o nofo 'i he fale 'o 'eku tamaí, kae 'oua 'e fakamālohi 'i au 'e he tu'utu'uni 'a e fakamāu'angá ke u 'alu.

Na'e faka'au pē ke si'isi'i ange 'eku ngaahi 'a'ahi ki aí 'i he taimi ne u 'i he ako'anga mā'olungá aí. Ne u sio tu'o ua pe tu'o tolu pē ki ai 'i he māhina. 'I he'eku hū ki he kolisí, ne lōloa ange e vaha'ataimi peá ma toki telefoni aí, 'o a'u ki he'eku talanoa tu'o taha pē ki ai 'i he semesitā. Kuo hoko hoku vā fetu'utaki mo 'eku tamaí ko ha me'a pē ke fakahoko kae 'ikai ko ha fetu'utaki mo'oni 'i he vaha'a 'o ha mātu'a mo e fānau.

Lolotonga hoku ta'u hono ua 'i he kolisí, ne u fakakaukau ke u talanoa ki ai 'o fekau'aki mo ha me'a na'e hoko 'i he'eku kei si'í 'a ia ne u ongo'i na'á ne maumau'i homa vaá 'i he ngaahi ta'u lahi kuo hilí. Ne u 'amanaki ke fai ha fakalelei, fakamolemole, mo ha faingamālie ke ma kamata fo'ou. Ne u 'i-meili 'o fakahā ange 'eku ngaahi fakakaukau peá u tatali ai ki ha tali mai.

Ne u ma'u kimui 'ene talí he 'i-meilí. Ki-mu'a peá u toki lau e tali 'a 'eku tamaí, na'á ku lotu 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke u ma'u Hono Laumālié 'i he'eku lau e 'i-meilí. Ko ha momeniti mahu'inga 'aupito 'eni 'i he'eku mo'uí—ko e teu 'eni ke u sio ki he faka-matala 'a 'eku tamaí mo e feitu'u 'e hu'u ki ai homa vaá. Ne u manavasi'i mo ongo'i tuēnoa 'aupito.

Ko e mo'oni ne u tuēnoa 'i he'eku tangutu

mo 'eku komipiutá 'i hoku lokí. Na'á ku fie ma'u ha pou pou. Ne hokohoko atu pē 'eku lotu ki he Tamai Hēvaní peá u ongo'i 'a Hono Laumālié. Na'e faifai peá u ma'u 'a e lotu to'a ke u lau.

Ko ha 'i-meili nounou 'aupito e tali 'a 'eku tamaí, 'o ne faka'ikai'i mai ai na'e 'ikai ha'ane manatu ki he me'a na'á ku talaangé peá ne pehē ko ha taimi kovi 'aupito 'eni ki ai ke ma alea'i ai e kuohilí.

Na'á ku lotu mamahi 'aupito 'i he founa na'e 'ikai ke ne fie talanoa ai ki ha me'a na'e fu'u mahu'inga kiate au pea hangē na'e 'ikai ke ne fie ma'u 'e ia ke fai ha faka-leleí. Ne u ongo'i na'e li'aki au 'e he'eku tamaí, 'o u lotu mamahi 'i he laka hake he ta'u 'e hongofulú mo e 'ikai ke lelei 'ema fetu'utakí.

Ne u ongo'i ne 'ākilotoa au 'e he Lau-mālié 'i he'eku tangutu 'o tangí. Kuo te'eki ai ha taimi te u ongo'i mālohi pehē ai 'eku Tamai Hēvaní. Ne u ongo'i mo'oni hono "takataka'i au 'o kau ki he ta'engata 'e he ongo to'ukupu 'o 'ene 'ofá" (2 Nifai 1:15). 'I he'eku tangutu 'o tangí, ne u ongo'i fiamālie mo 'ofeina.

Mahalo na'e 'ikai haku vā fetu'utaki mo 'eku tamaí fakaemāmaní, ka na'e 'i ai 'eku Tamai Hēvaní. 'Oku mālohi 'eku ongo'i 'okú Ne 'i aí 'i he'eku mo'uí. 'Oku ou 'ilo'i 'okú Ne 'ofa 'iate au, tokanga mai kiate au, pea te Ne fie ma'u ma'u pē ke ma fetu'utaki. 'Oku ou 'ilo'i ko 'eku Tamai Ia. Pea he 'ikai ke Ne mavahe. ■

*Mahalo pē na'e
'ikai haku vā
fetu'utaki mo 'eku
tamaí fakaemā-
maní, ka ne u 'i
ai mo 'eku Tamai
Hēvaní.*

Fiekaia ki he Folofolá

Fai 'e Joshua J. Perkey
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

'I 'EKUATOA

“Oku monū 'ia 'a kinautolu kotoa pē 'oku fiekaia mo feinua ki he mā'oni- 'oní, he 'e fakafonu 'a kinautolu 'aki 'a e Laumālie Mā'oni- 'oní” (3 Nīfai 12:6).

Na'e falala atu 'a 'Ana Visapaikati 'i he 'ū la 'ipapa he holisi 'i tu'a hono falé mo malimali pē. Na'e tangutu 'ene fānaú mo ia 'i ha sea lōloa mo takitaha malimali hangē pē ko iá. Ko ha ho'atā Tokonaki māfana mo la'ala'ā 'eni. 'Oku nofo 'a 'Ana 'i Pueto Felenisisikou ti 'Oliana, ko ha ki'i kolo 'i he vaotā 'o 'Ekuatoa hahaké. Ne toki 'a'ahí ni mai e kau palesitenisi 'o e Kolo 'Oliana, neongo na'e 'ikai ke nau 'uhinga ke motuhi e talanoa 'a 'Ana mo e ongo sisitaá, ka na'e 'ikai tokanga ki ai 'a 'Ana ia. 'Okú ne talitali fiefia 'enau 'i aí. Na'e lahi e ngaahi me'a ia na'á ne fakamālō aí peá ne fakahā tau'atāina pē 'a 'ene fakamāloó.

'Oku 'ikai pehē ia na'e hao 'a 'Ana mei he fekuki mo e ngaahi faingata'á. 'Okú ne nofo toko taha pē mo 'ene ki'i fānau 'e toko nimá. 'Oku faingata'a e kumi ngāue faka'ahó. Pea 'i hono papitaiso ia 'i 'Aokosi 'o e 2009, ko e toko taha pē 'o 'ene fānaú na'e papitaiso mo iá.

Ka 'i he ta'u hono hokó, na'e ma'u e ngaahi tāpuakí 'i ha muimui ha toko tolu kehe 'o 'ene fānaú 'i he'ene fa'ifa'itaki'angá 'o papitaiso pea hilifakinima kinautolu (na'e fu'u kei si'i 'a e toko taha he taimi ko iá).

'Io, na'e mata fiefia 'a 'Ana 'i he'ene loto hounga'ia. Na'á ne tatau pē mo e kāingalotu kehe 'o e Kolo 'Oliana, 'o 'ilo'i 'a e fiefia hao-hao 'oku ma'u mei hono mo'ui 'aki e ongo-ongolelei 'o Sisū Kalaisí.

'Oku Kamata 'Aki e Fiefiá 'a e Holi 'o e Lotó

'I Tisema 'o e 2008, na'e 'ikai ha fokotu'utu'u mau ia 'o e Siasí 'i Pueto Felenisisikou ti 'Oliana. Na'e nofo ai ha kāingalotu he taimi ko iá, pea ko honau ni'ihi kuo ta'u lahi 'a e 'ikai ke nau ma'ulotu.

Ka ne 'i ai e me'a na'e hoko. Na'e ongo e Laumālie ki ha ngaahi loto pea liliu ai e mo'ui 'a ha ni'ihi 'o ne ue'i ha fāмили 'e fā ke nau

To'ohemá: 'Oku fiefia 'a 'Ana Visapaikati mo 'ene fānau 'i he ongoongolelei. **'Olungá:** 'Oku fakataha mai e kāingalotu 'o e Kolo 'Olianá ki ha konifelenisi fakakolo 'i he 2010.

kamata fakataha 'o ako e folofolá mo feako'i'aki 'iate kinautolu. Pea na'a mo e taimí ni, 'oku mafola e ongo ko 'ení 'i he koló.

'Oku pehē 'e Fane Pēleni Kāsia, ko e mēmipa 'o e koló, "Oku fiekaia mo feinua e kakai hení ki he ongoongolelei."

Na'e ue'i 'e he fiekaia ko 'ení 'a e kāingalotu 'i Pueto Felenisisikou ti 'Olianá ke nau fetu'utaki ki he Siasí pea kole ha ngofua ke nau ma'u e sākalamēnití. Ko e manatu 'eni ki ai 'a Tímote Siloane, ko e palesiteni kimu'a 'o e Misiona 'Ekuatoa Kitó, "Na'e 'ikai ke mau ha'u kiate kinautolu. Na'a nau telefoni ange kiate au. Na'e 'osi 'i ai pē ia—'a e holi ke ngāue 'o fakatatau ki he ngaahi ongo ko íá—ke muimui 'i he fakaafe 'a e Fakamo'uí 'i he kotoa 'o e Tohi 'a Molomoná ke ngāue 'aki 'a e tui kiate Iá pea fakatomalá. Ko ha pōpoaki ia ma'atautolu hono kotoa."

Na'e 'i he loto 'o kinautolu na'e hiki ki Pueto Felenisisikou ti 'Olianá 'a e holi tatau. 'I he kongá ki mu'a 'o Sānuali 2009, na'e fakakaukau 'i e Mākō Viavisesio—ko e palesiteni fakakolo ia he taimi ní—mo hono uaifi ko Kalōtia Lamilasí, ha faingamālie faka-ngāue ke na hiki ai mei hona 'api 'i Masala 'i he tafa'aki 'e taha 'o 'Ekuatoá, ki Pueto Felenisisikou ti 'Oliana.

'Oku pehē 'e Palesiteni Viavisesio, "Ko 'eku 'uluaki fehu'i pē, "Oku tu'u ai e Siasí?" Ne ma talanoa ki ai mo hoku uaifi mo homa fāmílí, pea mau lotu ke 'ilo'i pe na'e totonu ke mau hiki. 'I he ma'u pē 'o e ngāué, na'á ma 'ilo'i kuo fokotu'u e Siasí 'i Pueto Felenisisikou ti 'Oliana. Ne ma hiki mai ki heni 'i Fēpueli 'o e 2009, pea na'e fokotu'u e koló 'i Sepitema hono hokó."

KO HONO TALI 'O E FAKAMO'UÍ MO 'ENE ONGOONGOLELEÍ

"Ke tali 'e ha taha 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí, kuo pau ke nau tomú'a tali 'a e Tokotaha 'oku 'A'ana 'a e ongoongolelei.

Kuo pau ke nau falala ki he Fakamo'uí mo e me'a kuó Ne ako'i kiate kitautolú. Kuo pau ke nau tui 'okú Ne ma'u 'a e mālohi ke Ne tauhi 'Ene ngaahi tala'ofa kiate kitautolú, 'o fakafou 'i he Fakalelei. 'I he tui ko ia 'a e kakaí kia Sīsū Kalaisí, 'oku nau tali ai mo faka'aonga'i 'Ene Fakalelei mo 'Ene ngaahi akonakí. . . .

"Oku ou 'ofa 'i he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí, he 'okú ne fakamahino'i mai 'a e founga 'e lava ke tau kai ai 'i he ngaahi fua 'o e ongoongolelei, ke tau a'usia ai ha 'fiefia lahi 'aupito' (1 Nifai 8:12) 'a ia 'e toki ma'u pē mei ai, pea kātaki ki he ngata'angá, 'o fakafou 'i he ngaahi faingamālie kotoa pē 'o e mo'ui fakamatelié. 'Oku ako'i mai 'e he ongoongolelei 'a e me'a kotoa pē 'oku fie ma'u ke tau 'ilo ke toe foki ai 'o nofo mo 'etau Tamai Hēvaní, ko ha kakai sino toetu'u mo nāunau'ia. 'Ofa ke tau puke ma'u 'i hotau 'atama'i 'a e vīsone 'o e mo'ui ta'engatá. 'Ofa ke tau faivelenga 'i he muimui ki he founga ke ma'u ai 'a e mo'ui ta'engatá, 'a ia ko e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí."

'Eletā L. Tom Perry 'o e Kólomu 'o e Kau 'Apostelo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí," Liahona mo e Ensign, Mē 2008, 44, 46.

'I lalo, ki to'ohemá: Ko e palesiteni fakakoló ko Mākō Viavisesio mo hono uaifi ko Kalōtiá, mo hona fohá. 'I lalo, ki to'omata'ú: Ko e kau atu 'a Kelela Lusi Fāfeini mo ha kāingalotu kehe 'o e koló ki ha faeasaiti.

Ko e Fiefia 'o e Ngāue Tokoní

'Oku fakanatula pē hono fakatupu 'e he holi ke ha'u kia Kalaisí 'a e holi ke tokoní. 'Oku fakatou liliu 'e he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí 'a kinautolu 'oku foaki atú mo kinautolu 'oku ma'u maí. 'Oku hoko e founa ko 'eni 'o e foaki atu mo e ma'u maí 'i he taimi 'oku loto fakatōkilalo aí, tau'atāina e fakakaukāú, pea fakahoko e tokoní. Kuo hoko e ngāue tokoní ko ha tefito'i kongá 'i he tupulaki 'a e Siasí 'i Pueto Felenisisikou ti 'Oliana pea kuó ne fakamālohia 'a kinautolu kuo nau tokoní.

Ko e fehu'i 'eni 'a Kelela Lusi Fāfeini 'a ia na'e uiui'i 'i Sepitema 'o e 2010 ke kau 'i he kau palesitenisi 'o e Fine'ofa, "Ko e hā e ongo 'oku ou ma'u kau ki hoku uiui'i? Ko e fiefia, he 'oku ou 'ilo'i te u lava 'o tokoní'i ha kau fafine kehe ke nau ha'u ki he lotú mo fakamālohia e kau fafine fo'ou kuo papitaisó."

Na'e ma'u e ongo tatau 'e he loto 'o e kāingalotu e koló. 'Oku pehē 'e Lōtesi Senisei, ko e palesiteni 'o e Fine'ofá, 'oku fie ma'u ke fakamālohia e kau fafiné, ka 'okú ne fiefia pē ke fai e ngāue ko iá: "'Oku mau 'a'ahi

ki he kau fafiné 'i he'emaui hoko ko e kau palesitenisi mo e kau mēmipa 'o e Fine'ofá. 'Oku mau ofi kiate kinautolu 'i he taimi 'oku 'i ai 'enau palopalemá. 'Oku mau 'oange 'a e me'akai 'i he taimi 'oku fie ma'u aí. 'Oku mau fakahā ke nau 'ilo'i 'oku 'ikai te nau tuēnoa, pea 'oku tokoni mai kiate kinautolu 'a Sisū Kalaisi mo e koló. Pea 'oku mau ako'i kinautolu ke fakakakato 'enau tafa'akí—lotu, ako folofola, mo teuteu'i kinautolu. 'Oku mau lotu mo kinautolu, 'oku mau fakafiemālie'i kinautolu, pea 'oku mau 'ofa lahi 'iate kinautolu."

"Oku 'i ai ha fiefia heni ke 'ilo'i 'a e ongoongolelei. 'Oku holi mo'oni e kakai heni ke nau 'ilo ki ai.

Palesiteni Mākō Viavisesio

Ka 'oku 'ikai fai e ngāué 'e he kau fafiné pē. 'Oku pehē 'e Lōtesi, "'Oku mau talanoa mo e palesiteni fakakoló ke sio pe ko e hā e me'a 'e lava ke faí. 'Oku mau vahevahe mo ia pea mo e fakataha alēléá 'enau ngaahi fie ma'ú koe'uhí ke mau lava 'o fakapapau'i e me'a 'oku fie ma'u ke mau faí."

Ko e tukupā ko ia 'a e kau fafiné ke fai honau fatongiá ko ha ongo ia 'oku 'inasi tatau kotoa ai e koló. 'I ha ngāue tokoni 'e taha ki ha fāfili 'i he koló, 'oku pehē e Lōtesi "na'a mau kau kotoa ki ai. 'A e fānaú, to'u tupú, kakai lalahí, Fine'ofá, mo e kau faifekau. Ne fu'u langaki fakalaumālie kinautolu 'e he

me'a na'a mau fa'i. 'Oku ou 'ilo'i "ka tau ka 'i he tauhi 'o [hotau] kāingá, 'oku tau 'i he tauhi pē 'o [hotau] 'Otuá' [Mōsaia 2:17]. 'I he taimi 'oku ou tokoni a'i, 'oku hangē pē ha'aku fai ia ma'a Sisū Kalaisí. Ko e taumu'a ia 'o e pule'angá."

Ko e Fiefia 'o e Fakafeohí

'Oku 'i ai e me'a ia fekau'aki mo e uouangatahá 'okú ne fakamālohia kitautolu, 'a e ongo'i ko ia 'oku tau kau ki he tukui kolo 'o e Kāinga Mā'oni'oni. 'Oku ma'u e ngaahi tāpuakí 'i he taimi 'oku tau hoko ai ko e "kaungā kolo mo e kāinga mā'oni'oni, pea mo e fale 'o e 'Otuá'" ('Efesō 2:19) pea tau nofo 'o hangē ko e kau mēmipa 'o ha fāmili 'oku nau "loto ke fefua'aki 'a ho'omou ngaahi kavengá koe'uhi ke nau ma'ama'a; 'io, pea 'oku mou loto ke tangi fakataha mo kinautolu 'oku tangí; 'io, pea fakafiemālie'i 'a kinautolu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālie'" (Mōsaia 18:8-9).

Ko e fakamatala 'eni 'a Fané, "'Oku ou tui 'oku ma'u hotau mālohí mei he fo'i mo'oni ko ia 'oku tau ongo'i 'e kitautolu kāingalotu 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'oku tau hangē pē ha fāmili. Pea 'oku ou pehē ko e lelei lahi kuo hoko 'i he'etau fetauhi'akí. 'Oku tau foaki atu ha me'a pē 'e fie ma'ú, pea 'okú ne fakatupu 'e ia ha ongo'i uouangataha. 'Oku tau talí lelei 'a e tokotaha fo'ou kotoa pē 'oku ha'u ki he lotú. 'Oku tau talitali fiefia kinautolu. 'Oku ou tui 'oku mahu'inga ange ha'atau fā'ofua kiate kinautolu 'i ha lea 'e lauiafe."

'Oku fakamo'oni'i 'eni 'e he ngaahi me'a ne a'usia 'e 'Aná. Ko ha fa'ē ia 'oku nofo toko taha pē mo ha'ane fānau 'e toko nima, pea 'okú ne fehanganagai ma'u pē mo ha ngaahi faingata'a fakapa'anga 'i he'ene feinga ke tokonaki ma'a hono fāmili 'i ha taimi 'oku faingata'a ai ke ma'u ha ngāue, pea ko ha ngāue ia 'oku fakaongosia fakaeloto mo fakalau-mālie. Ko ha tokoni mahu'inga kiate ia mo hono fāmili 'a e fakafeohi 'a e kāingalotu 'o e koló lolotonga e ngaahi taimi faingata'a. 'Oku pehē 'e 'Ana, "'Oku ō mai e kāingalotú 'o mau lau folofola. 'Oku nau tokanga'i au.

"Oku mau hangē ko Īnosí—'o mau fiekaiia ki he folofola 'a e 'Otuá'" (vakai, Īnosi 1:4).

Kelela Lusi Fāfeini

Ko e talanoa 'a Palesiteni Viavisesio mo ha kāingalotu kehe pea mo Lōtesi Senisei, ko e palesiteni Fine'ofa 'o e koló mo e faiko semineli.

'Oku nau 'i ai 'i he taimi 'oku mau faingata'a'ia a'i. 'Oku fu'u mahu'inga ia ki he kau mēmipa fo'ou."

Ko e konga e fakafeohi ko 'ení 'a hono 'uhinga e tupu vave 'a e koló. Ko e kāingalotu 'e toko 28 he koló 'i hono 'uluaki Sāpaté, pea 'osi pē 'a e ta'u 'e taha mei ai kuo 'alu hake 'a e ma'ulotú ki he toko 83, kau ai ha kau 'a'ahi 'e toko hongofulu mā ua na'e 'ikai ke nau kau ki hotau siasí.

'I he 'aho Tokonaki kimu'a 'i he'enu konifelenisi fakakoló, ne 'alu ai e kau taki fakakoló 'o 'a'ahi ki he kāingalotú mo e kau fiefanongo ki he Siasí. Ne nau fevahevahe'aki e folofolá, mo pou pou 'i kinautolu ke nau hoko 'o lelei ange.

Ne 'i ai ha tangata ne toki papitaiso kimuí ni mai 'a ia ne faka-ului 'e he'ene ako e folofolá—'i he'ene lau 'iate ia pē mo lau mo e kāingalotú mo e kau faifekau. 'Okú ne pehē, "Ko e kí 'a e Tohi 'a Molomoná. Ko e kī ia kiate aú." Kuó ne ma'u ha fiefia 'i he Siasí. 'Oku pehē fau hono mālohi 'o e fusi 'a e ongoongolelé 'o ne kamata totongi vahehongofulu ai pē ia kimu'a pea toki papitaisó.

Ka 'oku hulu atu 'a e feohi fakakaungāme'á ia 'i hono vahevahe pē 'o e ongoongolelé mo e ni'ihī kehé. Te ne lava 'o liliu 'a e founga mo'uí.

'Oku pehē 'e Pēnape Pātou, ko ha toe tokotaha ne toki ului kimuí ni mai, "Kimu'a peá u kau ki he Siasí, ko hoku ngaahi kaungāme'á pē 'a e kakai ne mau ō 'o inu kava mālohí. Ka ko 'eni kuó u kau ki he Siasí, pea 'oku tokolahi hoku ngaahi kaungāme'á—ngaahi kaungāme'a mo'oni. 'Oku nau fakaafe'i au ke mau lau e Tohi 'a Molomoná. 'Oku nau fakaafe'i au ke mau efiāfi fakafāmili 'i 'api. 'Oku nau fetauhi'aki. Kuó u 'alu mo kinautolu 'o fakahoko ha ngaahi ngāue tokoni. 'Oku kehe 'aupito 'eku mo'uí he taimí ni. Kuó u ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi 'aupito. 'Oku ou totongi 'eku vahehongofulú, pea kuo tāpuaki'i au 'e he 'Eikí."

Ko ha founga mo'uí ia 'oku 'ikai fakangatanga pē ki he kakai lalahí. 'Oku pehē 'e Kalōtia Lamilasi, "'Oku mau ako'i ma'u pē 'a e kau

Mei to'ohemá: Ko Palesiteni Viavisesio mo Pēnape Pātou, ko ha papi ului kimui ni mai; fakataha 'a e Fine'ofá; ko Fane Pēleni Kāsia mo hono husepā-nití, ko Likato, mo 'ena fānaú; kalasi Tokāteline 'o e Ongongolelé.

finemuí kau ki he mālohi 'o e fakafeohí, 'o e lea fakafe'iloaki mo fakatalanoa ki he ni'ihi kehé. 'I he taimi 'oku fuofua 'alu atu ai e kakaí ki he lotú, ko e me'a 'oku nau ongo'i tahá ko e founga ko ia 'oku talitali 'aki kinautolú. Ko ia 'oku mau ako'i ki he kau finemuí 'a hono mahu'inga 'o e laumālie takitaha ki he 'Eikí. Na'e tokoni lahi 'aupito 'eni. Pea na'a mau fokotu'u mo e kau finemuí ha ngaahi taumu'a ki he Fakalalakaka Fakatāutahá. Na'e tokoni 'eni ki hono faka'ai'ai kinautolu ke nau lava 'o vahevahe mo e ni'ihi kehé 'a e anga fakakaungāme'á."

'Oku fakamatala 'a Palesiteni Viavisesio 'o pehē ["'oku mau feinga ke fai ki he na'ina'i ko ia 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí 'oku fie ma'u 'e he tokotaha ului fo'ou kotoa pē ke fafanga'i ia 'aki e folofola lelei 'a e 'Otuá, ke 'i ai hano kaume'a, pea 'i ai hono fatongia."]¹

Na'e tokoni ua 'a 'Ana 'i he kau palesitenisi 'o e Palaimelí. Ko 'ene tamasi'i ko Hōseá na'e tokoni 'uluaki 'i he kōlomu 'o e kau akonakí.

'Oku pehē 'e Palesiteni Viavisesio, "'Oku mau 'oange honau fatongia, ha faingamālie ke nau ako ai 'i he ngaahi tu'unga fakatakimu'á, ke 'i ai ha taha ke tokoni'i kinautolu."

Ko e Fiefia 'o e Liliú

Na'e tupu mei he ngāue 'a Kalōtia 'i he ongoongolelé ha tupulaki 'a e falalá 'i hono lotó. 'Oku pehē 'e Kalōtia, "Na'e papitaiso au 'i hoku ta'u valú. Na'a mau ma'ulotu ma'u pē. Ka 'i he'eku tupu 'o matu'otu'a angé, ne u mamata 'i ha ngaahi nofo mali lahi na'e 'ikai lelei. Ne u fakakaukau lahi ki ai, pea na'e hoha'a hoku lotó na'a 'iloange kuo 'ikai ke u mali koe'uhí na'a 'ikai ke iku lelei. Ne u manavasi'i ke fakafalala atu 'eku mo'uí ki ha taha, na'a fu'u faingata'a ke fai 'eni. Ka 'i he'eku foki mei he'eku ngāue fakafaifekau, na'e 'ikai ke kei tatau 'eku fakakaukau. 'Oku liliu koe 'e ho'o ako'i 'a e tokāteliné."

Na'e kaume'a 'a Kalōtia mo Mākō Viavisesio kimu'a pea 'alu 'a Kalōtia 'o ngāue

fakafaifekau. Taimi si'i pē mei he'ene foki maí, na'a nau ō fakataha mo hona ngaahi kaungā-me'a ki he tempalé. Na'e hoko ai ha me'a makehe. Ko e fakamatala 'eni 'a Kalōtia, "Ne u ongo'i na'e tali 'e he 'Eiki' 'eku ngaahi lotú, 'e lava ke u mali mo e tangata ko 'eni. 'Oku ou ma'u 'a e tāpuaki ma'ongo'onga tahá ke 'i ai haku husepāniti lelei."

Ko e Fiefia 'i hono Mo'ui 'Aki 'o e Ongongolelei

'Oku pehē 'e 'Osikā Leisi, ta'u 15, "'Oku 'ikai makatu'unga 'etau fiefiá 'i he ngaahi me'a fakamāmaní, ka 'i he'etau founa mo'uí. Ko hono 'uhinga ia 'oku ou tauhi ai e 'aho Sā-patē ke mā'oni'oní, he 'oku fakahōifua ia ki he 'Otuá. Pea ko hono 'uhinga ia te u ngāue fakafaifekau aí mo e 'uhinga 'oku ou manako ai ke tokoni ki he ni'ihi kehé."

Kuo ma'u 'e he kāingalotu 'o e Kolo 'Oli-aná 'a e fiefia mo'oní 'i he'enu mo'ui 'aki 'a e ongongolelei. 'Oku vahevahe mai 'e Lōtesi, "Neongo 'oku ou mama'o 'aupito mei hoku fāmili, ka 'oku 'i ai pē mo hoku fāmili 'i heni, ko ha fāmili fakalaumālie. 'Oku 'i ai 'eku fakamo'oni mālohi ki he ngāue ni. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui 'a Sisū Kalaisi, pea kapau te tau talangofua, te Ne tāpuaki'i kitautolu."

Ko ha fiefia ia 'oku mafola 'i he tapa kotoa 'enu mo'uí neongo e ngaahi faingata'a 'oku nau fetaulaki mo iá. Ko ha fiefia 'oku ma'u mei he mo'ui anga mā'oni'oní. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Gordon B. Hinckley, "Kau Ulú mo e Kau Talavou," *Tūhulu*, Siulai 1997, 55.

PUETO FELENISISIKOU TI 'OLIANA, 'EKUATOA

'Oku tu'u 'a e Vahefonua 'O'ea māfana ko 'Olianá 'i ha maile nai 'e 60 (100 km) 'i he feitu'u fakahahake 'o Kitó, 'oku 'i ai e ngaahi mo'unga afi lalahi mo e 'Otu Mo'unga 'Anitesí. 'Oku fonu e funga fonuá 'i ha ngaahi vaitafe iiki mo ha ngaahi vaitafe lalahi 'oku nau tā kolosi holo 'i he feitu'u kehekehe 'i ha ngaahi fu'u vaotātā. 'Oku nofo heni 'a e fanga kōkī mo e tūkani mo ha ngaahi fa'ahinga manupuna kehekehe 'e lauafe 'o nau ui 'eni ko honau 'api. Na'a mo e fanga ngelí mo e silofí, 'amatiló, kapipalá, mo e tolofini pingikií, 'oku ma'u kinautolu ai.

Na'e fokotu'u e vahefonuá 'i he konga kimui 'o e ngaahi ta'u 1990 ke tokoni 'i he kumi loló. Ne 'ikai hano taimi kuo hoko e ki'i koló ko ha kolo lahi. 'Oku tu'u 'a Pueto Felenisisikou ti 'Oliana 'i he fetaulaki'anga 'o e ngaahi Vaitafe Napó, Koká, mo e Peiaminó. 'Oku fakafuo-fua ki he kakai 'e toko 80,000 he 'ahó ni 'i he koló mo e ngaahi feitu'u takai ai.

Ko hono fai 'e Ketini T., ta'u ono, 'a ia 'oku mo'ua 'i he Down syndrome, ha lea 'i he Palaimeli pea tokoni ange hono tuonga-ane ko Sasitini. 'Oku ako'i mai 'e he tohi tu'utu'uni 'a e Siasi "oku totonu ke fulihi e ngaahi lēsoni, ngaahi malangá, mo e ngaahi founga fakafaiakó ke ne feau e ngaahi fie ma'u 'a e tokotaha takitaha."

Te u Tokoni 'i Fēfē 'a e Fānaú Ni?

Fai 'e Danyelle Ferguson

'Okú ke ngāue mo ha fānau Palaimeli 'oku 'i ai hanau ngaahi faingata 'a ia faka'atamai? Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni ki hono ako 'i kinautolú.

Oku tokolahi e kau faiako mo e kau taki 'i he Palaimeli 'oku nau fehu'ia pe 'e anga fēfē 'a e ngāue mo ha fānau 'oku faingata 'a ia faka'atamai, hangē ko e autism, Down syndrome, pe ADHD. Mahalo te nau fehu'i: Te u lava fēfē 'o ako'i 'a e fānaú ni? 'Oku totonu nai ke ne 'i he lokiako tatau pē mo e ni'ihoni hono to'ú? Te ne lava nai 'o kau mai ki he taimi fe'inasi'akí pe ngaahi 'ekitiviti?

Ko ha fa'ē au 'a ha tamasi'i 'oku mo'ua he autism pea mo e faiako Palaimeli 'a ha fānau 'oku nau faingata 'a ia faka'atamai, pea kuó u ako ha me'a lahi 'o kau ki hono feau 'o e ngaahi fie ma'u 'a e fānau ko 'ení. Ko ha ni'ihoni pē 'eni 'o e ngaahi tefito'i mo'oni kuó u akó. 'Oku ou 'amanaki 'e 'aonga kiate koe 'i ho'o ala atu 'o tokoni mo fakakau mai 'a e fānau hono kotoa 'i he Palaimeli 'i homou uóti pe koló.

Tokoni 'o Hangē Ko ia Ne Fai 'e Sísuú

Na'e fakahā mai 'e hotau Fakamo'uí 'a e founga ke tokoni'i 'aki e ni'ihoni kehé 'aki hono fakafe'unga'i 'Ene pōpoakí mo 'Ene ngaahi ngāué ke tuha mo e ngaahi fie ma'u fakafō'ituituí.¹ Hangē ko 'ení, 'i he taimi na'á Ne 'a'ahi ai ki he kau Nifai, na'á Ne tñaki fakataha mai 'enau fānau ikí kiate Ia peá Ne "fua hake [kinautolu], *taki taha*, 'o ne

Ko Tanieli Fekasoní, 'a ia 'oku 'a'ana e fakamatalá, mo 'ene tama ko 'Aisaké, 'a ia 'oku mo'ua 'i he autism.

tāpuaki'i 'a kinautolu mo hufaki'i 'a kinautolu ki he Tamaí" (3 Nifai 17:21; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'i). Na'e toki "takatakai 'a e fānau iki" 'aki 'a e afi 'e ha kau 'āngelo pea nau "tauhi kiate kinautolu" (3 Nifai 17:24).

'Oku tau kau 'i he ngāue 'a e 'Eikí 'i he'etau ako'i 'a e fānau kotoa pē. 'Oku fakamanatu mai 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālali 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kiate kinautolu 'o pehē: "Ko kinautolu ko ia kuo foaki ki ai e fānau mahu'inga ko 'ení, kuo tuku mai ki ai ha fatongia tauhi toputapu mo faka'e'i'eiki, he ko kinautolu kuo fili 'e he 'Eikí ke tau takatakai'i 'a e fānau 'o e 'aho ní 'aki 'a e 'ofa mo e afi 'o e falala pea mo hono 'ilo'i ko hai kinautolu."² 'I he'etau fakahoko hotau fatongia ke tokoni'i 'a e fānau 'oku faingata 'a ia fakasinó, 'e tokoni'i kinautolu 'e he 'Eikí ke tau fakafe'unga'i 'etau tokoní mo e akonakí

ke feau 'enau ngaahi fie ma'ú.

Ke mahino lelei ange 'a e ngaahi fie ma'u ko 'ení, 'e lava ke talanoa e kau faiakó pea mo e kau taki 'o e Palaimeli mo e fānaú pea mo 'ene mātu'á, 'a ia ko ha taimi lelei ia ke kamata fakamaheni ai e faiakó ki he fānaú. 'Oku fa'a meimei ko e feitu'u lelei taha pē ke fai ai 'a e fakamaheni ko hono 'apí, he ko e feitu'u ia 'okú ne ongo'i fiemālie ange aí mo fetaulaki ai mo ha kakai fo'ou.

Ako pea Ngāue Fakataha

'Oku totonu ke tuku taimi 'a e kau faiakó mo e kau takí ke 'ilo'i 'a e faingata 'a ia 'o e fānaú. Ko ha feitu'u lelei 'a e uepisaiti 'a e Siasí lds.org/disability ke fakahoko ai 'eni

Ko 'Emeli S. mo 'ene tama-si' i ta'u fā ko Lenitoní, 'a ia na'e 'ikai kakato e tupu e ngaahi konga 'o hono sínó, (pervasive developmental disorder) 'okú ne talanoa mo Tēpola Malufi, ko e palesiteni Palaimelí, 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku manako ai 'a Lenitoní mo ha ngaahi founga 'e ola lelei ai hono ako' i iá. 'E lelei taha pē hono tokoni' i ha fānau 'oku faingata' a'ia fakae-sinó 'i he taimi 'oku ngāue fakataha ai e fānau mo 'ene mātu' á mo e kau takí 'i he laumālie 'o e uoungatahá mo e ngāue fakatahá.

('oku ma'u 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi), 'a ia te nau lava ke lau ai e ngaahi fakamatala kau ki he ngaahi faingata' a'ia fakaesino tukupau, ako ai e ngaahi founga ako'í, pea ma'u ai mo ha toe ngaahi ma'u'anga tokoni kehe.

Hili ha fakatotolo 'a e kau faiakó mo e kau takí 'i he uepisaití, 'e lava ke nau toe talanoa mo e mātu' a 'a e fānau 'o vahevahe ha ngaahi fakakaukau, alea' i ha ngaahi me'a 'oku nau hoha' a ki ai, pea fokotu'u mo ha ngaahi taumu'a. 'E lava ke vahevahe 'e he mātu' á ha ngaahi fakamatala kau ki he 'enau fānau' 'a ia 'e tokoni ki he lavame'a 'a e kau faiakó, hangē ko e 'ilo' i e founga 'oku fetu'utaki ai e fānau, 'a e ngaahi 'ekitiviti 'okú ne fiefia a'í mo ia ke faka'ehi'ehi mei a'í, mo e founga hono faka'ai'ai 'o e 'ulungāanga 'oku totonu ke hā meiate kinautolú. 'Oku mahu'inga 'a e ngāue mo e mātu' á ki hono fokotu'u 'a e uoungatahá, ngāue fakatahá, mo e hokohoko atu 'o e fetalanoa'aki 'e fie ma'u ke tokoni' i lelei taha ai ha fānau 'oku 'i ai hono ngaahi faingata' a'ia fakaesinó.

'Oku totonu foki ke feongoongi e kau faiakó mo e kau takí mo 'enau kau taki lakanga fakataula'eikí 'i he 'enau fa'ufa'u ha ngaahi founga ke tokoni' i 'aki e fānau. 'I he taimi ne fuofua fakahā mai ai 'e he toketaá 'oku mo'ua homa fohá 'i he autism, na'e 'ikai ke ma'ilo' i pe 'e fēfē ha'ane hiki hake mei he nēsilií ki ha kalasi he Palaimelí mo hono to'ú. Na'e ha'u ha fefine ko ha faiako 'i homau uotí, ki he 'emau pīsopé mo e palesiteni 'o e Palaimelí ke ne hoko ko e tokoni ki homa fohá. Ne u fakataha mo ia, palesiteni Palaimelí, mēmipa 'o e kau pīsopelikí, pea mo hoku husepānití, peá ne fakamatala mai e founga ke tokoni' i ai homa fohá. Na'a mau fokotu'u ha ngaahi taumu'a mo fa'u ha palani ke tokoni ke mahino kiate ia e founga angamaheni 'a e Palaimelí. Na'e fa'a fie ma'u ke mau

fetongitongi e palaní 'i he ta'u 'e tolu hoko maí, ka 'i he 'ene ako 'o mahino e ngaahi me'a na'e hoko takai 'iate iá, na'e kamata leva ke toe fakamānako ange ki ai e fengāue'aki mo hono to'ú mo kau 'i he ngaahi lēsoní. Na'e hanga 'e he mahino mo e loto 'aki 'e he fefiné ni e me'a na'a ne faí 'o fa'u 'a e fakava'e 'oku kei hokohoko atu ke tu'u ai homa fohá. Kuo hanga 'e he 'ene 'ofá mo e anga fakakaume'á 'o ako' i ange ko ha fānau 'ofeina ia 'a e 'Otuá. Koe'uhí ko ia, 'oku kei hokohoko atu 'ene hoko 'a e ma'u lotú ko ha feitu'u 'e lava ke 'alu ki ai pea tali ai mo 'ofeina ia.

Fokotu'u ha Feohi Fakakaume'a mo ha Falala

'I he 'etau hoko ko e kau faiakó, 'e lava ke tau "muimui 'i he sipinga 'a e Fakamo'uí 'o foaki ha 'amanaki lelei, mahino, mo ha 'ofa kiate kinautolu 'oku faingata' a'ia fakaesinó."³ 'I he 'etau fakahā 'a e tokanga mo'oni ki he fānau 'oku faingata' a'ia fakaesinó, 'e tupulaki ai 'etau feohi fakakaungāme'a mo kinautolú.

Mahalo 'e kehe e fetu'utaki ia 'a e fānau 'oku faingata' a'ia faka'atamaí mei he ni'ihī kehé. 'I he taimi ko ē 'oku 'ilo' i ai 'e he kau faiakó 'a e founga fetu'utaki fakafo'ituitui 'a ha fānau, 'oku lava leva ke nau fokotu'u ha falala mo ha vā fakakaume'a 'o nau hoko ai ko ha kau faiako lavame'a ange. Ko ha founga 'eni 'e ua ke fakalelei' i 'aki 'a e fetu'utakí:

- **Pukepuke e fetu'utaki mata ki he matá.**⁴ 'I hono fakahoko 'eni 'e he kakai lalahí, 'e si'isi' i ange 'a e ongo' i lotosi' i 'a e fānau pea nau ongo' i 'oku lahi ange hono fakakau atu kinautolu ki he lēsoní. 'E tokoni foki ia ki he fānau 'oku faingata' a ke tuku 'enau tokangá ki ha me'a 'oku fai fakakulupu. 'E lava ke ma'u 'e he

faiakó pe tokotaha tokoní e tokanga 'a e fānaú pea 'ai pē mo ne vahevahe atu ha fo'i sētesi 'e taha pe ua kau ki he lēsoní lolotonga e kalasí.

• **'Ai ke 'ilo'i e ngaahi me'a 'oku manako ai e fānaú.**

'Oku ongo'i 'e he fānaú 'oku 'i ai honau mahu'inga 'i he taimi 'oku fakahā ai 'e he ni'ihí kehé 'oku nau manako 'i he ngaahi me'a 'oku nau sai'ia aí. 'Oku fa'a pipiki e fānaú 'oku faingata'a'ia fakaesinó ki ha fa'ahinga me'a, hangē ko ha me'ava'inga, ha monumanu, pe ha va'inga. 'E lava ke kole 'e he faiakó ki he fānaú ke fakamatala ki he ngaahi me'a 'okú ne manako aí pea 'ohake 'a e me'a ko 'eni 'oku manako aí 'i he lēsoní. Ne-ongo he 'ikai ke lea 'a e fānaú, ka 'e kei lava pē ke talanoa e faiakó kau ki he me'a 'okú ne manako aí.

Fakataha'i

'I he ngaahi me'a lahi, 'oku totonu ke 'ave 'a e fānaú 'oku 'i ai hono faingata'a'ia faka'atamaí ki he'ene kalasi Palaimeli angamahení pē. 'Oku fakatou mahu'inga 'eni ki he fānaú mo hono to'ú. 'Oku tokoni hono fakataha'i kinautolú ke nau ako ai e founga feohi fakasōsiale totonú mo e 'ulu-ngāanga ke fai 'i he lotú mo teuteu'i ai ia ki ha'ane hiki hake ki he ngaahi kalasi 'a e to'u tupú. 'I he'enu fakataha 'i ha kalasí, 'e ma'u ai 'e hono to'ú 'a e ngaahi faingamālie ke tokoni mo a'usia e ngaahi 'ilo ta'e-hano-tatau 'e lava ke ma'u mei he fānaú 'oku 'i ai honau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó. 'E poupu'i 'e he'enu fakatahá 'a e feohi faka-kaungāme'á—'a ia ko ha konga mahu'inga ia 'o ha ongo'i 'oku fakakau pea 'oku fie ma'u kinautolu 'i he lotú.

'I he taimi ne ta'u motu'a fe'unga ai homa fohá ke hū ki he akó, na'e fa'a tangutu ma'u pē ha ki'i ta'ahine 'i hono tafa'akí 'i he Palaimelí. Ka 'ikai ke ne 'alu ki he kalasí, 'e hanga 'e he ki'i ta'ahiné 'o fa'u ha fanga ki'i kaati mo ha 'ú fakatāta ma'ana. Na'e 'ikai lava 'e homa fohá 'o talamai hono hingoá, ka na'á ne puke mai hono nimá mo ui ia "ko hoku kaume'á." Na'e hanga 'e he'ena feohi fakakaungāme'á 'o 'oange kiate ia 'a e ngaahi faingamālie ke ne ngāue mo tokoni ki homa fohá ke ne fiefia he 'alu ki he lotú.

Ke fakafaingofua'i e ngaahi feohi fakakaungāme'á, 'e ala fili 'e he mātu'á pe faiakó ke fakafe'iloaki e fānaú ki hono to'ú 'i he 'uluaki 'aho 'o e kalasí pea fakamatala'i ia ko ha tokotaha—'o vahevahe hono ngaahi talēnití, ngaahi me'a 'oku poto aí, mo e ngaahi 'ekitivití 'oku manako aí. Hili iá pea 'e lava leva ke nau talanoa kau ki hono

'Oku fakatou tokoni hono fakataha 'i 'o e fānaú 'i ha kalasi Palaimeli pē mo ha fānaú 'oku faingata'a'ia faka'atamaí mo hono to'ú. 'Oku hā heni 'a 'Otili S. 'okú na lau folofola mo 'Aisake.

faingata'a'ia koe'uhí ke mahino ki hono to'ú 'ene ngaahi fie ma'ú mo ha ngaahi tō'onga 'e ngali kehe kiate kinautolu. Kapau 'e ongo'i tau'atāina e mātu'á mo e kau taki 'o e Siasí 'i hono fakamatala'i 'o e ngaahi me'á ni, 'e fa'a ongo'i fiemālie ange hono to'ú ke faka-kaungāme'a kiate ia.

Fakakaukau ke fai ha fetu'utaki ki ha kau mataotao 'e lava ke nau tokoni ki he kau faiako Palaimelí 'i hono fa'u ha palani 'e lava ke kau kakato mai ai 'a e fānaú. 'Oku 'i ai e taimi 'e ni'ihí 'e fie fe'iloaki ai e faiako 'a e fānaú 'i 'apiakó ke fe'iloaki mo e mātu'á pea mo e kau taki 'o e Palaimelí ke ako'i kiate kinautolu 'a e ngaahi founga ko ia 'e ola lelei ki he fānaú 'i 'apiakó. Mahalo na'a fie ma'u foki 'e he faiakó ke 'alu ki he lotú 'o faka'aonga'i ha ngaahi sipinga ke nau sio ki ai.

'Oku lava pē ke 'i ai ha ngaahi faka'atā makehe he taimi 'e ni'ihí 'o ako'i mavahe ai pē 'a e fānaú, pe ko hano fai pē ha ngaahi fetongi kehe ke fe'unga mo ia. 'Oku 'omi

ha toe ngaahi fakahinohino lahi ange kau ki he me'á ni 'i he konga ma'á e Palaimelí he Ngāue 'i he Siasí he LDS.org⁵

Poupu 'i Lokiakó

'E lava pē ke faingata'a hono feau e ngaahi fie ma'u 'a e fānaú kotoa 'i ha fa'ahinga kalasi Palaimeli pē. 'I he taimi 'oku kau ai ha fānaú 'oku 'i ai hono faingata'a'ia fakaesino 'i he kulupu ko iá, 'e fie ma'u ia ke ui ha kaungā-faiako pe ha tokoni faiako. 'E taufetongi e kau kaungā-faiakó 'i hono ako'i 'o e lēsoní mo tokoní'i e fānaú, pe ko hano ui ha tokoni ke ngāue tāfataha pē ia mo e fānaú 'oku 'i ai hono faingata'a'ia fakaesinó. 'Oku totonu ke fakafekau'aki 'e he kau ngāue 'i he Palaimelí 'a e taimi-tēpile 'o e ngaahi lēsoní, fa'ufa'u ha founga fetu'utaki, mo alea'i e founga te nau fai 'i ha ngaahi tūkunga kehe 'e hoko. Hangē ko ia 'oku fie ma'u ma'u peé, 'oku mahu'inga 'aupito e lotú, fetu'utakí, mo e palani ke ola lelei 'a e ngāue fakatahá mo faiako ke fakamāma'i e fānaú.

'I hono uiui 'o ha kaungā-faiako pe tokoní, faka'atu'i e ngāue 'a e mātu'á mo 'enu fānaú pea mo 'enu fe'ao mo e ngaahi faingata'a 'oku hoko 'i hono 'ohake 'o ha fānaú 'oku faingata'a'ia fakaesino 'i he houa 'e 24 he 'ahó. Te nau fie ma'u ha faingamālie ke nau o ai ki he'enu ngaahi kalasí he 'aho Sāpaté pe fakahoko ha ngaahi fatongia kehe; 'e ala tokoni e ki'i mālōlo ko 'eni ke fakafō'ou ai honau iví mo teuteu atu ke fehanga'angai mo e ngaahi tukupā 'o e uike hoko maí.

*'Oku manako 'a Pulu-
kilini C. (fika tolu mei
to'ohemá), ta'u fā pea
'oku mo'ua 'i he autism,
he taimi hiva 'i he Palai-
melí; 'oku pehē 'e he'ene
ongomātu'á na'á ne sai'ia
ma'u pē ia he mūsiká,
pea 'oku toe fakamānako
ange foki kia Pulukilini
mo e fānau kehē 'enau
fakatāta'a 'i 'aki honau
louhi'inimá.*

Fulihi e Palani 'o e Ngaahi Lēsoní ke Fe'unga

'Oku ako 'i 'i he tohi tu'utu'uni 'a e Siasí "'oku totonu ke fakakau kakato 'e he kau takí mo e kau faiakó 'a e kāinga-lotu 'oku faingata'a'ia fakaesinó 'i he ngaahi fakataha'angá, ngaahi kalasí, mo e ngaahi 'ekitivití 'i he lahi taha 'e lavá. 'Oku totonu ke fulihi e ngaahi lēsoní, ngaahi malangá, mo e ngaahi founa fakafaiakó ke ne feau e ngaahi fie ma'u 'a e tokotaha takitaha."⁶ 'Oku fie ma'u 'a e lotú, mohu fakakaukau, mo e ngāué ki hono ako 'i 'o e ngaahi lēsoní 'i ha founa te ne feau e ngaahi fie ma'u 'a e kāingalotú.

Kamata 'aki ha fekumi ke 'ilo'i e founa lelei taha 'e ako ai e fānau. 'Oku 'i he fehokotaki'anga ko e Leader and Teacher Resources 'i he lds.org/disability 'a e fakamatala kau ki hono fulifulihi e ngaahi lēsoní ke fe'ungá. 'Oku lisi 'i lalo he 'ulu'i fakamatala 'o e faingata'a'ia fakaesino takitaha mo ha toe ngaahi fokotu'u. Ko ha ma'u'anga tokoni faka'ofó'ofa 'e taha e kongá 'a e Palaimelí 'i he Ngāue he Siasí 'i he LDS.org. 'E 'aonga pē foki ki he fānau kehē 'a e ngaahi fulifulihi ko ia 'e fai ke fe'unga mo ha fānau 'oku 'i ai hano faingata'a'ia fakaesinó. Na'e 'aonga e ngaahi founa ko 'ení kiate au:

- **Ngaahi fakatāta'a:** 'Oku tokolahi e fānau 'oku nau ako mei he ngaahi fakatāta'a, 'a ia ko e pehē 'oku tokoni e ngaahi fakatāta'a pe ngaahi me'a 'oku nau sio ki a'í ke mahino e ngaahi fakakaukau kiate kinautolu. 'E lava ke nofo e kaungā-faiakó pe tokoní 'i he tafa'aki 'o e fānau 'oku faingata'a'ia fakaesinó he taimi lēsoní kotoa 'o faka'ali'ali ki ai ha ngaahi tā fakatāta pe ngaahi fakatāta ke fakahaa'i 'aki e me'a 'oku ako'í. Kapau 'oku manako

e fānau he tā fakatāta'a, mahalo pē te ne fie ma'u ha la'ipepa ke tā ai mo hono tokoní. Te na lava 'o tā fakataha e ngaahi me'a ko ia 'oku lau ki ai he lēsoní.

- **Fanongó:** Ko e fānau ko ia 'oku nau ako 'aki 'enau fanongó, 'oku nau manako he fanongo ki he ngaahi talanoá. 'Oku nau sai'ia foki 'i hono faka'aonga 'i 'e he faiakó 'a hono le'ó ke fakatāta'a 'i 'aki e talanoá—'i ha'ane fanafana, anga hono le'ó 'i ha'ane 'ohovale, pe ko e toe vave ange hono le'ó 'i he ngaahi kongá 'oku mālié. 'E fie ma'u ke hanga 'e he faiakó 'o 'ai ke faingofua pe fakanounou e ngaahi talanoa mei he lēsoní ke lava 'o mahino ki he fānau 'oku faingata'a'ia fakaesinó pea kei fie fanongo ki he lēsoní. Fakakaukau 'i hano fai e talanoá pea to'o e ngaahi tefito 'i mo'oní mei he talanoá 'o faka'aonga 'i ia ki ha me'a mo'oní 'oku hoko pe ha talanoa pe me'a 'oku maheni mo e fānau.
- **Alá:** 'Oku fiefia e fānau 'oku nau ako 'i he'enu ala 'o pukepuke mo ongo'i ha me'a. Kapau 'oku hoko 'i tu'a ha talanoa 'i he lēsoní, 'e lava ke 'omai 'e he faiakó ha fo'i maka 'oku hamolemole, va'akau, pe ha ki'i manu me'ava'inga molū ke faka'ali'ali lolotonga hono fai 'o e talanoá pea paasi takai e me'a ko iá ke ala mo vakavakai 'i 'e he tokotaha kotoa pē. Ko e ngaahi me'a 'aonga 'e ni'ihí 'a e fanga ki'i me'a fakamea'á mo ha ngaahi peesi ke valivali.

Kau 'i he Taimi Fe'inasi'akí mo e Ngaahi 'Ekitiviti Kehé

'Oku mahu'inga ke kau he lēsoní 'a e fānau 'oku 'i ai honau ngaahi faingata'a'ia fakaesinó. Mohu founa 'i

hono kumi ha ngaahi founa ke fakakau ai kinautolu 'i he lau folofolá, lotú, mo tau-fetongi 'i hono fai e lea 'i he taimi fe'inasi-akí. Hangē ko 'ení, kapau 'oku faingata'a ki ha fānau ke lea, mahalo pē 'e lava ke ne faka'aonga'i ha ngaahi fakatātā ke fai 'aki 'ene fetu'utakí. Pe 'oku 'i ai e fānau ia 'e ni'ihhi te nau sai'ia he tu'u mei mu'á ka 'oku nau fu'u mā pe 'ikai pē ke nau fie lea kinautolu. 'I he'ene peheé leva, tuku ke ne tu'u pē ia 'i mu'a mo fiefia ai kae tokoni ki ai 'ene mātu'á 'o fai 'ene leá ma'ana. Te ne lava 'o tokoni 'aki hono pukepuke hake 'a e fakatātā ki he'ene leá pe hoko ko ha sīpinga 'i he'ene kūnima he lotú.

Ko ha ngaahi 'ekitiviti kehe 'eni 'e ni'ihhi mo e fa'ahinga fulfulihi te ke ala fakakaukau 'i ke fe'ungá:

- **Polokalama sākalamēniti 'a e Palaimelí.** 'E fie ma'u 'e ha fānau 'oku faingata'a'ia fakaesino ha poupuo lahi ange mo ha fa'ahinga me'a 'oku faingofua ke fetongi he 'oku 'ikai ko ha kongā e polokalama sākalamēniti 'o e ngaahi me'a 'oku anga ma'u pē ki ai. 'E tokoni hano fakakau ia ki ha ngaahi ako polokalama lahi ke mahino mo e ngaahi liliú. Ko e fakakaukau lelei ia ke nofo e fānau 'o hoko atu ki hono tokoni'í ke ne lava 'o fakamanatu ange e ngaahi hivá pe ko 'ene leá kimu'a pea faí. Kapau 'oku faingofua ke ne ongo'i lōmekina 'i he longoa'á pe ko 'ene mamata atu ki he ha'ofanga, 'ai pē ha sea he tafa'akí ofi pē ki mu'a ke ne nofo ai mo hono tokoni. 'E lava leva ke ne valivali, sio fakatātā 'i ha tohi, pe hū ki tu'a kae 'ikai fakahoha'asi e fānau kehé. 'E lava foki ai ke ne 'alu ki mu'a 'o fai 'ene lea pe hiva, pea foki mai ki he seá ke ne ongo'i fiemālie. Mahalo 'e sai pē ki ha fānau ia 'e taha ke nofo mei mu'a ka 'e fie ma'u ha fanga ki'i me'a ia ke ne nonga ai, hangē ko ha me'a fakama'u pepa 'e ua pe tolu pe ha fo'i maka molemole ke ne pukepuke pē 'i hono fungá. 'E 'aonga 'eni ki he fānau 'oku faingata'a ke nau tokanga 'i ha ngaahi kulupu tokolahi.
- **Taimi Fe'inasi'akí** Kapau 'oku 'oange ki he kalasi 'oku 'i ai ha fānau 'oku faingata'a'ia fakaesino ke nau kau 'i he taimi fe'inasi'akí, fakapapu'i 'oku fakakau 'a e fānau ko iá 'i ha founa 'e fakafiemālie kiate iá. Kapau 'oku fai 'e he kalasí ha ki'i fo'i faiva, 'e lava pē ke 'oange ha'ane ki'i lea nounou, pe 'oua 'e 'oange ha'ane lea

kae 'ai pē hano teuteu fakataha mo e fānau kehé pea te ne ongo'i 'oku kau. 'Oku mahu'inga ke ne vahevahe mo hono to'ú e ngaahi me'a kuó ne a'usiá ke fakatupu-laki honau vā fetu'utakí.

- **Ngaahi polokalama lahi ange.** Kapau 'oku kau e Palaimelí 'i ha 'ekitiviti hangē ko ha faka'ali'ali talēniti 'a e uōtí pe koló pe ha polokalama Kilisimasi pea 'oku 'ikai ke sai'ia e fānau 'oku faingata'a'ia fakaesinó 'i he longoa'á pe tokolahí, 'ai ke 'uluaki kamata e polokalama 'ene kalasí. Pea 'e lava leva ke 'ave ia ki 'api 'e he'ene mātu'á 'o ka fie ma'u kimu'a peá ne ongo'i lōmekina.

Utu e Ngaahi Tāpuakí

'Oku ou fakamālō ki he'eku tamasi'i 'oku mo'ua 'i he autism, he 'oku ou ma'u ai ha 'ilo fo'ou ki hono mahu'inga 'o 'ete hoko ko e fānau 'a e 'Otuá. Kuó u ako 'o 'ilo'i 'oku 'afio'i mo 'ofa mo'oni 'a e Tamai Hēvaní 'iate kinautolu fakafo'ituitui. 'Okú Ne 'afio'i 'etau ngaahi fie ma'ú peá Ne ue'i e ngaahi mātu'á mo e kau takí 'i he Laumālie Mā'oni'oni ke nau tokanga'i mo faitāpuekina e mo'ui hotau ngaahi fāmilí mo e fānau 'oku tau tokoni'í. Kuó u ma'u foki ha loto hounga'ia mo ha 'ofa ki he kau faiako Palaimeli 'a 'eku tamasi'í mo e kau takí 'o e Siasí kuo nau tuku ha taimi ke fakakaungāme'a ai mo ia. Ko ha ngaahi sīpinga faka'ofa'ofa kinautolu 'o e 'ofa 'a e Fakamo'uí.

'Oku fie ma'u ha taimi mo ha ngāue lahi ange ki hono ako'i 'o ha fānau 'oku faingata'a'ia faka'atamai, pea taimi 'e ni'ihhi 'oku fa'a 'i ai e ngaahi momeniti 'oku hoko ai e ta'efiemālie mo e hela. Ka te tau lavame'a 'i he'etau fakahoko hotau ngaahi fatongia tauhi ke tokoni'í e fānau makehe ko 'ení 'i he lotu, ue'i 'a e Laumālie, mo e falala ki he 'Eikí. ■

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange kau ki he tefitō ni, vakai, Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí (2010), 11.8.6; 21.1.26.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, ke sīpinga 'aki, Mātiu 8:1-17; 9:1-13, 18-38.
2. M. Russell Ballard, 'i he "Behold Your Little Ones," *Tambuli*, Oct. 1994, 40; "Great Shall Be the Peace of Thy Children," *Ensign*, Apr. 1994, 60.
3. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 21.1.26.
4. Vakai, 'Oku 'Ikai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he *Faiakó*, (1999), 79.
5. Vakai, "Teaching All Children, Including Those with Disabilities," [lds.org/pa/display/0,17884,5727-1,00.html](https://www.lds.org/pa/display/0,17884,5727-1,00.html).
6. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 21.1.26.

NGAAHI FAKAHINO-HINO MEI HE ONGO TOHI TU'UTU'UNI 'A E SIASÍ

'Oku 'i he ongo tohi tu'utu'uni 'a e Siasí ha fakamatala faka'ofa'ofa ma'á e kau faiakó mo e kau takí 'i he'enua tokoni'í 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia fakaesinó. 'Oku 'omi 'i he kongā ko e "Kā-ingalotu 'Oku Faingata'a'ia Fakaesinó" (21.1.26) 'i he *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí 'a e fakahinohino mo tali 'a e ngaahi fehu'i angamaheni lahi. 'Oku kau 'i he vahe ma'á e ngaahi houalotú mo ha toe ngaahi fakahinohino. 'Oku 'i he *Tohi Tu'utu'uni Fika 1* 'a e fakahinohino ma'á e kau takí lakanga fakataula'eikí, kau ai e fakahinohino ki he papitaisó. Vakai ki he lisi kakatō 'i lalo he "ngaahi faingata'a'ia fakaesinó" 'i he fakahoko hoko fakamotu'aleá.*

KO HA TOHI 'ENI MEIATE KOE?

Ne toki hokó ni hoku ta'u 21 pea na'á ku ngāue tali tēpile 'i he falekai he fale nofo totongi he koló ma'á e kakai na'e omi 'o sikíí. 'I he 'osi 'eku fakama'a e loki kaí he ho'atā 'e taha, na'e mono mai kiate au 'e ha tamasi'i tali tēpile ha tohi mo ne talamai 'okú ne loto ke 'ai ma'aku. Ne u fakamālō ange mo tali ia.

Ne u sio hifo ki he takafí: Ko e Tohi 'a Molomoná. Na'e 'alu hake 'eku fie 'ilo, ko ia ne u fakakaukau ke u 'alu ki peito 'o vakai'i. Ne u sio he tafá'aki ki loto 'o e takafí ki ha ki'i tohi na'e fai mai 'e he tama tali tēpilé kiate au. Na'á ne pehē ai ko e Tohi 'a Molomoná ko ha tohi mo'oni ia 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí pea na'á ne 'ilo'i te ne ue'i hoku lotó. Ne u pehē ke u kamata lau leva ia.

Lolotonga 'eku lau, ne u ongo 'i 'i hoku sinó kotoa ha ongo kehe mo nonga. Ne te'eki ai ke u ma'u e ongo ko íá 'i ha'aku lau ha tohi kehe mei he Tohi Tapú. Ko 'eku 'uluaki taumu'á ke lau pē ha ngaahi peesi si'i ka ne 'ikai hano taimi kuo 'osi atu ha ngaahi peesi ia. Na'e 'ikai ke u lava 'o tuku ki lalo e tohí. Ne u a'u ki he 1 Nifai 15:11: "Oku 'ikai te mou manatu'i koā 'a e ngaahi me'a kuo folofola 'aki 'e he 'Eikí?—Kapau 'e 'ikai te mou fakafefeka homou lotó, pea mou kole kiate au 'i he tui, 'o 'amanaki te mou ma'u, 'i ho'omou tauhi faivelenga 'eku ngaahi fekaú, ko e mo'oni 'e fakahā 'a e ngaahi me'á ni kiate kimoutolu."

Ne u fie ma'u ke 'ilo'i pe na'e mo'oni 'a e tohí ni. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe te u lea fēfē ki he 'Otuá 'i ha'aku lotu, ko ia ne u hanga hake pē ki he 'aofi 'o peitó 'o fehu'i, "Ko e tohi 'eni meiate Koe?" Ne u ongo 'i ha tali mālohi he taimi pē ko íá: "Io." 'Oku ou manatu'i pē 'eku fakakaukau, "Tamani. Mahalo te u lau e tohí ke 'osi!"

Hili ha māhina 'e tolu mei ai, ne 'osi e Tohi 'a Molomoná he'eku lau pea, ne u faka'uli mai ke 'a'ahi

Na'e mono mai kiate au 'e haku kaungā ngāue ha tohi pea talamai ke u ma'u ia 'e au. Na'e kamata ai 'eku fie 'iló.

ki he'eku tamaí 'i Kalefōnia. Ne u fakalaka mai 'i ha fale na'á ku 'ilo'i 'a ia na'e taila maka 'a e tafa'aki ki mu'á. Na'á ku afe fakavavevave ki he tau'anga me'alelé 'o sio ki ha tangata 'i tu'a.

Ne u fehu'i ange, "Ko e hā e me'a 'a e me'a-hā-mai 'a Lihai ki he 'akau 'o e mo'uí 'oku fai 'i homou falé?" Na'á ne fakafe'iloaki leva au ki hono siasí, ko e Siasí 'o Sísū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'á ku to'o mai 'eku Tohi 'a Molomoná mei he kaá 'o kamata fakafehu'i ia fekau'aki mo e ngaahi kupu'i folofola ne u siakale'i lolotonga 'eku lau ia. Na'á ne ki'i ta'ofi mai au mo fakamatala'i mai 'oku 'i ai ha kau faifekau 'a e Siasí 'oku nau fakamoleki 'a e ta'u 'e ua 'o 'enau mo'uí ke tali e ngaahi fehu'i hangē ko 'eku fehu'i.

Ne u 'oange ki ai e tu'asila 'eku tamaí, pea na'e ha'u kimui ai ha ongo faifekau 'o 'a'ahi mai kiate au. Na'e fakamāfana kiate au 'ena fie tali kotoa 'eku ngaahi fehu'i. Ne toe fakamāfana ange 'eku ongo'i na'e hangē pē 'a e ngaahi fakakaukau ne na ako'i maí ha ngaahi me'a ne u 'osi 'ilo'i ka ko ha'aku toe fakamanatu pē. 'I he 'osi mei ai ha uike 'e nima, na'e papitaiso au ko ha mēmipa 'o e Siasí.

Ko e 'osi 'eni ha ta'u 'e tolu-ngofulu mā ua mei ai, pea 'oku ou kei lau faka'aho pē e Tohi 'a Molomoná. Kuo hoko ia ko ha ma'u'anga maama mo e fai fakahinohino hoko-hoko ki hoku fāmilí mo au. 'Oku ou fakamālō ki he kau palōfita 'o e kuonga mu'á ne nau tongitongi e ngaahi folofola 'a e 'Otuá ki ha 'ū lau'i peleti koula, kia Siosefa Sāmita 'i he'ene kātekina 'a e fakatangá mo e ngaahi faingata'á kae lava ke liliu pea pulusi hono ngaahi mo'oni, pea ki ha tokotaha tali tēpile na'e loto to'a ke ne foaki mai ha Tohi 'a Molomona kiate au 'i he 'aho ko iá. ■ Sinitia 'Ana Lī, Nevata, USA

NA'E 'OMI 'E HE ONGOONGO-LELEÍ 'A E MELINÓ KIATE AU

Na'e kau hoku fāmilí ki he Siasí 'i hoku ta'u onó, pea na'a mau sila he tempalé 'i hoku ta'u valú. Ne ako'i faivelenga kiate au 'e he'eku ongomātu'á 'a e ngaahi tokāteline 'o e tui fakalotu fo'ou ko 'eni ne mau toki kau ki aí, ko ia ne u tupu hake pē 'o 'ilo'i 'e lava ke 'omi 'e he lotú, ako folofola fakatāutahá, mo e ngaahi tafa'aki kehe 'o e ongoongoleleí, ha melino 'oku lahi angé.

Neongo ia, ne toki hounga mo'oni pē kiate au 'a e palani 'o e fakamo'uí 'i he'eku ngāue fakafaifekau. Ne mālōlō 'eku tangata'eikí lolotonga 'eku ngāue 'i 'Aositelēliá. 'I he ha'u 'eku palesiteni fakamisioná ke fakahā mai kiate au e me'a na'e hokó, na'á ne foaki mai haku tāpuaki lakanga fakataula'eiki 'a ia ne lahi nofo pē 'i he palani 'o e fakamo'uí. Ne tokoni'i au 'e he tāpuaki ko iá, fakataha mo 'eku ako fakatāutaha 'i he

ngaahi 'aho, uike, mo e ngaahi māhina hoko aí ke u ako pea fakahounga'i lahi ange 'a e tokāteline ma'ongo'ongá ni 'i ha toe taimi kimu'a. Ne u lava 'o vakai ki he ngaahi tūkunga ne u 'i aí 'i he maama 'o e palani 'o e fakamo'uí, pea na'e lava ke mahino mo'oni kiate au hono faka'ofōfā. Talu mei ai mo e mahu'inga lahi ange kiate au e palani 'o e fakamo'uí.

'I he hokohoko atu 'eku ako e folofolá talu mei he'eku ngāue fakafaifekau, ne u 'ilo'i ai hono fakamo'oni'i 'e he ngaahi folofola lahi 'a e 'Otuá 'a 'Ene "palani lahi 'o e fiefiá" ('Alamā 42:8). 'Oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai e mo'uí hili 'a e maté pea 'e lava ke tau toe fakataha mo hotau ngaahi 'ofa'angá hili 'a e mo'uí ni. 'Oku 'omi ha fakafiemālie lahi kiate au 'e he'eku 'ilo'i ko ia kuó u sila mo 'eku fa'eé, tamaí, mo 'emau fānaú.

'Oku hoko ha ngaahi me'a fakamamahi 'i he mo'uí ko 'ení, ka 'oku 'ikai fie ma'u ia ke faingata'a e mo'uí. 'Oku toe faingofua ange 'a e ngaahi me'a 'oku hokó koe'uhi ko e ongoongoleleí 'o Sísū Kalaisi. 'Oku ou 'ilo 'e lava ke u ongo'i 'a e melino mo e fiemālie 'i he taimi kotoa pē koe'uhi ko ia, 'o tatau ai pē pe ko e hā 'oku hoko 'i he'eku mo'uí. ■

Sina Lousa, Nu'u Sila

'I he ha'u 'eku palesiteni fakamisioná ke fakahā mai kiate au e me'a na'e hokó, na'á ne foaki mai haku tāpuaki lakanga fakataula'eiki 'a ia ne lahi nofo pē 'i he palani 'o e fakamo'uí.

'E MA'U 'E HE MOMOKÓ HO'O NGOUÉ!

Ihe teuteu homau fāmilí ke mau silá 'i he Temipale Lōkani 'Iutaá, na'a mau tukupā ke mo'ui 'aki e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí. Ne fakatefito 'emau tukupā ki he 'Eikí te mau totongi vahehongofulu ma'u pē. Hili pē ha taimi nounou mei he'emau silá, ne mau hiki ki Uaiomingi 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká ke mau 'ahi'ahi faama.

Ne mau kamata teuteu 'i 'emau kongā kelekele 'eka 'e 300 (121 ha) 'i

he kongā ki mui 'o 'Epelelí. Na'a mau tutu e vaó, fakatokalelei e kelekelé, mo keli ha ngaahi luo. 'I he taimi ne mau kamata tō aí, kuo 'osi tōmui e fa'ahita'u tōta'ú ia. Ne u fakakaukau ke tō ha pa'ale he na'e taimi nounou pē 'ene tupú.

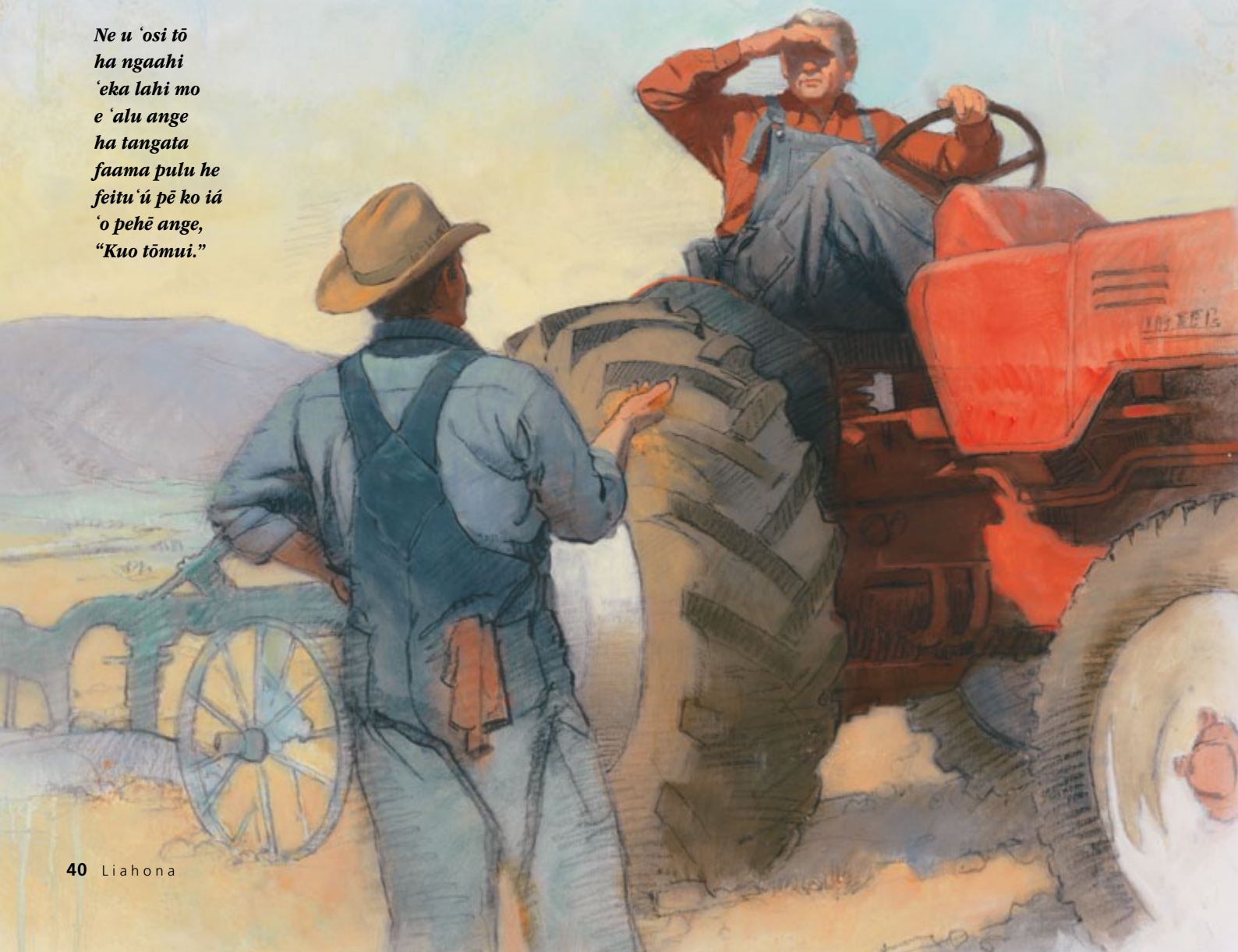
Ne u tō ha ngaahi 'eka lahi mo e 'alu ange ha tangata faama pulu he feitu'ú pē ko iá 'o pehē ange, "Me'a mole mo'oni ho taimí, iví, mo ho'o pa'angá he ngāue ko 'ení. Kuo

tōmui. 'I he'ene a'u pē ki he 'aho 21 'o 'Aokosí 'e ma'u 'e he momokó ho'o ngoué!"

Na'á ne tata'i hake 'aki hono nimá ha kelekele pea hoko atu 'ene leá, "Kuo pakupaku e kelekelé 'i ho'o leiki, tutu, mo fakatokalelei'í. He 'ikai tupu ho'o tenga'i 'akaú kapau he 'ikai hauhau."

Na'á ku 'ilo'i e fu'u pakupaku 'a e kelekelé, ka kuo lahi 'emau fakamole kuo faí, ko ia ne u pēhē ke hoko atu pē 'eku toó. Ne u tui 'e tokoni mai 'a e Tamai Hēvaní kiate kimautolu he kuo mau fai homau lelei tahá ke teuteu 'i e kelekelé pea kuo mau totongi

*Ne u 'osi tō
ha ngaahi
'eka lahi mo
e 'alu ange
ha tangata
faama pulu he
feitu'ú pē ko iá
'o pehē ange,
"Kuo tōmui."*

vahehongofulu kakato. Hili hono tō e me'a kotoa, ne u tū'ulutui hifo mo hoku fāmīlī 'o kole ki he Tamai Hēvani ke tokoni mai.

Na'e kamata ke 'uha 'i he 'aho hono hokó, pea na'e 'uha fe'unga pē 'o 'ikai ke 'auhia 'emau tenga 'i 'akaú pe kekelekele molū 'i he ngaahi tafungofungá. Ne 'ikai ta'e'aonga 'emau ngaahi lotu fakamātoató mo e ngaahi 'aho ne mau ngāue mālohi aí.

Ne mau ngāue he houa 'e 12 ki he 14 'i he 'aho, 'aho 'e ono he uike, lolotonga e fa'ahita'u failaú mo e fa'ahita'u māfaná ki hono fakatafe, 'aa'i, mo teuteu atu ki he ututa'ú. Na'a mau tauhi foki 'emau palōmesi ki he 'Eikí 'aki hono totongi 'emau vahehongofulú mo fua faivelenga homau ngaahi uiui'i he uōtí. Ne tupu faka'ofu'ofa mo lahi e kēlení; ne tupu vave 'aupito e pa'alé. Ka 'i he fakaofi atu ki he faka'osinga 'o e fa'ahita'ú, ne mau hoha'a na'a fu'u momoko pea mate 'emau ngoué. Na'a mau lotu ki he 'Otuá ke faka-haofi mu'a 'emau ngoué, pea na'a mau tui te Ne fakahoko 'Ene tala'ofa kiate kinautolu 'oku totongi vahehongofulú: "Te u valokí'i 'a e fai faka'auhá koe'uhi ko kimoutolu, pea 'e 'ikai te ne maumau 'i 'a e fua 'o homou kekelelé" (Malakai 3:11).

Ne hoko mai e 'aho ne fai ki ai e manavasi'i, 'a e 'aho 21 'o 'Aokosí, pea ha'u fakataha ai pē mo e hahau momokó. Ka 'i he'eku 'alu atu ki he ngoue'angá 'i he 'aho hono hokó, ne u sio 'oku hao pē 'emau ngoué. Hili mei ai ha ngaahi uike lahi ne fonu-fonu loli 'emau ututa'u pa'alé, pea mau fakatau atu ia 'o ma'u mei ai ha tupu lelei 'aupito.

'I he fa'ahita'u māfana hono hokó ne lanumata lelei e ngaahi 'eka kekelekele ne tō ai 'emau lūsení (musie ma'á e fanga monumanú) mo e pa'alé 'i he lolotonga 'o e feitu'u efu mo vao ko iá. Ne u ngāue 'i he fakatafenga va'i he 'aho 'e taha 'i he kongá ki mui 'o 'Aokosí mo 'eku sio

atu ki he fakapōpō'uli 'o ha matangi 'e tō mai. Ne u pehē, "Oiauē, ko e 'uhamaka 'eni!" Ne u tū'ulutui hifo he ngoue'angá 'o lotu, he na'á ku 'ilo'i e lava pē ke 'auha ai 'emau ngoué. Ne vave 'ene tō maí. Na'á ku lava 'o sio atu ki he tō 'a e 'uhamaká 'i he tafa'aki fakatokelau mo fakatonga 'o 'eku ngoue'angá. Ne u lue atu ki he 'ā fakatokelaú. Na'e ngangana e 'uhamaká 'i he tapa'i 'ā pē ki lotó pea ngata ai. Ne u lue fakavave atu ki he 'ā he fakatongá. Ne ngangana e 'uhamaká he tapa'i 'ā pē ki tu'á. Na'e 'ikai uesia 'emau ngoué!

Na'e ongo ki homau ngaahi kau-ngā'apí e hao 'emau ngoué, pea ne u manatu ai ki he ngaahi lea 'a Malakai na'e pehē "e ui 'a kimoutolu ko e monū'ia" (Malakai 3:12). Ko e mo'oni ne mau monū'ia. 'Oku ou fakamālō 'oku tauhi 'e he 'Otuá 'Ene ngaahi tala'ofá 'i he'etau fai ko ia hotau lelei tahá ke talangofua ki He'ene ngaahi fekaú. ■

Peni E. Faula, 'Iutā, USA

'OKU TALITALI LELEI KOE 'I HOKU FALÉ

Na'e uiui'i au 'i Nōvema 'o e 1997 ke u ngāue 'i he Misiona Silei Konisepisioní pea na'e vave pē ha hoko 'eku faka'ānaua ke u hū he temipalé 'o ma'u ha maama mo ha 'ilo 'oku lahi angé. Ka ne kamata ke ha'u e veiveiuá kiate au. Ne taau mo'oni nai 'eku mo'uí ke u hū ki ai, he ko ha taha vaivai mo ta'ehaohoa au? 'E talitali lelei nai au 'e he 'Eikí neongo e ngaahi taimi kuó u fakatupu houhau ai kiate Iá?

Ne u talanoa mo 'eku palesiteni fakasiteikí ki he'eku veiveiuá ko eni, pea na'á ne tokoni mai ke mahino kiate au kapau kuo fokotu'utu'u

maau 'eku mo'uí peá u feinga mo'oni ke fai kotoa e ngaahi me'a ne akonekina ai aú, 'oku ou taau ke hū ki he fale 'o e 'Eikí. Ne u ongo'i fiemālie ange, peá u mavahe atu leva ki he senitā ako'anga 'o e kau faifekaú 'i Senitiako, 'i Silei. Neongo ia, ne toe foki mai pē 'a e lotu veiveiuá 'i ha ngaahi houa si'i kimu'a peá u 'alu ki he temipalé.

Ne lahi fau 'a e faka'ofu'ofa mo e melino 'i lotu he temipalé, pea ko e fuoloa ange 'eku 'i aí, ko e lahi ange ai pē ia 'eku fifili pe na'e taau nai ke u 'i ai. Hangē na'e fiefia 'a e tokotaha kotoa pē 'i he'emau 'i he loki silesitiale, tuku kehe pē au. Ka 'i he'eku ala ki he kau 'o e matapaá ke u hū ki tu'á, ne 'alu hake 'iate au ha fa'ahinga ongo kehe, peá u ongo'i na'e totonu ke u nofo he lokí. Ne u ongo'i foki hangē na'e 'i ai ha taha 'i hoku tu'á, na'á ne ala mai ki hoku uma to'ohemá 'o fakatafoki atu au. Ne u tafoki māmālie hake.

Ne u vakai atu ki he holisí ki ha tāvaliali 'o Sīsū Kalaisi 'i He'ene Hā'ele 'Angaua Mai 'oku fakamafao mai Hono ongo to'ukupú. Na'e 'ikai ke u lava 'o ngaue. Ne u ongo'i lelei e ngaahi lea ko 'ení 'i hoku 'atamaí: "Oku talitali lelei koe 'i hoku falé."

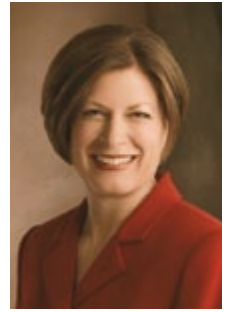
Ne mafola atu 'i hoku sinó kotoa ha ongo māfana, pea kamata ke lelenoa pē hoku lo'imatá. Ko e me'a pē na'e lava ke u fakakaukau ki aí ko e "Mālō."

Ne u tangi 'i ha ngaahi miniti si'i. Na'e fonu mahuohua hoku lotó 'i he fakafeta'i ki hoku Fakamo'uí. Ne u kei ongo'i pē 'eku vaivai mo ta'ehaohoa, ka ne u 'ilo'i na'á Ne 'ofa 'iate au pea te Ne fakamālohia au.

Kuo 'osi atu ha ngaahi ta'u lahi mei he me'a ko ia na'e hokó, ka 'i he taimi kotoa pē 'oku ou 'alu ai ki he temipalé, 'oku foki mai 'a e fiefia 'o e 'aho ko iá, pehē ki he ngaahi lea fakafiemālie ko 'ení: "Oku talitali lelei koe 'i hoku falé." ■

Kalina Taniela Pasi, Salita, 'Asenitina

Fai 'e Julie B. Beck
Palesitēni Lahi 'o e Fine'ofā

Ko Ho'omou Ngāue 'Eni

Ko ha to'u tangata kimoutolu kuo teuteu 'i makehe 'aki 'a e talēniti fakatekinolosia ke fakahoko 'a e ngāue ki he hisitōlia fakafāmilī mo e ngāue fakatemipalé.

Na'e a'usia 'e he palōfita ko 'Ēpalahamé 'a e ngaahi feliliuaki 'o e mo'uí, 'o hangē pē ko ia 'oku fehangahangai mo e kakai lalahi kei talavou 'o e 'aho ní. 'Oku tau lau 'i he Mata'itofe Mahu'ingá 'o pehē: "I he fonua 'o e kau Kalitiá, 'i he nofo'anga 'o 'eku ngaahi tamaí, ko au, 'Ēpalahame, na'á ku vakai 'oku 'aonga kiate au ke u kumi ha toe potu kehe ke nofo ai" ('Ēpalahame 1:1). Ne ofi e taimi ke mavahe ai 'a 'Ēpalahame mei he'ene ongomātu'á pea kamata 'ene mo'ui ko ha tokotaha lai. Na'á ne 'ilo 'oku 'i ai "a e fiefia mo e melino mo e mālōlō lahi ange" (veesi 2) 'i he me'a ko ia na'á ne lolotonga ma'ú.

'I ho'omou kau ki he Siasí, kuo mou ako ai ki hono mahu'inga 'o e temipalé mo e ngaahi ouau 'o e temipalé. 'I he ngaahi senituli kuo hilí, kuo tokolahi ha kakai ne mālōlō 'oku te'eki ai ke nau 'ilo ki he ongoongolelei. Ko homou kāinga ofi mo mama'o 'a e kakai ko 'ení. 'Oku nau tatali mai ke mou fakahoko e fakatotolo 'oku fie ma'u ke fakafehokotaki 'aki homou ngaahi fāmilī mo fakahoko e ngaahi ouau fakamo'ui 'i he temipalé ma'anautolu.

Na'e feinga 'a 'Ēpalahame ke ne ma'u 'a e ngaahi tāpuaki ko ia 'o e fiefia, melino mo e mālōlō lahi angé pea 'oku 'atā ia ki he kāinga-lotu kotoa 'o e Siasí, 'o kau ai 'a e kakai lalahi

kei talavou. 'E anga fēfē nai ha'amou teuteu ke ma'u ia? Tau tokanga taha angé ki he taha 'o e ngaahi ngāue lahi 'e lava ke mou fai he taimí ni: ko e kau 'i he ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilī.

'E tokoni ki he ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilī ke 'i ai ha 'ilo fakatekinolosia. Ko ha to'u tangata kimoutolu kuo teuteu 'i makehe 'aki 'a e talēniti fakatekinolosia ke fakahoko 'eni. 'Oku 'i ai e fakamo'oni mālohi 'a 'eku kui fefine ko Sisitā Penikatā (fa'ē 'eku tamaí) ki he ngāue hisitōlia fakafāmilī peá ne mahu'inga'ia lahi ai. 'I he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, na'á ne fakafonu nima pē 'i he 'ū fōmú 'a e ngaahi hingoa takitaha 'e 25,000 'o hono fāmilī na'á ne tātānakí. Na'á ne mei fakamālō kapau na'e 'i ai ha polokalama fakakomipiuta ke tokoni ange ke toe tonu mo lelei ange 'ene ngāue. Ko e taimi ní 'oku lauteau ha kau talavou mohu talēniti'ia 'o hono hakó 'oku lava ke nau tokoni kiate ia mei he tafa'aki ko 'eni 'o e veilí.

Na'e tala'ofa e 'Eikí ke fakatō ki homou lotó 'a e ngaahi tala'ofa na'e fai ki he ngaahi tamaí ke liliu homou lotó ki he ngaahi tamaí koe'uhí ke 'oua na'a faka'auha 'a e māmaní 'o 'osi'osingamālie 'i He'ene hā'ele maí (vakai, T&F 2:2-3). Ko homou ngaahi poto fakatekinikalé ko ha kongā pē ia hono fakahoko 'o e kikite ko 'ení, pea 'oku ou fakatauange 'oku mou ongo'i 'a hono mahu'inga 'o e ngāue ni. Na'e fā'ele'i mai kimoutolu 'i he kuonga ko 'ení ke fakahoko 'a e ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilī. 'Oku fie ma'u 'e homou fāmilī ho'omou tokoní. 'Oku fiema'u 'e homou uotí pe koló ho'omou tokoní 'i he fatongia mahu'ingá ni.

**Na'e fā'ele'i koe 'i
he kuongá ni ke ke
fakahoko e ngāue
fakatemipalé mo e
hisitōlia fakafāmilí.
Fakatauange 'okú
ke ongo'i 'a hono
mahu'inga 'o e
ngāue ni.**

Te mou ma'u ha ngaahi tāpuaki faka-tāutaha ko e tupu mei ho'omou kau ki he ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilí. Ko e taha 'o e ngaahi tāpuakí ni ko e faingamālie ko ia ke ke fe'unga ke ma'u ha lekomeni temipale, 'a ia 'okú ne fakahā mai ho'omou mo'ui tāu 'i he 'ao 'o e 'Eikí. Ko e lekomeni temipalé ko ha fakataipe ia 'o e talangofuá.

'Oku fakamahino 'e ha fakahinohino kimuí ni mai mei he Kau Palesitenisí 'Uluakí 'a e tu'utu'uni kau ki hono ma'u 'o e lekomeni temipalé mo hono ma'u 'o e 'enitaumení. Na'e toutou tala ko e me'a mamafa hono ma'u 'e ha taha 'a hono 'enitaumeni he temipalé pea 'oku totonu ke 'oange pē ia kiate kinautolu kuo nau mateuteu mo matu'otu'a fe'unga ke tauhi e ngaahi fuakava 'oku nau fakahoko aí. Na'e toe fakapapau'i mai foki 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí 'oku 'ikai totonu ke faka-ongoongolelei'i ke hū he temipalé 'o ma'u 'enitaumeni 'a e kau mēmipa te'eki mali 'i honau ta'u hongofulu tupu lahí pe ta'u 20 tupu si'í 'a ia kuo te'eki ma'u hanau uiui'i ke ngāue fakafaifekau pe 'oku 'ikai ke nau fakama'u ke mali 'i he temipalé.¹ Neongo ia, 'e lava ke ma'u 'e he mēmipa mo'ui taau kotoa pē 'oku ta'u 12 pe motu'a ange, ha lekomeni fakangatangata ke fakahoko e papitaiso ma'á e kakai pekiá.

Ko kimoutolu 'oku 'ikai mo'ui taau he 'ahó ni ke ma'u ha lekomení, 'e lava ke mou ngāue mo ho'omou pīsopé pe palesiteni fakakoló ke fakafe'unga'i kimoutolu ke ma'u ha lekomeni he vave taha 'e lavá. Kātaki 'o 'oua na'a mou nofo ta'e te mou ma'u 'a e pepa mahu'ingá ni.

'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'oni 'a e Fakalelei pea 'e lava 'o fakamolemole'i 'a e ngaahi angahalá 'i hono fakahoko totonu 'o e fakatomalá.

Te mou lava 'o fakafemo'uekina'i e ngaahi temipalé. Ko *ho'omou* ngāué 'a e ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilí. 'Oku fakafalala 'a e me'a lahi kiate kimoutolu. Te mou lava ke fakakakato ha me'a lahi 'aki homou iví mo e ngaahi poto 'oku mou ma'ú.

I ho'omou kau ki he ngāue fakatemi-palé mo e hisitōlia fakafāmilí, ko e me'a

pau pē ho'omou ma'u 'a e Lau-māliē ke fakafiemāliē'i kimoutolu 'i homou ngaahi faingata'a'ia mo fakahinohino kimoutolu 'i he ngaahi fili 'oku mou fa'i. 'I ho'omou kau fakafō'ituitui ki he ngāuē ni, 'i homou uōtī mo e ngaahi kulupu 'inisititiutī, pea 'i ho'omou ngaahi Fine'ofa mo e kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikī, 'e lelei ho'omou ngaahi feohi fakakaungāme'a pea mou a'usia ha feohi fakasōsiale 'oku mahu'ingamāliē. Pea koe'uhī 'oku fakautuutu ho ngaahi mahenī mo e kaungāme'a peā ke ngāue fakataha mo e Laumāliē, 'e lahi ange ai e faingamāliē ke ma'u hao hoa pea fa'ufa'u ha fāmili 'oku ta'engata.

'I ho'omou kau ko ha ni'ihī fakafō'ituitui, pe mo ho'omou ngaahi kaungāme'a, pe ho'omou ngaahi kōlomū, Fine'ofā pe ngaahi kulupu 'inisititiutī, 'e hanga 'e he ngaahi 'ekitivitī ni 'o fakalahi ho'omou tuī mo e fiefia 'i he kotoa ho'omou mo'uī. Ko ha faka'ilonga kinautolu 'o e tu'unga fakaeākongā ko ia te ne fakamālohia ho'omou nofo malī mo homou ngaahi fāmili 'i he kaha'ū mo fakafe'i mai 'a e Laumāliē ke 'iate kimoutolu.

'Oku mo'oni 'a e ongoongolei 'o Sīsū Kalaisi kuo fakafoki maī. Koe'uhī ko 'ene mo'oni, 'oku fakafalala e me'a lahi kiate kimoutolu, ko e to'u tangata kei tupu haké. 'Oku ou fakatauange pē te mou hoko ko ha kau muimui 'o e mā'oni'oni—hangē ko 'Ēpalahamé— ke mou fekumi ki he ngaahi tāpuaki 'o e ngaahi tamaī 'aki ha'omou kau 'i he ngāuē ni, pea ke mou ma'u ai ha 'ilo, fiefia, melino, mo ha mālōlō lahi ange. ■

Mei ha faeasaiti 'a e Potungāue Ako 'a e Siasī ma'a e kakai lalahi kei talavou na'e fai 'i he 'aho 2 'o Mā'asi, 2008.

MA'U'ANGA FAKAMATALĀ

1. Vakai, tohi 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakī, 7 'o Sepi., 2007.

KO E HĀ TE U LAVA 'O FAI?

Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni ke fakakaukau ki ai.

'ALU KI HE TEMPALÉ

- Fakakaukau'i hano fakafe'i e kau mēmipa 'o e fāmili, kāingalotu 'o e uōtī pe koló, ngaahi kalasi 'inisititiutī, pe ngaahi kaungāme'a kehe ke kau atu.
- Poupou'i e ngaahi feinga 'a homou uōtī pe koló ke kau atu 'i he ngāue fakatempalé.
- Kapau 'e lava pea 'ave e ngaahi hingoa 'o ho'omou ngaahi kuī ki he tempalé.
- Fakakaukau ke mou tokoni he to'otamá kae lava ke 'alu ho'omou mātu'á ki he tempalé.

TĀNAKI E NGAAHI LEKŌTÍ

- Hiki ki he komipiutá e 'ū tā, silaiti, tepi vitiō, mo e ngaahi lekooti kehé; 'e tokoni hono hiki fakā'ilekitulōnika kinautolú ke ke ma'u ai mo vahevahe mo e ni'ihī kehé ha ngaahi kongā 'o e hisitōliá.
- Fakapapau'i 'oku tonu e ngaahi lekooti fakafāmili. Ko ha feitu'u lelei e New.familysearch.org ke kamata ai. 'E lava ke tokoni atu e ngaahi ako he 'Initanetī pe ko e mataotao he hisitōlia fakafāmili 'i homou uōtī pe koló ke ke fekumi holo he saití. Kapau kuó ke 'osi maheni koe mo e saití, hanga 'o ako'i ha taha kehe 'i he anga hono fakā'onga'i.
- Faka'aonga'i e ngaahi faingamāliē ke fononga ai ki ha ngaahi feitu'u. Kapau te ke 'a'ahi ki ha

feitu'u na'e nofo ai ho'o ngaahi kuī, fokotu'utu'u ke ke a'u ki he ngaahi fa'itoka 'o e feitu'u ko iá, ngaahi laipeli, pe ngaahi feitu'u kehe pē 'e ala tokoni ke ke 'ilo ki ho'o ngaahi kuī.

FA'U HA NGAAHI LEKOOTI

- Tauhi ha tohinoa.
- Kapau 'e lava peá ke 'ave ha me'a faitā ki ha feitu'u pē te ke 'alu ki ai.
- Ako pe ako'i ha taha kehe 'i he fakahokohoko fakamotu'aleá 'i he (indexing.familysearch.org), 'a ia 'oku malava ai ke fai e ngaahi fakatotolo ki he ngaahi lekōtī 'i he 'Initanetī 'i māmani kotoa.
- Talanoa mo e kau mēmipa 'o e fāmili kau ki he ngaahi me'a mahu'inga 'i he 'enau mo'uī. Hiki tepi e ngaahi 'initaviú.
- Kamata ha blog fakafāmili, pea kole ki he kau mēmipa 'o e fāmili ke nau fa'u ha ngaahi fakamatala kau ki ha ngaahi kaveinga mahu'inga (hangē "Ko e Kilisimasi fakangalongata'a taha kiate aú") pe kole ange ke nau fakahū hake 'enau ngaahi tā mo e ngaahi me'a fakalūkufua pē 'oku nau manatu'i.
- Lehilehi'i e ngaahi vā fetu'utaki fakafāmili 'aki ha felōngoaki 'i he 'i-meilī, telefonī, mo ha fetohi'aki. Palani ke fai ha ngaahi fakataha fakafāmili 'i he taimi 'e lava aī.
- Fokotu'utu'u ke fai ha 'a'ahi ki he fa'itoka homou feitu'u. Mou ō mo homou to'ú 'o faitaa'i e 'ū maka fakamanatu he fa'itoká 'o kapau 'oku ngofua, pea

'ai ke vakai ki ai mo ha ni'ihī kehé 'i he 'Initanetī. 'E lava ke hoko 'eni ko ha faingamāliē fakā'ofō'ofa ke fai ai ha ngāue tokoni, kae fakatautefito ki he ngaahi fa'itoka ikī.

KO HONO FAKATUKUPAA 'I AU KI HE HISITŌLIA FAKAFĀMILÍ

Fai 'e Cristina Alvear

Na'e kamata 'aki 'e Pīsope Peesi, ko e pīsope 'o homau uooti 'o e kakai lalahi kei talavou, hono fakamatala 'i ko e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé 'oku 'ikai ma'á e ngaahi mātu'á pē pe ngaahi kuí—ko e fatongia ia 'o *hotau* to'u tangatā pea ko e kongā ia e 'uhinga na'e fekau 'i mai ai *kitautolu* ki māmani 'i he taimi ko 'ení. Hili iá pea toki hoko mai 'a e fakatukupā: Ko e fakahokohoko fakamotu'alea 'i he FamilySearch. Ko hono mo'oní, na'á ne fokotu'u mai ke fakahokohoko fakamotu'alea 'e homau uōtí ha hinga 'e 100,000.

Ko ha ngāue lahi 'aupito ia ke fai. 'E fie ma'u ke fakahokohoko 'e

he tokotaha takitaha ha hinga 'e 1,000. Ka 'i he taimi na'e 'eke mai ai 'e Pīsope Peesi pe ko hai 'e tukupā ke fakahoko e taumu'á, ne hiki kotoa homau nimá.

Na'e vave pē 'a e hoko 'o mahu- 'inga e tukupā 'i he 'eku mo'uí. Na'á ku fakahū e polokalama 'a e Family-Search ki he fakahokohoko fakamotu'alea, lau e fakahinohinó, peá u kamata.

Na'e ngali faingata'a 'i he kamata- 'angá. Na'e 'ikai ke faingofua ma'u pē hono lau 'o e ngaahi me'a ne hiki fakamata'itohí. Ka ko e taimi kotoa pē ne kakato ai ha'aku seti hinga, ne toe lahi ange 'eku ongo'i loto falalá.

Ne u fili ke fakahokohoko e ngaahi hingoá 'i he lea faka-Sipeiní he ko e ha'u hoku fāmilí mei Silei. Mahalo ko hono 'uhinga ia e ongo fakatāutaha ne u ma'u ki he me'a na'á ku faí. Na'e 'ikai ke u ongo'i ko ha'aku taipi'e pē ha ngaahi hinga ka na'á ku 'ilo'i ko e hinga takitaha ko ha tokotaha ia 'e lava ke ne ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé.

Na'e vave 'eku 'ilo'i ko ha ngāue ma'ongo'onga ia ke fakahoko 'i he ngaahi 'aho Sāpaté. 'Oku ou nofo mama'o mei hoku fāmilí 'o u fa'a ongo'i ai he taimi 'e ni'ihí 'oku 'ikai ha loko me'a ia ke fai 'i he tuku 'a e lotú. 'I he 'eku fai e fakahokohoko fakamotu'alea, 'oku tokoni ia ke u faka- 'aonga'i hoku taimí 'i ha founga 'oku 'aonga, pea 'e lava pē ke u fanongo mūsika pe ha ngaahi malanga lolotonga 'eku fai iá.

Ne fakamālohia au 'e hono faka- 'aonga'i 'e he'emaui palesiteni faka- siteikí 'a e lea 'a Palesiteni Poiiti K. Pēkā, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Oku 'ikai mo ha ngāue te ne malu'i lahi ange 'a e Siasí ni ka ko e ngāue fakatemipalé mo e fekumi 'i he hisitōlia fakafāmilí 'a ia 'okú ne

poupou'í. 'Oku 'ikai mo ha ngāue te ne toe fakama'a ange 'a e laumālié. 'Oku 'ikai mo ha ngāue 'oku tau fai te ne 'omi ha mālohi lahi ange kiate kitautolu. . . . 'Oku hanga 'e he'etau ngaahi ngāue 'i he temipalé 'o 'ufi'ufi mo malu'i kitautolu fakafo'ituitui pea 'i he'etau hoko ko ha kakai, 'aki ha paletu'a.¹

Hangē ko e kakai lalahi kei talavou pē 'oku fakatefito hono 'ohofi 'e he "ngaahi ngahau vela 'a e filí" (1 Nifai 15:24), ka ko 'eni ia ne tala'ofa mai 'e malu'i au. Ne u ongo'i ha holi mālohi 'a e faka'amu ke tokoni ki he kāinga- lotu 'o hoku uōtí ke nau ma'u 'a e tāpuaki tatau, ko ia ne ma fokotu'u- tu'u ai mo haku kaungāme'a ha'ama kulupu fakahokohoko fakamotu'alea. Na'e ha'u e kakai tokolahi mo e 'ū komipiuta to'oto'o. Ko e kakai ko ia kuo nau 'osi maheni he ngāue ni, na'a nau 'oange 'enau komipiutá ke faka'aonga'i 'e ha ni'ihí kehe mo tali e ngaahi fehu'i 'anautolu ne toki kamakamatá.

'I he ngaahi māhina lahi hoko aí, ne fakahoko foki 'e he kau taki faka- uōtí ha ngaahi 'ekitiviti ke tokoni ki he'emaui taumu'á. Ko 'ene loto fo'i pē ha taha, 'oku mau fefakalotolahi'aki leva. Na'á ku ofo 'i he uouangataha ne hoko kiate kimautolu tupu mei he'emaui ngāue fakataha ma'á e 'Eikí pea mo 'emaui fetauhi'aki.

'I he'ene 'osi angé, ne 'ikai ke a'u 'emaui taumu'a ke ngāue ki he hinga 'e 100,000 neongo na'e fakakakato 'e ha ni'ihí fakafo'ituitui ha hinga 'e 1,000. Neongo ia, ko e fakatukupā 'a 'emaui pīsope na'e 'ikai ko ha lau fika; ke tokoni'i kimautolu ke ma'u ha'amaui fakamo'oni ki he hisitōlia fakafāmilí. Pea koe'uhí na'e kau ai 'a e ngāue tokoní, feilaulá, mo hono fakamo'ui 'o ha ni'ihí kehé, na'a mau ongo'i 'a hono 'aongá 'i he'emaui faka- ma'a kimautolú.

'Oku ou hounga'ia 'i he faingamā- lie ke u kau ai 'i he ngāue 'a e 'Eikí. 'I he'eku fakahoko 'Ene ngāue, ne u toe 'ilo'i lelei ange ai Ia. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, "Ko e Temipale Mā'oni'oní," *Liahona*, 'Oka. 2010, 35.

KO E HĀ 'A E FAKAHOKOHOKO FAKAMOTU'ALEA 'I HE FAMILYSEARCH?

Kuo ta'u lahi mo hono tānaki mai 'e he Siasí 'a e ngaahi lekooti fakatohihohoko mei he ngaahi fonua 'e laungeau. Na'e faitaa'i e 'ū lekōtí 'o fakahū ki he ngaahi komi- piutá. 'Oku lava he taimí ni 'e ha kau ngāue ta'etotongi 'o download e ngaahi 'ata 'o e ngaahi lekooti ko 'ení pea toe hiki tatau e fakamatalá ke fa'u ha fakahokohoko fakamotu'alea 'e ala fai ha fakatotolo ki ai 'i he 'Initaneti. 'E lava leva ke hū 'a e tokotaha kotoa pē 'o lau ia 'i he familysearch.org.

'Oku lava ke fakahoko e ngaahi ngāue ki he fakahokohoko fakamotu'alea 'i he ngaahi lea faka- fonua lahi. Hoko ko e mēmipa fo'ou taha 'o ha kau fakahokohoko fakamotu'alea 'oku fakautuutu honau tokolahí 'aki ha'o hū ki he indexing.familysearch.org.

Ngaahi Fehu'i & Tali

“Kuo vete ‘eku ongomātu’á.

Ko e taimi e ni’ihi ‘oku fepaki e

fale’i ‘oku ou ma’u meiate kinauá.

Ko e hā te u faí?”

Ko ha tu’unga faingata’a ‘eni. ‘Oku ‘osi faingata’a pē ‘a e vete malí ia ki ha fāmili. Ka ko ‘eni ‘oku toe tānaki atu kiate koe ‘a e faingata’a ko ia ‘o hono faka’apa-‘apa’i kae ‘ikai ke fakafiemālie’i fakatou’osi ho’o ongomātu’á.

Talanoa kiate kinaua kau ki he me’a ‘okú ke hoha’a ki ai kapau ‘e lava. Mahalo pē na’á na fai ha fale’i tatau koe’uhí ko koe. Kapau ‘oku ‘ikai te na fie liliu ‘ena fakakaukau, ‘e lava ke ke muimui ki he fale’i ‘a e tokotaha ‘okú ne ongo’i mālohi taha ke liliu ‘ena fakakaukau—kae kehe pē ‘oku ‘ikai te ne kole atu ke ke mau-mau’i e ngaahi fekau.

Kapau ‘oku lelei kae kehekehe ‘ena fale’i ‘oku fai atú—hangē ko e feinga ke kau he kuaea ‘a e akó pe timi volipoló—hili pē ho’o fanongo ki he’ena ngaahi fale’i peá ke fai ho’o filí ‘i he lotu. ‘E tatakí koe ‘e he Tamai Hēvaní ‘o fakafou ‘i he Laumālie Mā’oni-oní. Kapau ‘e fakafehu’i koe ‘e ha taha ‘o e ongomātu’á, fakamatala’i ange ‘i he ‘ofa na’á ke lotu pea kuó ke fili e me’a ‘okú ke ongo’i ‘oku lelei tahá.

Kapau ‘e fale’i koe ‘e ha taha ‘o e ongomātu’á ke ke fai ha me’a hala, ‘oku fie ma’u leva ke ke fakakaukau’i ha founga ke ke fili ai ki he totonú. Hangē ko ‘ení, kapau ‘e kole atu ho’o tamaí ke ke nofo he lotú ke mo feohi, te ke lava pē ‘o feinga’i ha founga ‘e lava ai ke ke ma’ulotu peá ke toki tuku ha taimi ke ke nofo ai mo ia. Manatu’i ko e founga ‘e taha ke ‘omi ai ‘a e lāngilangí ki ho’o ongomātu’á ko e fili ki he totonú.

Kole ki Ho’o Pīsopé

Te ke lava ‘o kole fale’i mei ho’o pīsopé pe palesiteni fakakoló. Te ne tokoni lahi atu kiate koe he kuo foaki ‘e he’etau Tamai Hēvaní kiate ia ‘a e mālohi ke tokoni’i kitautolu. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku faingata’a ‘aupito ke ke fili mei he ngaahi fale’i ko ‘ení, ka ‘oku totonu ke ke vakavakai’i fakalelei ‘a e fale’i kotoa pē mei ho’o ongomātu’á peá ke fili ‘a e me’a ‘oku lelei tahá koe’uhí ke ke lava ‘o vilitaki atu ki mu’a mo fakalalakala.

Siosefa S., ta’u 17, La Lipetati, Pelú

Ako ha Ngaahi Poto Fo’ou Fekau’aki mo e Me’a Ke Fai he Taimi Faingata’a

‘E ngali faingata’a, ‘e lava pē ke matu’uaki ‘a e vete malí—pea ma’u ha mo’ui fakafāmili ‘oku lelei. ‘E lava ke foua ‘e he kakaí ha ngaahi

taimi faingata’a ‘i ha hoko ha me’a liliu mo’ui hangē ko ha vete mali, ka ‘e toe lava pē ‘o tokoni ke nau ‘ilo’i honau ngaahi mālohingá mo ngāue ‘aki ‘ena ngaahi poto fo’ou ‘i hono matu’uaki ‘ení. Kapau ‘okú ke fie ma’u tokoni ke ‘ilo’i e founga ke fakahokó, kole ki hao kāinga ‘okú ke sai’ia ai pe tokotaha faifale’i ‘i ho ‘apiakó pe ko ho’o pīsopé. Pea kapau ‘e faingata’a ke ke talanoa ki ho’o mātu’á, ‘ahi’ahi fai angé ha tohi kiate kinauá.

Sēmisi P., ta’u 17, Sepū, Filipaini

Lotu ke ma’u ha Fakahinohino

Kuó u a’usia e palopalema tatau. ‘I he taimi kotoa ne u ma’u ai ha fale’i ‘oku fepakipakí na’á ku tū’ulutui ‘o lotu ki he’eku Tamai Hēvaní ke ‘ilo’i pe ko e fē e fale’i te u fakakaukau’i, ‘o hangē pē ko ia ne fai ‘e he Palófitá ko Siosefa Sāmitá ke ne ‘ilo’i pe ko e fē siasi na’e mo’oni. Na’e pau mo mahino ‘a e tali ‘i he taimi takitaha ne u lotu ai, pea na’á ku ‘ilo’i lelei ‘a e fale’i totonu ke u muimui ki ai.

Anita O., ta’u 17, Faka-Hihifō, Kana

Ko e Fili la ‘A’au

‘Oku faingata’a e taimi ‘oku fepakipaki ai e fale’i ‘a ha ongo me’a ‘okú ke kumi fale’i ma’u pē mei ai. ‘E kehekehe pē e fakakaukau ‘a e kakaí. Ka ‘i he ngaahi tūkunga pehení, ‘oku fie ma’u pē ke ke fakafanongo kiate kinaua fakatou’osi, fakakaukau lelei pea ‘i hono faka’osí, fili pē ‘e koe ‘a e founga ‘oku lelei tahá mo e founga ‘e finangalo ki ai e ‘Eikí. ‘Oku faingata’a ke ‘oua ‘e tali ha taha ‘o e ongomātu’á, ka kuo pau ke ke manatu’i ‘oku ‘ikai ko ha fe’auhi ‘eni. Te ke kei ‘ofa pē koe ‘iate kinaua, pea mahalo te na fiefia ‘i ho’o fai

'a e fili totonú, neongo na'e 'ikai ko e fili ia na'á na fokotu'u atú.

Sēnisi H., ta'u 18, Kalolaina Noate, USA

'Oku Tokoni e Lotú

Lotu ke ke lava 'o 'ilo'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē fekau'aki mo e me'a na'á ke kole fale'i ki ai mei ho'o ongomātu'á.

'Oku fa'a kehekehe e fakakaukau 'a e mātu'á he taimi 'e ni'ihi fekau'aki mo ha ngaahi me'a 'oku hoko. 'E lava ke tokoni atu 'a e Tamai Hēvaní ke ke fai 'a e fili totonú. 'Oku mahu'inga e fale'i fakaemātu'a, ka 'i he taimi 'oku fepaki ai 'ena fale'í, lotu koe ki ho'o Tamai Hēvaní ke ne tataki mo fale'i koe. 'E tokoni ma'u pē 'a e lotú ke ke lava'i e ngaahi tūkunga ko iá.

Lia H., ta'u 17, Kalefōnia, USA

Muimui 'i he Sīpinga 'a Nīfaí

Ne u fetaulaki mo e ngaahi me'a tatau 'i he'eku ngāue fakafai-fekau, pea ne u vakai ma'u pē ki he sīpinga 'o e talangofua 'a Nīfaí. Ko e taimi kotoa pē na'á ne ma'u ai ha fale'i mei he'ene ongomātu'á, na'á ne fai ki ai he na'e lelei ia pea na'e mei he 'Otuá. Ka 'i he taimi ne motu ai 'ene kaufaná, na'e lāunga 'ene tamaí mo e toengá. Na'e tupu mei he sīpinga 'a Nīfaí 'a e lotu 'a 'ene tamaí ke ma'u ha fakahinohinó. (Vakai, 1 Nīfaí 16:18–25.) Ko e sīpinga 'eni ma'atautolú. Tali 'a e fale'i ho'o ongomātu'á, ka 'o ka kehe 'a e fale'i 'a ha taha mei he me'a 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke ke faí, loto to'a ke talaange ki ai 'i he founga faka'apa'apa he 'ikai ke ke muimui 'i he fale'i ko iá. Pea ko e 'uhinga lelei taha pē ki ai ko 'etau fie ma'u ko ia ke fili 'a e totonú.

'Eletā Kapila, ta'u 21, Misiona 'o e Lepupe-rika Fakatemokalati 'o Kongokou Kinisasá

Ko Hono 'Ilo'i 'o e Me'a 'Oku Totonú

Na'e fa'a 'omi 'e he'eku ongomātu'á ha fale'i na'e kehekehe, ka ne u 'ilo'i ma'u pē 'a e me'a na'e totonú. Na'e fā'ele'i au 'i ha fāmili Siasi. 'Oku ou 'ilo'i 'a e mo'oní, pea 'oku ou lava ai ke fili 'a e fale'i 'oku totonu ke u muimui aí. 'I he ngaahi me'a 'e ni'ihi, 'oku fie ma'u ia ke tau lotu ki he Tamai Hēvaní pea tau fakafanongo ki he kihí'i le'o si'i 'o e Laumālie Mā'oní'oní pe ko ha'atau 'alu ki he pīsopé 'o fakafanongo ki he me'a te ne tala maí.

'Ēlika C., ta'u 18, Pahia, Palāsila

Kole Tokoni mei ho Kau Takí

'E lava ke ke kole tokoni ma'u pē mei ho kau takí. Kuo tuku mai 'e he 'Eikí ha kau taki ma'ongo'onga 'o fakafou 'i he houalotu 'a e

Kau Finemuí mo e Kau Talavou ke ue'i fakalaumālie e to'u tupú. Kuo uiui'i kinautolu ke tokoni'i mo ako'i koe, ko ia 'oku nau hoko ai ko ha ma'u'anga tokoni faka'ofofa 'o e ue'i fakalaumālié mo e ngaahi talí.

'E lava foki ke ke kole tokoni ki ho'o pīsopé 'i he 'uhinga tatau. Kuo 'osi vahe'i 'a e kau takí ni ke tokoni kae tautautefito ki he to'u tupú.

Lepeka S., ta'u 15, Uāsingatoni, USA

KO E FAI-FAKA-MO'UÍ MO E 'AMANAKI LELEÍ

"'Oku 'ilo 'e kinautolu kotoa kuó ne foua

e vete malí, 'a 'ene uhú, mo 'ene fie ma'u 'a e mālohi fai-fakamo'uí pea mo e 'amanaki 'oku ma'u 'i he Fakaleleí. 'Oku 'i ai e mālohi fai-fakamo'uí pea mo e 'amanaki lelei ko iá ma'anautolu mo 'enua fānaú foki."

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Vete Mali," Liahoná mo e Ensign, Mē 2007, 71.

FEHU'I HOKÓ

"Na'á ku lotomamahi 'aupito 'i ha taha 'o hoku kaungāme'á. 'Oku ou 'ilo'i 'oku totonu ke u fa'a fakamolemole, ka 'e anga fēfē nai ha'aku ikuna'i hoku mamahí?"

'Omai ho'o talí kimu'a 'i he 'aho 15 'o Mā'asi 2012, ki he liahona.lds.org, 'i he 'i-meilí ki he liahona@ldschurch.org, pe meili mai ki he:

*Liahona, Questions & Answers 3/12
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA*

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'í, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonua, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e tohi fakangofua 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke paaki ho'o talí mo e taá.

Ko e Ngaahi 'Alo'ofa Ongongofua 'a e 'Eikí

Fai 'e 'Eletā
David A. Bednar

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

*'I he 'etau faivelengā mo tala-
ngofuá 'oku lava ai ke tau ma'u e
ngaahi me'afuaki mahu'ingā ni,
pea ko e taimi lahi, 'oku tokoni
e taimi 'a e 'Eikí ke tau 'ilo'i ai
kinautolu.*

Kuó u fa'a fakakaukau ki he veesi ko
'eni mei he Tohi 'a Molomoná: "Kae
vakai, ko au Nifai, te u fakahā kiate
kimoutolu 'oku 'i he kakai kotoa pē kuo fili
'e he 'Eikí 'a 'ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá,
koe'uhí ko 'enau tuí ke fakaivi'i 'a kinautolu
'o a'u ki he'enau ma'u 'a e mālohi 'o e faka-
haofi" (1 Nifai 1:20).

'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'oni 'a e
ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí pea
'oku 'ikai ke nau hoko noa tupukoso hake
pē. 'Oku fa'a tokoni'i kinautolu 'e he taimi
'a e 'Eikí mo 'Ene 'alo'ofa ongongofuá ke
tau fakafaikehekehe'i mo tali kinautolu
fakatou'osi.

Ko e Hā 'a e Ngaahi 'Alo'ofa Ongongofua 'a e 'Eikí?

Ko e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí
'a e ngaahi tāpuaki, ivi, malu'i, fakapapau'i,
fakahinohino, anga'ofa, fakafiēmālie, pou-
pou, pea mo e ngaahi me'afuaki fakalaumālie
fakafo'ituitui 'oku tau ma'ú, pea fou mai 'i he
'Eiki ko Sisū Kalaisí. Ko e mo'oni, 'oku faka-
fe'unga'i 'e he 'Eikí "'ene ngaahi 'alo'ofa 'o
fakatatau ki he ngaahi tu'unga kehekehe 'o e
fānau 'a e tangatá" (T&F 46:15).

Manatu'i e founa hono fakahinohino'i 'e
he Fakamo'uí 'Ene kau 'Aposetoló, he 'ikai
te Ne tuku kinautolu ta'e 'i ai ha fakafiēmā-
lie. He 'ikai ngata pē 'i He'ene fekau'i mai
ha "Fakafiēmālie 'e taha" (Sione 14:16), 'a ia

ko e Laumālie Mā'oni'oní, ka na'e folofola
'a e Fakamo'uí te Ne ha'u kiate kinautolu
(vakai, Sione 14:18). Kau fokotu'u atu, ko
e taha 'o e ngaahi founa 'e hā'ele mai ai
'a e Fakamo'uí kiate kinautolu, 'e fakafou ia
He'ene ngaahi 'alo'ofa lahi mo ongongofuá.
Hangē ko 'ení, 'i he'etau fehanganagai mo
e ngaahi faingata'a mo e ngaahi sivi 'i he'e-
tau mo'uí, 'oku hoko 'a e me'a'ofa 'o e tuí
mo ha ongo'i falala fakatāutaha 'oku mahulu
hake 'i he me'a 'oku tau lavá, ko ha ongo
sīpinga 'o e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e
'Eikí. Ko e fakatomala mo e fakamolemole'i
'o e angahalá mo e nonga 'o e konisēnisí,
ko ha ngaahi sīpinga ia 'o e ngaahi 'alo'ofa
ongongofua 'a e 'Eikí. Pea 'oku hoko 'a e
vilitakí mo e kātaki ko ia 'okú ne 'ai ke tau
tuiaki atu 'i he fiefia 'i hotau ngaahi faka-
ngatangata fakaesinó mo e ngaahi fainga-
ta'a'ia fakalaumālie ko ha ngaahi sīpinga ia
'o e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí.

'I ha konifelenisi fakasiteiki kimuí ni mai,
ne hā mahino ai e ngaahi 'alo'ofa ongo-
ngofua 'a e 'Eikí 'i ha fakamo'oni ongo 'a
ha uaifi pea ko ha fa'ē kei si'i 'a ha fānau 'e
toko fā, ne fakapoongi hono husepānití 'i
'Iulaki 'i Tisema 'o e 2003. Ne fakamatala 'e
he fefine loto to'á ni 'a 'ene ma'u e kaati mo
e pōpoaki Kilisimasi mei hono husepānití,
'i he hili hono fakahā mai kuó ne 'osi mā-
lōlō. 'I he lotolotonga hono liliu fakafokifā
'o e mo'ui 'a e fefine lelei ni, ne hoko taimi
tonu mai ai ha fakamanatu ongo 'e lava pē
ke fakataha 'a e ngaahi fāmili 'o ta'engata.
Kuó u ma'u ha ngofua ke u lau atu mei he
kaati Kilisimasi ko iá:

"Ki he fāmili lelei taha 'i māmaní! 'Ofa ke
mou ma'u ha taimi feohi fiefia pea mana-
tu'i e 'uhinga mo'oni 'o e Kilisimasi! Kuo
fakafaingamālie'i 'e he 'Eikí ke tau lava 'o
fakataha 'o ta'engata. Pea neongo 'etau

Ne ma'u 'e he fefiné ni ha fakamahino fakalaumālie mo ha mo'oni na'e mātu'aki fie ma'u. Ko e taimi lahi ko e taimi 'a e 'Eikí 'oku tokoni pea 'okú ne 'ai ke tau lava 'o fakatokanga 'i mo mata'ikoloa 'ki 'a 'Ene 'alo'ofa ongongofuá.

vāmama'ó, te tau kei fakataha pē ko e fāmili.

“Ofa ke tāpuaki 'i mo malu 'i kotoa kimou-tolu 'e he 'Otuá pea ke hoko 'a e Kilisimasí ni ko ha'atau me'a'ofa kiate la 'oku 'i 'olungá!!!

“Ofa lahi atu, ko ho'omou tamai mo e husepāniti 'ofa!”

'Oku mahino, ko e vāmama'ó 'oku 'uhinga ki ai 'a e husepāniti' ni 'i he'ene pōpoaki Kilisimasí, ko 'enau mavahevahe 'i he'ene ngāue fakakautau. Ka ki he fefiné ni,

ne hangē ia ko ha le'o mei he efú 'o ha hoa ta'engata mo ha tamai kuo mavahe atu, ko ha fakamahino fakalaumālie mo ha fakamo'oni na'e mātu'aki fie ma'u. Hangē ko ia ne u fakahā atu ki mu'á, 'oku 'ikai hokonoa pe tupukoso pē 'a e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'Oku fakaafe'i 'e he angatonú, talangofuá, pea mo e loto fakatōkilaló 'a e ngaahi 'alo'ofa ongongofuá ki he'etau mo'uí, pea ko e taimi 'oku fakahoko ai ia 'e he 'Eikí, 'oku tau malava leva ke fakatokanga 'i mo fakamahu'inga 'i 'a e ngaahi tāpuaki mahu'ingá ni.

Na'á ku talanoa ki mu'a atu mo ha taki lakanga fakataula'eiki na'e ue'i ke ne ako ma'uloto e hingoa 'o e to'u tupu ta'u 13 ki he 21 kotoa 'i hono siteikí. Na'á ne fa'u ha fanga ki'i kaati fakamanatu 'o e kau talavou mo e kau finemuí 'aki ha fanga ki'i tā ke ne vakai ki ai lolotonga 'ene fononga fakapisinisí mo ha toe taimi kehe pē. Ne 'ikai hano taimi kuo 'ilo 'e he taki lakanga fakataula'eiki ni e hingoa kotoa 'o e to'u tupu.

'I ha pō 'e taha ne misi ai e taki lakanga fakataula'eiki ni ki ha taha 'o e kau talavou na'á ne 'ilo pē mei he taá. 'I he'ene misí na'á ne sio ki he talavou 'oku sote hina pea 'okú ne tui ha pine hingoa fakafaifekau. Na'e tangutu pē hono hoá 'i hono tafa'akí, kae ako'i 'e he talavou ni ha fāmili. Na'e to'o 'e he talavou ni ha Tohi 'a Molomona 'o hangē 'okú ne fakamo'oni ki he mo'oni 'o e tohi. Na'e ofo leva 'a e taki lakanga fakataula'eiki ni mei he'ene misí.

'I ha fakataha 'a e kau lakanga fakataula'eiki ki mui ai, ne fakafe'iloaki atu 'a e takí ni ki he talavou ne sio ki ai 'i he'ene misí 'o kole ke na ki'i talanoa. Hili ha ki'i fakafe'iloaki ange 'a e takí ni, na'á ne ui 'a e hingoa 'o e talavou ni mo ne pehē ange. “Oku 'ikai ko ha taha fa'a misi au. Kuo te'eki ke u misi 'o

'Oku 'ikai hokonoa pe tupukoso pē e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'I he 'etau faivelenga mo talangofuá, 'oku malava ke tau ma'u ai e ongo me'a'ofa mahu'ingá ni.

kau ki ha taha 'i he siteikí, tuku kehe pē koe. Te u tala atu 'eku misí, pea 'oku ou loto ke ke tokoni ke mahino kiate au hono 'uhingá."

Ne fakamatala 'e he taki lakanga fakataula-'eikí 'a e misí peá ne 'eke ange ki he talavou ni hono 'uhingá. Ne 'ikai fa'a mapukepuke 'e he talavou hono lotó, ka ne tali ange, "'Oku 'uhinga ia 'oku 'afio'i au 'e he 'Otuá." Ko hono toenga 'o e talanoa 'a e talavou mo e taki lakanga fakataula-'eiki ni na'e mātu'aki 'uhingamālie, pea na'á na felotoi ke na toe talanoa mo talatalaifale 'i he ngaahi māhina ka hoko māí.

Ne ma'u 'e he talavou ko iá 'a e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí 'o fou 'i ha taki lakanga fakataula-'eiki ne ue'i fakalaumālie. Te u toe fakaongo atu, 'oku 'ikai hoko noa pe tupukoso pē e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'Oku hanga 'e he faivelengá mo e talangofuá 'o faka'atā kitautolu ke ma'u e ngaahi me'a'ofa mahu'ingá ni, pea 'i he taimi

lahi, 'oku tokoni e taimi 'oku fakahoko ai ia 'e he 'Eikí ke tau fakatokanga 'i kinautolu.

'Oku 'ikai totonu ke tau fakasi'ia pe ta'e-fakatokanga 'i 'a e mālohi 'o e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'E fakahoko 'e hono mahinongofuá, lelei, mo pau e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí ha me'a lahi ke fakamālohia mo malu 'i kitautolu he taimi faingata 'a ko ia 'oku lolotonga hokó mo ia 'oku hanga-naki māí. Ko e taimi 'oku 'ikai ke lava ai 'e he leá 'o 'omi 'a e fakafiemālie 'oku tau fie ma'ú pe fakahaa 'i e fiefia 'oku tau ongo'í, ko e taimi 'oku ta'e'aonga ai ha feinga ke fakamatala 'i e me'a 'oku 'ikai malava ke fakamatala'í, pea 'i he taimi 'oku 'omi ai 'e he fakakaukau lelei pea mo e faka'uhingá ha mahino fe'unga ki he ngaahi fakamaau ta'etotonu mo 'ikai potupotu tatau, 'i he taimi 'o e mo'uí, pea 'i he 'ikai fe'unga 'a e ngaahi a'usia 'i he matelié mo e fakafuofua 'i ke 'omi e ola 'oku fie ma'ú, ko e mo'oni 'oku tāpuekina kitautolu 'e he ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí mo ne fakaihia 'a kinautolu 'o fe'unga mo e ivi 'o e fakahaofi (vakai, 1 Nifai 1:20).

Ko Hai Kuo Fili 'e he 'Eikí ke Ma'u 'Ene Ngaahi 'Alo'ofa Ongongofuá?

'Oku mahu'inga 'a e fo'i lea ko e *fili* 'i he 1 Nifai 1:20 ke mahino 'a e fo'i fakakaukau 'o e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'Oku pehē 'e he tikisinalé ko e taha kuo *fili* fokotu'u mai ko ha taha kuo filifili, to'o 'i hono fie ma'u, pe fili'i. 'E toe lava pē foki 'o faka'uhinga 'i ki he kakai fili pe kuo fili 'a e 'Otuá.¹

'E fanongo pe lau 'e ha ni'ihii e pōpoakí ni pea nau 'ave hala 'i pe li'aki 'i he 'enau mo'uí e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí 'oku lava ke ma'ú, 'o pehē, "'Oku 'ikai pē ko ha taha au ia ne fili pe 'e faifaiangé pea fili." 'E lava pē ke tau ma'u hala tokua ko e ngaahi tāpuaki mo e ngaahi me'a'ofa ko iá 'oku tuku pē ia ma'anautolu 'oku ngali mā'oni'oni angé pe 'oku 'i ai hanau ngaahi fatongia 'ilo' i he Siasí. 'Oku ou fakamo'oni 'i 'oku 'atā 'a e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí kiate

kitautolu kotoa pē pea 'oku fiefia 'a e Huhu'i 'o 'Isilelí ke foaki mai e ngaahi me'a'ofa ko iá.

Ko e hoko ko e kakai filí 'oku 'ikai ke foaki mai kiate kitautolu pē. Ka kuo pau ke ta fakakaukau'i pe 'oku fili ki-taua. Kātaki ka mou fakatokanga'i ange hono faka'aonga'i 'o e fo'i lea *fili* 'i he ongo veesi ko 'eni:

“Vakai, 'oku ui 'a e tokolahi, kae *fili* 'a e tokosi'i. Pea ko e hā 'oku 'ikai ke *fili* ai 'a kinautolú?

“He 'oku mālohi pehē fau hono tuku 'o honau lotó ki he ngaahi me'a 'o e māmani ko 'eni, pea nau holi ki he faka'apa'apa 'a e kakai” (T&F 121:34–35).

'Oku ou tui 'oku 'ikai toe heliaki e 'uhinga 'o e ongo vēsí ni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha kakai pau ia 'oku 'ofa taha ai 'a e 'Otuá pea kuo pau ai ke tau faka'ānaua pe 'amanaki ke tānaki atu ki ai hotau hingoá 'i ha 'aho. 'Oku 'ikai ke Ne fakangatangata 'a e “kakai filí” ki ha ni'ihi tokosi'i pē. Ka ko *hotau* lotó mo 'etau ngaahi faka'amu vivilí mo 'etau talangofuá 'okú ne fakapapau'i mai pe 'oku tau kau koā he kakai fili 'a e 'Otuá.

Na'e fakahinohino'i 'a 'Īnoke 'e he 'Eikí 'i he tokāteline ní. Kātaki 'o fakatokanga'i hono faka'aonga'i 'o e fo'i lea *fili* 'i he ongo vēsí ni:

“Vakai ki he fa'ahingá ni ko ho kāingá; kuó u fakatupu 'a kinautolu 'aki hoku nima pē 'o'okú, pea na'á ku foaki kiate kinautolu 'a honau potó, 'i he 'aho na'á ku fakatupu ai 'a kinautolú, pea 'i he Ngoue 'o 'Īteni na'á ku foaki ai ki he tangatá 'a 'ene tau'atāina ke filí;

“Pea kuó u pehē ki ho kāingá, pea kuó u fai foki 'a e fekau, ke nau fe'ofa'aki 'iate kinautolu, pea ke nau *fili* au, 'a ia ko 'enau Tamai” (Mōsese 7:32–33; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

Hangē ko ia kuo tau 'ilo 'i he ongo potufolofolá ni, ko e tefito'i taumu'a 'o e me'a'ofa 'o e tau'atāina ke filí, ke fe'ofa'aki mo fili 'a e 'Otuá. 'I he'ene peheé, 'oku tau hoko ai ko e kakai fili 'a e 'Otuá pea fakaafe'i 'a 'Ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá 'i he'etau ngāue 'aki 'etau tau'atāina ke filí, ke fili 'aki ki he 'Otuá.

Ko e taha 'o e ngaahi potufolofola 'iloa mo faka'aonga'i lahi tahá, 'oku ma'u ia 'i he tohi 'a Mōsese 1:39. 'Oku fakamatala'i mahino mo pau e he vēsí ni e ngāue 'a e Tamai Ta'engata: “He vakai, ko 'eku ngāue'eni mo hoku nāunaú—ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá” (ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

'Oku fakamatala'i mahino mo pau 'e ha potufolofola 'e

taha 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 'a 'etau tefito'i ngāue ko e ngaahi foha mo e ngaahi 'ofefine 'o e Tamai Ta'engata. Ko e me'a mālié, he 'oku hangē 'oku 'ikai 'ilola-hiá pea 'oku 'ikai ke lahi hono fa'a faka'aonga'í. “Vakai, ko *ho'o ngāue* 'eni, ke tauhi 'eku ngaahi fekaú, 'io, 'aki ho iví, 'atamaí, mo e mālohí kotoa” (T&F 11:20; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

Ko e ngāue leva 'a e Tamaí ko hono fakahoko e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a 'Ene fānaú. Ko 'etau ngāue ke tauhi 'a 'Ene ngaahi fekaú 'aki hotau iví, 'atamaí, pea mo hotau mālohí kotoa—pea 'oku tau hoko ai ko ha kakai fili, pea te tau ma'u mo fakatokanga'i 'i he Laumālie Mā'oni'oni e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí 'i he'etau mo'ui faka'ahó.

Kuo faitāpuekina kitautolu ke tau ma'u ha fale'i fakalaumālie mei he kau taki 'o e Siasi 'o e Fakamo'uí—ko ha fale'i taimi totonu ki hotau 'ahó mo hotau ngaahi tūkungá mo hotau ngaahi faingata'a'í. Kuo fakahinohino'i, hiki hake, langaki, ui ke fakatomala, pea mo fakamālohia kitautolu. 'Oku ou hangē pē ko kimoutolú 'o loto vēkeveke ke ngāue leva ki he ngaahi fakamanatu, na'ina'i, mo e tataki fakalaumālie fakatāutaha kuo tāpuekina 'aki kitautolú. Ko e mo'oni, “'oku angalelei 'a [e 'Eikí] ki he kakai kotoa pē: pea 'oku kāpui 'ene ngāue kotoa pē 'e he'ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá” (Saame 145:9).

'Oku ou fakafeta'i 'i hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongongolelei 'o Sisū Kalaisí 'i he Palōfita ko Siosefa Sāmitá pea mo e 'ilo 'oku tau ma'u he 'ahó ni fekau'aki mo e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí. 'Oku fakaafe'i mo tokoni'i kitautolu 'e he'etau loto holí, faivelengá, pea mo 'etau talangofuá ke tau 'ilo'i 'a 'Ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá 'i he'etau mo'uí. 'I he'eku hoko ko e taha 'o 'Ene kau tamaio'eikí, 'oku ou fakahaa'i 'eku fakamo'oni ko e Kalaisí 'a Sisū, ko hotau Huhu'i mo hotau Fakamo'uí. 'Oku ou 'ilo'i 'okú Ne mo'ui pea 'oku 'atā 'Ene ngaahi 'alo'ofa ongongofuá kiate kitautolu kotoa. Te tau lava ke ma'u ha mata ke 'ilo'i lelei mo ha telinga ke ongo'i e ngaahi 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí 'i he'enau fakamālohia mo tokoni'i kitautolu he ngaahi 'aho faka'osí ni. 'Ofa ke fakafonu ma'u pē hotau lotó 'aki 'a e hounga'ia 'i He'ene ngaahi 'alo'ofa ongongofua lahi. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2005.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Oxford English Dictionary Online*, second ed. (1989), “Chosen.”

KO 'ETAU TAMAI 'I HĒVANÍ

'Oku tau ako ki he Tamai Hēvaní mei he kamata-anga pē 'o e me'a 'oku tau a'usia 'i he Siasí—mei he'e-tau fuofua lotú ki he fuofua taimi ne tau hiva 'i ai 'a e "Fānau Au 'a e 'Otuá" (Ngaahi Himi, fika 193). 'Oku makehe e me'a 'oku 'ilo 'e he Kāingalotú 'o kau ki he 'Otua ko e Tamaí, pea ko e faikehekehe mātu'aki mahu'inga ia.

KO E MAMATA KI HE TAMAI

Ko ha fakamatala 'eni 'e tolu 'i he folofolá ki ha kakai kuo nau mamata ki he Tamaí:

- Sitiveni (vakai, Ngāue 7:56)
- Siosefa Sāmīta (vakai, Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:17)
- Siosefa Sāmīta mo Sitenei Likitoni (vakai, T&F 76:20)

Kae hangē ko e folofola 'a Sīsuú, "ko ia kuó ne mamata kiate aú, kuo mamata ia ki he Tamaí" (Sione 14:9).

MO'ONI MO FAKAFO'ITUITUI

“Ko e taha 'o e ngaahi tokāteline fakalūkufua ma'ongo'onga 'o e Siasí ni ko 'etau tui ko ia ki he 'Otua ko e Tamaí Ta'engatá. Ko ha Tokotaha mo'ui, mo'oni, mo fakafo'ituitui la. Ko e Pule aoniu la 'o e 'univēsí, ka ko 'etau Tamaí la, pea ko 'Ene fānau kitautolu.

“'Oku tau lotu kiate la, pea ko e ngaahi lotu ko iá ko e fetalanoa'aki ia 'i he vaha'a 'o e 'Otuá mo e tangatá. 'Oku ou tui fakapapau 'okú Ne fanongo mai mo tali 'etau ngaahi lotú.”

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), “Ko e Ngaahi Me'a 'Oku Ou 'Iló,” *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2007, 83.

KO E 'OTUA MO'ONI 'E TAHÁ

“Ko e Tamaí ko e 'Otua mo'oni ia 'e tahá. 'Oku pau 'a e me'a ko 'eni: **he 'ikai ha taha 'e teitei mā'olunga hake 'iate la;** he 'ikai ha taha te ne teitei fetongi la. . . . Ko 'Elohimí la, ko e Tamaí. Ko e 'Otuá la. 'Oku taha pē 'a e Tamaí.”

Palesiteni Boyd K. Packer, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, “The Pattern of Our Parentage,” *Ensign*, Nov. 1984, 69.

KO E FANONGO KI HE TAMAÍ

Ihe taimi 'oku folofola ai 'a e 'Otuá ko e Tamaí, 'okú Ne fakamo'oni ki Hono 'Alo 'Ofa'angá, ko Sísū Kalaisi. Hangē ko 'ení:

- 'I he papitaiso 'o Sísū (vakai, Mātiu 3:17)
- Kia Pita, Sēmisi, mo Sione 'i he Mo'unga 'o e Liliú (vakai, Mātiu 17:5)
- 'I ha fakahā kia Nīfai (vakai, 2 Nīfai 31:11, 15)
- 'I he hā 'a Sísū 'i he ongo 'Ameliká (vakai, 3 Nīfai 11:7)
- 'I he 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí (vakai, Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:17)

KO E MISIONA 'O E FAKAMO'UÍ KE FAKAHĀ 'A E TAMAÍ

“Ko e ngaahi me'a kotoa pē na'e hā'ele mai 'a Sísū ke Ne lea 'aki mo fakahokó, . . . ko 'Ene [fakahaa'i mai kiate kitautolu ko hai pea ko e tokotaha fēfē 'a e] 'Otuá ko 'etau Tamaí Tá'engatá, pea mo 'Ene tokanga kakato mai ki He'ene fānau 'i he kuonga mo e pulé'anga kotoa pē. **Na'e feinga 'a Sísū ke fakahā mai** ['i he lea mo e ngāue] pea 'ai ke tau 'ilo fakafo'ituitui 'a e anga totonu 'o 'Ene Tamaí, 'a ia ko 'etau Tamaí 'oku 'i he Langí. **”**

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Ngeia 'o e 'Otuá," *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2003, 70.

'OKU AKONAKI 'A SIOSEFA SĀMITA 'O KAU KI HE 'OTUÁ KO E TAMAÍ

Na'e ako'i 'e Siosefa Sāmita ha me'a lahi kiate kitautolu 'o kau ki he natula totonu 'o e 'Otuá ko'e'uhí he na'á ne mamata ki he Tamaí Hēvaní mo Sísū Kalaisi pea ma'u mo ha ngaahi fakahā lahi.

Ko ha tokotaha fēfē la? "Na'e 'i he tu'unga 'oku tau 'i ai he taimi ní 'a e 'Otuá 'i ha taimi 'e taha, ka kuo hoko ia ko ha tangata kuo hakeaki'i, pea 'okú ne 'afio kuo fakakalauni 'i he langí!"¹

'Okú Ne fōtunga fēfē? "'Oku ma'u 'e he Tamaí 'a e sino 'o e kakano mo e hui 'oku ongo'ingofua tatau mo e sino 'o e tangatá."² "Kapau te mou mamata kiate la he 'ahó ni, te mou mamata kiate la 'okú Ne fōtunga tatau mo e tangatá—'o hangē ko kimoutolú."³

Ko e hā 'etau fetu'utaki ki he 'Otuá? "Kapau he 'ikai mahino ki he tangatá 'a e 'ulungāanga 'o e 'Otuá, ta 'oku 'ikai ke nau 'ilo' 'a kinautolu."⁴ "'Oku 'afio 'a e Mātu'a Ma'ongo'onga ia 'o e 'univēsī ki he kotoa 'o e fāmili 'o e tangatá . . . ko 'Ene fānau."⁵

Ko e hā na'á Ne fokotu'u ai e palani 'o e fakamo'uí ma'atautolú? "Na'a mo e 'Otuá, 'i He'ene 'afio'i 'a 'Ene 'i he lotolotonga 'o e ngaahi lau-mālié mo e nāunaú, . . . [ke fokotu'u] ha ngaahi fono ke faingamālie ai hono to'e ke nau fakalalaka 'o hangē ko iá."⁶

Ko e hā 'a e kī ki he 'unu'unu ofi ange ki he 'Otuá? "Ko e taimi 'oku mahino ai 'a e 'ulungāanga 'o e 'Otuá, 'oku tau 'ilo leva 'a e founa ke tau fakataufolofola ai kiate lá, 'okú Ne kamata leva ke fakaava 'a e langí kiate kitautolu."⁷ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita* (2007), 47.
2. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 130:22.
3. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 48.
4. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 46.
5. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 45.
6. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 241.
7. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 48.

MĀTU'A FAKALANGI: KO HA MO'ONI 'OKU MĀLOHI

“Fakakaukau ki he mālohi 'o e fo'i fakakaukau 'oku ako'i mai 'i he'etau fo'i hiva 'oku tau manako ai 'Ko e Fānau Au 'a e 'Otuá' (*Ngaahi Himi*, 1985, fika 193). . . . Ko e tali 'eni ki he taha 'o e ngaahi fehu'i ma'ongo'onga 'o e mo'uí, 'Ko hai au?' Ko e fānau au 'a e 'Otuá pea 'oku 'i ai 'eku fehokotaki fakalaumālie mo ha mātu'a fakalangi. **'Oku fakamatala'i 'e he hohoko fakaemātu'a ko iá e malava ke tau a'usia 'a e ta'engatá.** 'Oku ta'ofi 'e he fakakaukau mālohi ko iá 'a e mafasia 'o e lotó. Te ne lava 'o fakamālohia kitautolu takitaha ke tau fai 'a e ngaahi fili 'oku mā'oni'oni pea fekumi ki he lelei taha 'oku 'iate kitautolú. **”**

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Powerful Ideas," *Ensign*, Nov. 1995, 25.

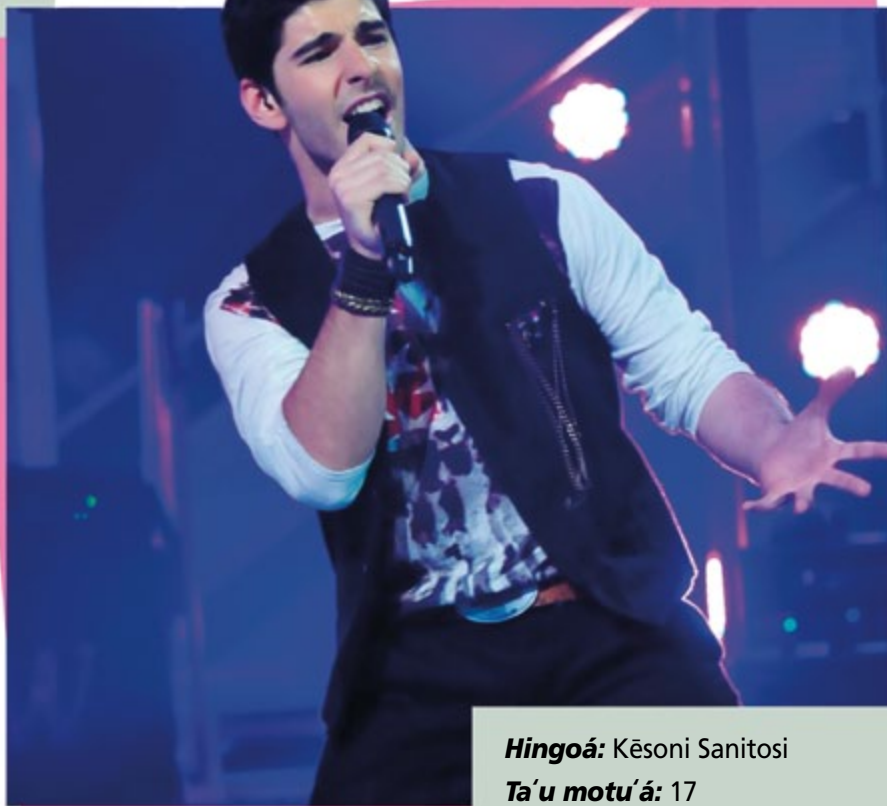
Ko ha Le'ó ma'á e Ngaahi Tu'unga Mo'ui Mā'olungá

'O hangē ko hono fakamatala'i
kia Hilary Watkins Lemon

Ngaahi maama ulo lahi. Kaikaila e kakaí. Toko lauiafe e kakaí 'i he Facebook 'oku nau pou pou kiate iá. 'I he taimi ne kau ai 'a e talavou ta'u 17 ko 'eni ko Kēsoni Sanitosí 'i he toko 10 ke tāpepa faka'osi 'i he fe'auhi talēniti hiva ko e *Ídolos*, na'e fie ma'u ke ne fakafe'unga 'i 'ene mo'uí mo e ongoonga pea mo e 'iloa na'e o fakataha mo 'ene lavame'á. Na'e fakakaukau 'a Kēsoni ke ne faka'aonga 'i 'a e faingamālie laulōtaha ko 'eni ke malanga 'aki e ongoongoleleí pea na'e 'ikai hano taimi kuo 'iloa ia 'i he mītia 'i Potukalí ko e "tama fe'auhi Māmongá" na'e loto ke ne tali e ngaahi fehu'i fekau'aki mo 'ene tui fakalotú.

Na'e anga fēfē ho'o fili ke ke kau 'i he *Ídolos*? Na'e anga fēfē ho'o teuteu ki ai?

Ko e *Ídolos* ko ha polokalama televīsonē ia ne u manako 'aupito he sio aí. Ne u sai'ia ma'u pē he hiva pea ne u faka'anaua ki ha 'aho ke u kau ai 'i he fe'auhi hiva. Ne 'ikai ke u toe tatali he ta'u ni; na'á ku fakamo'oni hoku hingoá ke u kau peá u 'alu mo 'eku tamaí ki hono sivi'i kinautolu 'e kau. Mahalo 'e lava pē ke mou pehē ne u 'osi teuteu pē au 'i he'eku mo'uí kotoa ki he *Ídolos*. Na'e fakafo e taimi kotoa pē ne u kau ai ki he *Ídolos*, 'o 'ikai toe kehe ha taimi. Ne u feinga ke faka'aonga 'i 'a e faingamālie kotoa pē ne u ma'u.

Hingoá: Kēsoni Sanitosi

Ta'u motu'á: 17

Feitu'ú: Setupalo, Potukali

Mamaná: Hiva, 'eti faiva, tā kītā, sio faiva, hulohula mo hono tuofāfiné, fa'u mo tā fasi mo hono tokouá, mo e ako 'i he ako'anga mūsiká.

Ko e hā ha ngaahi faingamālie ngāue fakafaifekau na'á ke ma'u lolotonga e fe'auhi?

Lolotonga 'emau ma'u me'atokoni efiāfi mo e kau fe'auhi kehé, na'a mau ki'i talanoa lotu, peá u fakamatala leva ki he'eku tuí mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí. Ne u 'oange ki mui ha tatau 'o e ki'i tohitufa ko e *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* ke taki taha e kau fe'auhi faka'osi koe'uhí ke toe mahino lelei ange kiate kinautolu 'a e me'a 'oku ou tui ki ai. Na'e pehē 'e ha ni'ihi 'oku fu'u fakakuonga motu'a 'aupito e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí, kae fakahihiki'i au 'e ha ni'ihi ko 'eku ma'u ha ngaahi tu'unga mo'ui pehē 'i he ngaahi 'ahó ni.

Pau pē na'e lahi ho taimi na'e fakamoleki ki he *Ídolos*. Na'e anga fēfē ho'o kei ma'u taimi ki he ngaahi fatongia faka-Siasí?

Ne kei hokohoko atu pē hono fai 'eku lotú, lau 'eku folofolá, kau 'i he

seminelí, mo ma'u 'a e sākalamēnití 'i he Sāpate kotoa pē. 'Oku ou lolotonga teuteú ni ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau, 'a ia ko ha me'a ne u loto ke u fai talu 'eku kei si'i. 'Oku ou hoko ko e tokotaha tā piano 'a e uōtí, faifekau fakauooti, mo e 'asisiteni ki he pisopé 'i he kōlomu 'o e kau taula'eikí. Na'e fie ma'u ke u fakamoleki 'a e meimei kotoa hoku taimí ki he fe'auhi, ka na'á ku fakapapau'i ke 'uluaki fakatapui pē hoku taimí ki he 'Eikí. ■

Ko 'Etau Tafa'aki

"Fanga pea . . .
'io.
Fanga puaka . . .
'io.
Fanga
pokiupaini . . ."

TĀ FAKATĀTĀA 'I E VAL CHADWICK BAGLEY

'OUA 'E MOLE 'A E 'AMANAKÍ

Ko e taha 'o e ngaahi 'ahi-
'ahi ne kātekina 'e homau
fāmīlī ko e taimi ko ia ne puke
ai hoku tuonga'ane lahi tahā,
pea taimi si'i pē kuó ne si'i mā-
lōlō. Ne faingata'a mo'oni kiate
kimautolu 'i he kamata'angā, ka
ne malava pē 'e homau fāmīlī
ke ikuna'i e 'ahi'ahi ko iā. Na'e
'osi sila foki homau fāmīlī he
tempalé, ko ia ne mau 'ilo'i
te mau toe fakataha mo hoku
tuonga'ane pea mo e Tamai
Hēvani mo Sīsū Kalaisi 'o ka
hokosia e taimi totonú.

'Oku ou 'ilo'i ko e 'ahi'ahi
ni ko e taha ia e ngaahi foun-
ga kuo teuteu'i 'aki kimautolu 'e
he 'Eiki ki ha ngaahi 'ahi'ahi
kehe—ke tokoni'i kimautolu ke
mau mālohi ange. 'Oku 'i ai e
ngaahi 'ahi'ahi ki he tokotaha
kotoa pē ke ne kātekina, pea
'oku 'afio'i 'e he'etau Tamai
Hēvani te tau lava'i ki-
nautolu. Ko ia 'oku
totonu ke 'oua
na'a mole 'etau
'amanakí.
Kamila R.,
ta'u 18,
Takaloka
Saute,
Filipaini

Fakahū mai ho'o
talanoá, taá, pe fakamatalá
'i he liahona.lds.org pe 'i-meili mai
ki he liahona@ldschurch.org. Kapau 'e
'i-meili mai pea fakakau mai ai ho hingoa
kakató, uóti pe koló, siteiki pe vahefonuá,
mo e fakangofua 'a e mātú'á ('e tali pē
kapau 'e 'i-meili mai). 'E lava ke 'ētali
'a e ngaahi tali koe'uhi ke lōloa
fe'unga pe mahino.

FOUNGA KE MA'U AI HA NGA'HI FAKAKAUKAU 'OKU MA'Ā

Na'e pēhē 'e Palesitēni Poiti K. Peeka, ko e
Palesitēni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
'e Toko Hongofulu Mā Uá, ko kinautolu 'oku nau
lava 'o mapule'i 'enau ngaahi fakakaukáu kuo
nau ikuna'i pē kinautolu.¹ Ko e taha 'o e ngaahi
founga ke mapule'i 'aki ho'o ngaahi fakakaukáu
ko hono fili 'a e himi 'okú ke manako taha a'i
pea 'i ai ha'o fakatātā 'o e tempalé. Faka'ali'ali e
fakatātāa 'i ho lokimohé. 'I he taimi kotoa pē 'okú
ke sio ai ki ha taha 'oku teunga ta'etaau, toe vakai
fakalelei ki he himi 'i ho 'atama'i peá ke fakakau-
kau ki he tempalé. Kapau 'e 'ikai mavahe 'a e
ngaahi fakakaukau ta'efe'ungá mei ho 'atama'i,
lotu mo 'aukai ke ke fakangalo'i kinautolu.

Siosefa D., ta'u 20, Haiti

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

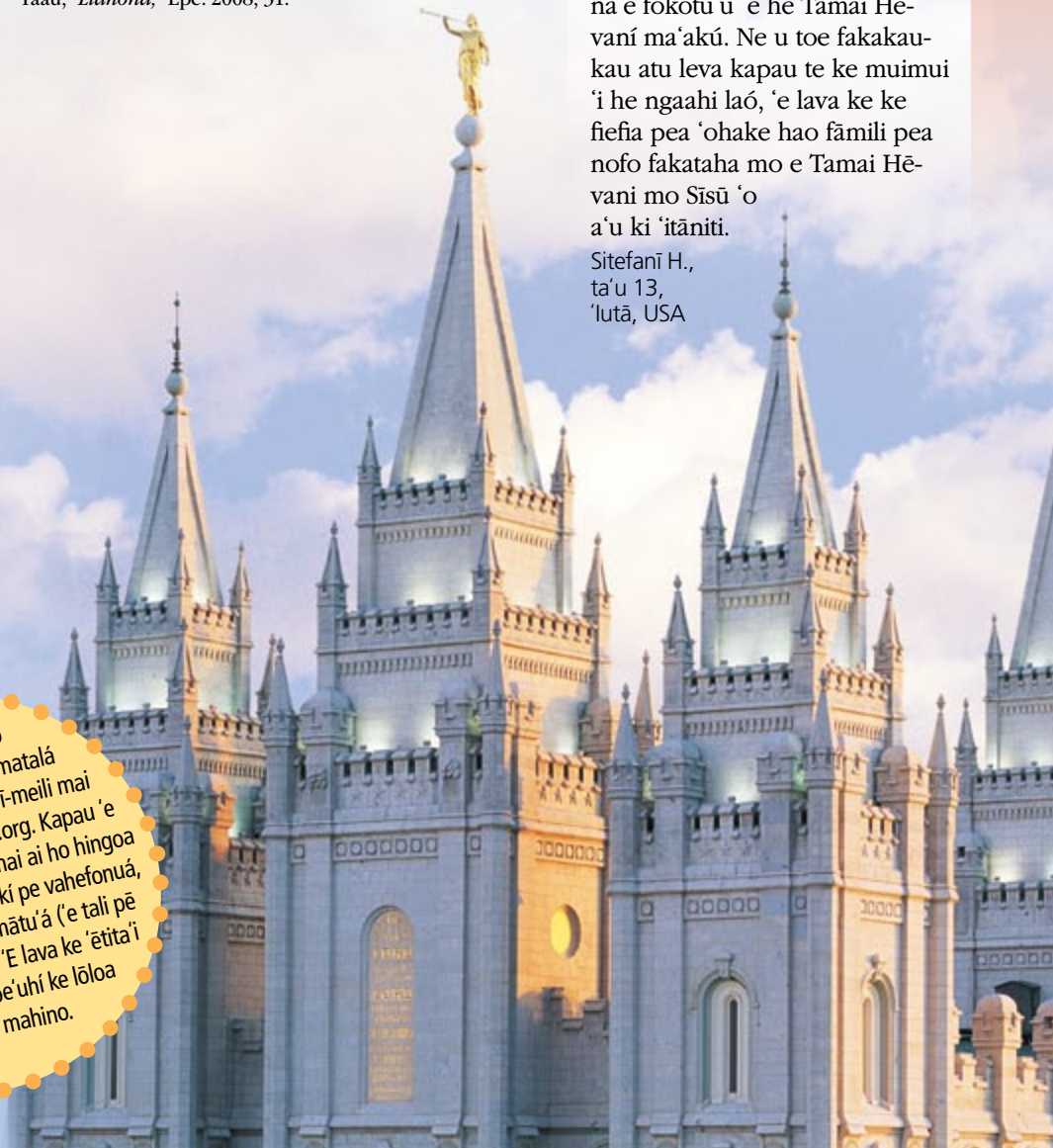
1. Vakai, Boyd K. Packer, "Mūsika Taau, Ngaahi Fakakaukau
Taau," *Liahona*, 'Epe. 2008, 31.

FU'U LAHI E NGA'HI LAÓ?

Ihe ta'u kuo mahili atú ne
'Ihe pēhē 'oku fu'u lahi fau
e ngaahi lao 'i he Siasí, peá u
fakakaukau ai, "E lava fēfē ke
fakafiefia ha'ate 'i hēvani?" Ne u
ongó 'i 'e au kuó u pōpula ki he
Siasí pea na'e 'ikai ke u lava 'o
tau'atāina mei ai.

Ne u vakavakai'i leva e mo'ui
'a hoku ngaahi kaungāme'á. Ko
e hā nai ne 'ikai hoko mai ai
kiate au 'a e ngaahi 'ahi'ahi ne
nau fouá? Ne tau 'eku fakakau-
kau 'i he pō 'e taha—na'e 'ikai
ke hoko kiate au 'a e ngaahi
palopalema ne nau mo'ua a'i he
na'á ku muimui 'i he ngaahi lao
na'e fokotu'u 'e he Tamai Hē-
vani ma'akú. Ne u toe fakakau-
kau atu leva kapau te ke muimui
'i he ngaahi laó, 'e lava ke ke
fiefia pea 'ohake hao fāmili pea
nofo fakataha mo e Tamai Hē-
vani mo Sīsū 'o
a'u ki 'itāniti.

Sitefani H.,
ta'u 13,
'lutā, USA

'Oku fakafiefia 'i 'e Saane (to'omata'ú) mo 'Amelia (lotomālie) mo hona tokoua ko Manatú 'a e 'aho na'e mali ai he temipalé.

'Oku fakamatala ha finemui Tonga ki he 'uhinga lelei 'o e 'i ai ha ngaahi 'ā pamu malu 'i.

Ke mamata 'i ha vitiō mo ha toe ngaahi tā 'o e Mapu 'a Vaeá, hū ki he liahona.lds.org.

Ke mamata 'i ha vitiō kau ki he angama'a (i he lea faka-Pilitāniá), hū ki he lds.org/youth/video/chastity-what-are-the-limits?

Oku fakaofa 'a e faka'ofa'ofa mo e mālohi 'o e pupu'a puhi ko Mapu 'a Vaeá 'i Tongá. 'I he ha'u 'a e peau 'o fa'aki 'i he 'otu maka maile 'e tolu (km 'e 4.8) ko 'eni 'i he matāfanga 'o e motu ko Tongatapu, 'oku hū atu ia 'i ha ngaahi ava 'e lauteau 'i he maka velá 'o ne puhi'i hake 'a e tahí ki he 'ataá 'i ha fute nai 'e 60 (m 'e 18).

'Oku manako 'a Saane F, ta'u 16, 'i he faka'ofa'ofa 'o e feitu'ú—'a e fetāiaki lelei 'a e la'aá mo e aafu 'o e puhi 'a e fo'i peau kotoa pē.

Ka neongo e faka'ofa'ofa 'o e mālohi 'o natulá 'e toe lava pē ke fakatu'utāmaki. Kuo 'i ai ha kau 'a'ahi ne nau fu'u ofi ki ai, 'o tatau pe ko 'enau fie 'ilo pe koe'uhí pē ko 'ene faka'ofa'ofá, 'o 'ikai ke nau fakatokanga'i kae ma'u kinautolu 'e he mālohi 'o e peau, pea 'ikai ke nau hao mei he 'au

kae 'ave atu ai pē kinautolu ki tahi.

'Oku 'omi 'e he tafa'aki fakatu'u-tāmaki 'o e Mapu 'a Vaeá ha fakatokanga fakalaumālie fekau'aki mo e mālohi 'o e 'ahi'ahi—tautaufito ki he angama'a fakasekisuale. 'Oku faka'ofa'ofa 'a e mālohi ke fakatupu ha mo'uí 'i he taimi 'oku tau tauhi ai ki he ngaahi fakangatangata totonú, ka kapau te tau tuku ke fakatauele'i kitautolu 'e he 'ahi'ahi ke tau mavahe mei he feitu'u malú, te tau 'auhia.

Ko e Mahino hono 'Uhinga 'Oku Mahu'inga Ai 'a e Angama'a

Na'e lava pē ke mamata 'a Saane ki he fiefia 'a hono tokouá 'i he 'aho na'e mali ai 'i he Temipale Nuku'alofa Tongá. 'Oku pehē 'e Saane, "Na'á ne 'ai au ke u fie mo'ui taau ke 'i ai ha 'aho te u mali 'i ai."

Neongo ia, 'e feinga 'a Sētane ke

VAKAI NA'Á KE TAFIA

ta'ofi ha'ane hoko ki ha taha pē 'iate kitautolu. Kuó ne 'osi fakaloto 'i 'e ia ha tokolahi 'oku tali lelei pē 'a e feohi fafale fakasekisuálé pea 'oku 'ikai hano nunu'a 'o'ona. Ka ko ha angahala mamafa 'a hono ngāue hala 'aki 'a e mālohi kuo foaki mai 'e he 'Otuá ke fakatupu ai ha mo'uí, pea 'e lava ke fakatu'utāmaki fakalaumālie, fakaeloto, mo fakaesino ia.¹

'Oku pehē 'e Saane, "'Oku feinga mālohi 'a Sētane ke ne ta'ofi kitautolu mei ha'atau toe foki ki 'api ki he'etau Tamai Hēvaní. Kapau he 'ikai ke u tokanga ke tauhi 'a e fono 'o e angama'á, 'e ala mole meiate au 'a e faingamālie ke u mali 'i he tempalé."

Faka'apa'apa 'i e Ngaahi 'Ā Malu 'i 'a e 'Otuá

Kuo hanga 'e he pule'anga 'o Tongá 'o fokotu'u ha ngaahi 'ā pamu malu 'i 'i he ngaahi feitu'u pau ke tokoni ki he kau 'a ahí ke nau malu pē lolotonga 'enau mamata he faka'ofa'ofa 'o e Mapu 'a Vaeá.

'Oku tui 'a Saane kuo tuku mai 'e he Tamai Hēvaní ha ngaahi 'ā pamu malu 'i—pe ngaahi tu'unga mo'uí—ke malu 'i kitautolu mei ha'atau tō ki he 'ahi'ahí. Kuo 'osi fokotu'u 'e he kau taki 'o e Siasí, ngaahi folofolá, mo e *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū* ha ngaahi fakangatangata mahino, pea te tau malu 'o kapau te tau talangofua ki ai. Kae mahu'inga tahá, ka tau muimui 'i he ngaahi ue 'i 'a e

Laumālie Mā'oni'oní, te tau malu ai.

'Okú ne pehē, "'Oku 'ikai tokanga ha kakai 'e ni'ihí ki he ngaahi 'ā malu 'i 'a e 'Eikí. 'Oku 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e ngaahi nunu'á, pe 'oku nau pehē te nau lava pē 'o faka'ehi'ehi mei ai. 'I he'ete puna mei he lilifá, 'okú te ongo 'i 'oku hangē pē 'okú te puna he 'ataá, ka kuo pau pē ke te iku tō ki he kekelé."

Ko 'Etau Fokotu'u 'Etau Ngaahi 'Ā Malu 'i pē 'Autaotolu

'I he'ene fekau'aki mo e ma'a fakasekisuálé, kapau te tau fie 'ilo pe ko e hā hono mama 'o 'etau lava ke fakalaka atu 'i he 'ā malu 'i, kuo pau pē ke tau tō. Ko 'etau fakangofua ko ē ke tau ofi ange ki he feohi fafale fakasekisuálé 'oku 'ikai totonú, ko e faingata 'a ange ai pē ia ke tau matu'u-aki 'ene fakatauelé.

Koe'uhí 'oku 'ikai ke lava 'e he Siasí 'o tala mai 'a e me'a ke tau fai 'i he tūkunga kotoa pē, kuo hanga ai 'e Saane 'o fa'u 'ene 'ā malu 'i pē 'a'ana 'aki 'ene tomu'a fakakaukau 'i e founa hono faka'aonga 'i 'o e ngaahi tu'unga mo'uí 'o e ongoongolelé ki ha ngaahi tūkunga 'e ala fehanganhangai mo ia.

Kuó ne 'osi fa'u ha pousitá 'oku hiki ai ha palōmesi 'e hiva kiate ia pē pea ki he'ene Tamai Hēvaní ke hoko ko 'ene 'ā malu 'i fakatāutaha, kau ai 'a e fa'ahinga kakai 'e teiti mo iá, vala te ne tuí, mo e lea te ne faka'aonga'í. 'E lava pē ke kau 'i ha ngaahi 'ā malu 'i kehe 'a e fili ko ia ke faka'ehi'ehi mei he sio, lau, pe fanongo ki

ha fa'ahinga me'a te ne fakatupu ha ngaahi ongo fakasekisuálé.²

'Oku pehē 'e Saane, "'E malu 'i au 'i ha'aku fokotu'u ke mā'olunga 'eku ngaahi tu'unga mo'uí."

Foki ki he Feitu'u Malú

'Oku tu'u 'a kinautolu 'oku tukulolo ki he 'ahi'ahí 'i ha feitu'u fakatu'utāmaki, 'o hangē pē ko kinautolu 'oku tafia 'i he 'au 'o e tahí 'i he Mapu 'a Vaeá. 'E lava pē ke faingata 'a ha hao mei he mālohi hono ma'u kita 'e he angahala fakasekisuálé—ka 'e malava ia 'i he tokoni 'a e Fakamo'uí mo 'Ene kau tamaio'eikí.

'I hono faka'osingá, tatau ai pē pe na'e 'ikai mavahe ha taha mei he feitu'u malú pe kuó ne foki mai ki ai 'i he hala faingata'á, ko e taumu'á ke nofo ma'u ai. 'E hanga 'e he'etau faka'apa'apa 'i e ngaahi 'ā malu 'i 'a e 'Eikí mo e mahino kiate kitautolu e founa ke faka'aonga 'i 'aki kinautolu ki hotau ngaahi tūkunga fakatāutahá 'o teuteu 'i kitautolu ke tau fiefia 'i he mālohi faka'ofa'ofa kuo foaki 'e he 'Otuá kiate kitautolú—'i he taimi totonú pea 'i he founa totonú.

'Oku pehē 'e Saane, "'Ko e me'a tē-puú 'a 'eku hanganaki atu ke u mali 'i he tempalé. 'Oku ou 'ilo 'i kapau te u tauhi e ngaahi fekaú, kau ai 'a e fono 'o e angama'á, te u mo'uí fe'unga ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'oku ou faka'ānaua ki ai." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Tu'u Ma'u 'i he Tu'i* (2004), 8, 9.
2. Vakai, *Tu'u Ma'u 'i he Tu'i*, 10.

KO HA KI'I VAKAI SI'I KI HE FIEFIA FAKASILESTITIALÉ

"'Ai ke kau 'a e mali tempalé 'i ho kaha'ú. 'Oku 'ikai ha me'a 'e toe melie ange, pe taimi 'e toe toputapu ange. . . . 'I he taimi mo e feitu'u ko iá, te ke ki'i vakai si'i ki he fiefia fakasilestitialé. Tokanga, pea 'oua te ke tukuange 'a e 'ahi'ahí ke ne kaiha'asi 'a e tāpuaki ko 'eni."

Palesiteni Thomas S. Monson, "'Ke Mou Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga," *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2005, 113.

KO HA FAI'ANGA PAPITAI SO NE 'IKAI 'I AI HA VAI

*Te tau lava fēfē 'o fakahoko ha papitaiso kapau 'oku
'ikai ha vai 'i he fai'anga papitaisó?*

Fai 'e Siosaia Naeata Jr.

Ko e taimi 7:45 pongipongí ia 'i heni 'i Filitauni 'i Siela Lione, 'Afilika Hihifo, 'i ha pongipongi 'uho'uha 'i 'Aokosi. Ne mau palani ('a e kau faifekau taimi kakato 'i he Vahefonua Filitauní) ke fai 'emau ouau papitaiso, pea ne mau faka-papau'i 'e fakahoko 'eni 'o tatau ai pē pe 'e 'uha pe la'ā. Ne u ma'u he taimi ko iá ha telefoni meia Misa 'Aliu, ko ha mēmipa mei homau koló, ka na'e 'ikai mahino kakato kiate au 'ene leá he na'e fu'u vave 'ene lea faka-Kalió, 'a e lea homau feitu'ú. Ne u talaange ke 'ai ha'ane fu'u mānava lahi pea lea māmālie ange. Na'á ne fai 'eni peá ne pehē mai, "E 'Eletā Naeata, kātaki ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha vai."

Ne u fakamālō ange he'ene tā maí peá u fakahoko e ongoongo faka-mamahí ki he kau 'eletā kehé. Na'e kamata leva ke mau fakakaukau'i ha founga 'e kei lava ai pē ke mau fakahoko e ouau toputapú ni. Na'e fakamanatu'i mai leva 'e 'Eletā 'Akama 'a e kí'i vaitō mo e ano 'i he mo'unga ofi mai 'i he feitu'u na'e ui ko Mēlou. Ne loto kotoa e kau 'eletaá ke mau 'ahi'ahi

pea fakahoko ai e papí, ko ia ne mau ma'u ha ngofua ke fakahoko ia.

'I he fakatahataha mai e tokotaha kotoa ki he tafa'aki mo'unga ki laló he pongipongi ko iá, ne nau fakatokanga'i 'a e fu'u ngāue lahi 'oku hanga mei mu'á. Neongo ia, ne faka-papau'i 'e he kulupú te nau 'alu, ko ia na'e 'ikai ha momou 'e taha. Na'e lue lalo mo talanoa fiefia 'a e kakai tangata mo fefine 'o a'u ki he fānaú 'i he'enua kaka hake 'i he hala viviku mo hekeheké. Ne mau kaka māmālie hake 'o hala tu'usi he vaitafé.

'I he'emau lué, ne kamata ke mole atu 'a e vēkeveke 'a ha ní'ihí 'i he kulupú he kamata ke toe lahi ange e 'uhá, ka ne mau hoko atu pē mo e 'amanaki lelei. Kae hangē ia he 'ikai toe ngata e hala tokakoví. Na'e faifai pea mau a'u. Na'e fiefia homau lotó, kae kei ha'aki hifo pē e 'uhá. Na'a mau toitoi mei he 'uha 'i ha fu'u lalo mango 'i he'emau teuteu ki he papitaisó.

TĀ FAKATĀTAA'I 'E ALLAN GARNIS

Ne mau kamata 'aki hono hiva'i e himi "Ko e Laumālie 'o e 'Otuá" (*Ngaahi Himi*, fika 2). Hili e polokalama kamata, ne mau ō ki he feitu'u 'e fakahoko ai e papitaisó. Na'e tafe hifo 'a e vai mei he vaitoó ki he ano te mau fakahoko ai e ouau toputapú.

Ne hifo ha tamai ki he anó 'o tokoni'i hifo hono foha ki he vai mo e tu'u fakafokifā 'a e 'uhá. Ne ulo hifo e huelo 'o e la'aá he vaha'a 'o e ngaahi 'aó 'o fakamāma'i e anó. Ne lava ke mau ongo'i 'a e 'i ai 'a e Laumālié. Hili hono papitaiso

'e he tamai hono fohá, ne papitaiso 'e ha husepāniti hono uaiifí, pea toki papitaiso 'e he kau faifekau' 'enau kau fiefanongó. Ne kei hokohoko atu pē ulo 'a e la'aá, pea pehē ki he'emau malimalí.

Ne faka'osi 'aki 'emau ouaú hono hiva'i 'o e "Muimui 'ate Au" (*Ngaahi Himi*, fika 57). 'To, ko e mo'oni ne mau muimui 'iate Ia. Na'a mau muimui hake mo muimui hifo 'i homau Fakamo'uí mei he mo'ungá, kolosi 'i he ngaahi vaitafé, muimui hake 'i he ngaahi hala tahake mo vivikú, pea 'i he 'uhá. Pea na'e muimui mo'oni 'a kinautolu na'e papitaisó 'i he sīpinga 'a e Fakamo'uí 'i he'enau 'alu hifo 'i he vai 'o e papitaisó. ■

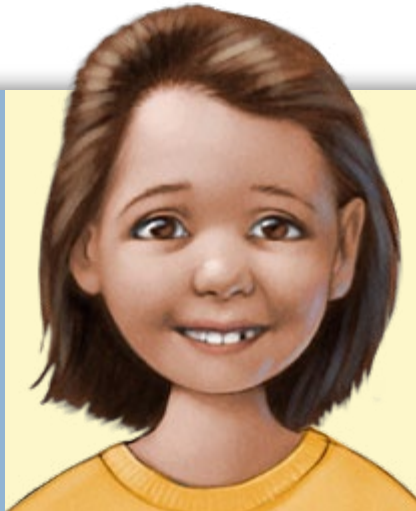

Fai 'e Palesiteni Boyd K. Packer

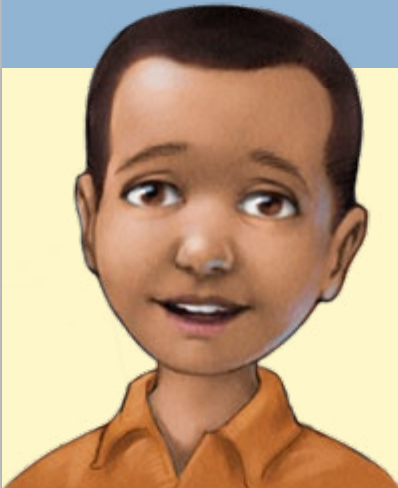
Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo
'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ko Hai 'a e Tamai Hēvaní?

Ko e Tamaí 'a e 'Otua mo'oni
pē 'e tahá. He 'ikai ha me'a
te ne teitei liliu hotau vā
fetu'utaki mo lá.

Na'e fanau'i faka'ei'eiki
fakalaumālie koe, ko e 'alo
'o e Tu'i 'o hēvaní. Fakama'u
'a e mo'oni ko iá ki ho'o
fakakaukaú pea pikitai ki ai.

Ko e fānau koe 'a e 'Otua.
Ko e tamaí ia 'a ho laumālié.

Ko e Tamaí ia. Ko e 'Otua
ia. 'Oku tau faka'apa'apa
ki he'etau Tamaí mo hotau
'Otua; 'oku tau hū kiate ia.

Hangē ko e muimui 'a e mo'ui
kotoa pē ki he sīpinga 'a 'ene
mātu'á, 'oku pehē 'a 'etau
malava ke tupulaki 'o ma'u 'a
e 'īmisi 'o 'etau Tamai Hēvaní
'o kapau te tau mo'ui anga
mā'oni'oni pea talangofua ki
He'ene ngaahi fekaú.

Kuo To'o e Palakí

Fai 'e Annie Beer

Kuo lahi fau e ngaahi me'a fakatekinolosia fakafiefia 'oku lava ke tau ma'ú, 'o fai-ngofua ai 'etau fakamoleki ha fu'u taimi lahi ki ai kae 'ikai ha taimi fe'unga ke fai ai 'a e ngaahi me'a 'oku mahu'ingá hangē ko e lau-kongá, va'inga 'i tu'a, pe 'i ai ha taimi mo e fāmilí mo e ngaahi kaungāme'á. Kuo 'osi fakakaukau 'i 'e ha ni'ihí 'o 'etau kau lau makasiní mo honau ngaahi fāmilí ha ngaahi founa ke potupotutatau ai 'enua mo'uí—'a ia ko hono manatu 'i 'oku nofo 'a e Laumālié 'i he ngaahi 'api 'oku fiefia mo mo'ui leleí.

Kuo mau 'osi downloaded e ngaahi talanoa mei he folofolá mo e mūsika 'oku tāú ki he 'emau 'ū MP3. 'Oku fokotu'u 'emau komipiutá 'i he feitu'u 'e lava ke sio ki ai 'a e tokotaha kotoa pē. 'Oku 'ikai te mau sio TV kimu'a he taimi akó pe kae 'oua kuo 'osi 'emau ngāue fakaako 'oku fai mei 'apí mo 'emau ngaahi ngāué he efiáfí. 'Oku poloka 'i 'a e ngaahi sēnolo 'e ni'ihí 'i he 'emau TV 'o 'ikai pē fai ha sio ai. 'Oku 'ikai ke mau sio TV ka 'oku mau va'inga 'i tu'a, ngāue 'i he 'emau ngoué, pe veimau pe monopoli fakataha. 'I he taimi 'oku potupotutatau ai 'emau mo'uí, 'oku fakalongolongo mo nonga ange homau 'apí.

Ko Sela, Sitiveni, Kilisi, mo Seisoni L: ta'u 7, 15, 20, mo 18; Kuinisilani, 'Aositelēlia

'Oku tufa mai ki homau fāmilí ha "Tikite TV" 'e ono 'i he kamata'anga 'o e uiké. Ko e tikite 'e taha 'oku fe'unga ia mo e houa sio TV 'e taha. 'Oku lisi 'i he tu'a tikite takitaha 'a e ngaahi me'a 'oku fie ma'u ke mau fai kimu'a pea 'oange e tikité ke fetongi 'aki ha'amau sio TV, hangē ko hono fakama'a homau lokí, faka'osi 'emau ngāue fakaako mei 'apí, mo fai 'emau ngaahi ngāué. 'Oku mau manako ke lautohi, va'inga fakataha, pea va'inga mo homau ngaahi kaungāme'á 'i tu'a kae 'ikai faka'aonga 'i ma'u pē 'a e ngaahi me'a fakatekinolosia.

Taleva mo Nikoleti C., ta'u 10 mo e 13, 'lutā, USA

'Oku mau manako ange 'i he laukongá he sio TV he taimi kotoa peé! 'Oku lava ke mau faka'aonga 'i 'a e 'Initanetí 'i ha 'osi kotoa 'emau ngaahi ngāué pea ma'a e falé. 'Oku mau taimi 'i hono lōloa 'emau faka'aonga 'i e komipiutá.

'Eli, Sēleti, 'Īteni, mo 'Epi H.; ta'u 8, 11, 2, mo e 6; Kalefōnia, USA

Ko 'Etau Pēsi

FETOKONI'AKÍ

'O ku ou 'ilo'i kuo kole mai 'a Pa-lesiteni Tōmasi S. Monisoni ke tau tokoni ki he kakai kehé. 'I he ho'atā Sāpate 'e taha ne u fie 'a'ahi ai ki he'eku kui fefiné

'a ia na'á ne nofo toko taha pē, pea ke ma mohe he pō ko íá. Na'e fakangofua 'e he'eku fa'eé ke u 'alu, pea na'e fu'u 'ohovale mo fiefia lahi 'eku kuí he sio mai kia aú. Na'á ma talanoa, 'ai 'ema ki'i kai ma'ama'a, pea ma sio fakataha he *Liahoná*. 'Osi pē 'ema lotú, na'á ma o' o mohe.

Ne tō e fu'u matangi mālohi lolotonga e poó—havili, 'uhila, mana, 'uha, mo 'uha maka! Ne ma 'ā hake pea na'e talamai 'e he'eku kuí, na'á ne mei fu'u ilifia 'aupito kapau na'e 'ikai ke u 'i ai. Na'á ku fiefia na'e lava ke u tokoni kiate ia he me'á ni.

Vinisio R., ta'u 10, Palāsila

Ko e Temipale Sōlekí,
tā 'e *Eve D.*,
ta'u 4, 'Iukuleini

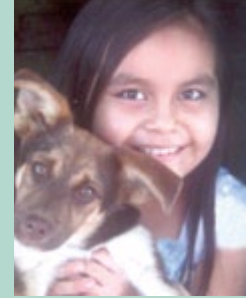
Ko ha Faifekau Sisitā 'i Leti Sikuea,
tā 'e *Emile D.*, ta'u 9, 'Iukuleini

'Oku 'osi ako 'a *Mia Lini L.*, ta'u 5 mei *Siamané*, ke ne hoko ko ha faifekau. Lolotonga e kai ho'atā 'a *Mia* mo hano kaungāme'a he 'aho 'e taha, na'á ne tāpuaki'i e me'akai, 'o ne fakatupu ha fehu'i 'a e fa'ē 'a hono kaungāme'a ki he fa'ē 'a *Mia* 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku tui ki ai e *Siasí*. Mahalo 'e lava heni ke fakaafe'i 'e *Mia* hono kaungāme'a ki he *Palaimelí*.

'OKU FANONGO 'A E TAMAI HĒVANÍ KI HE'ETAU NGAARI LOTÚ

'O ku ou tui lahi kia Sīsū Kalaisi pea ki He'ene ngaahi fekaú, pea taupotu tahá ki he lotú. Na'á ma o' he Sāpate 'e taha mo 'eku

kui tangata he tafa'aki 'eku tamaí, 'o 'a'ahi ki he'eku kui ua fefiné. Ne u pehē ke u 'ave 'eku ki'i kulií. 'I he'ema foki ki 'api, na'e tui'i 'e ha tamasi'i na'e heka pasikala 'eku ki'i kulií. Na'á ne ilifia pea ne tuli e tamasi'i. Na'á ma lele mui atu mo 'eku kuitangatá ka na'e 'ikai ke ma ma'u. Ne ma foki ki 'api 'o 'ikai kau ai e ki'i kulií. Na'a mau loto mamahi kotoa. Na'e telefoni ange 'eku kui ua fefiné 'o talaange ke u kumi ha potu lilo 'o lotu ai ma'a 'eku ki'i kulií.

Pongipongi hono hokó ne hengihengia 'emau fanongo ki he kālou 'a ha kulí—kuo foki mai 'eku ki'i kulií ki 'api! 'Oku ou 'ilo na'e fanongo mai e Tamai Hēvaní ki he'eku lotú.

Sitefaní P., ta'u 8, Honitulasi

'E lava ke ke fakahū mai ho'o fakatātaá, la'itaá, pe me'a na'á ke a'usíá 'i he 'Initanetí ki he liahona.lds.org; 'i he 'ī-meilí ki he liahona@ldschurch.org pea fokotu'u 'a e "Our Page" 'i he laine ki he kave-ingá; pe meili ki he:

Liahona, Our Page
50 E. North Temple St., Rm. 2420
Salt Lake City, UT 84150-0024,
USA

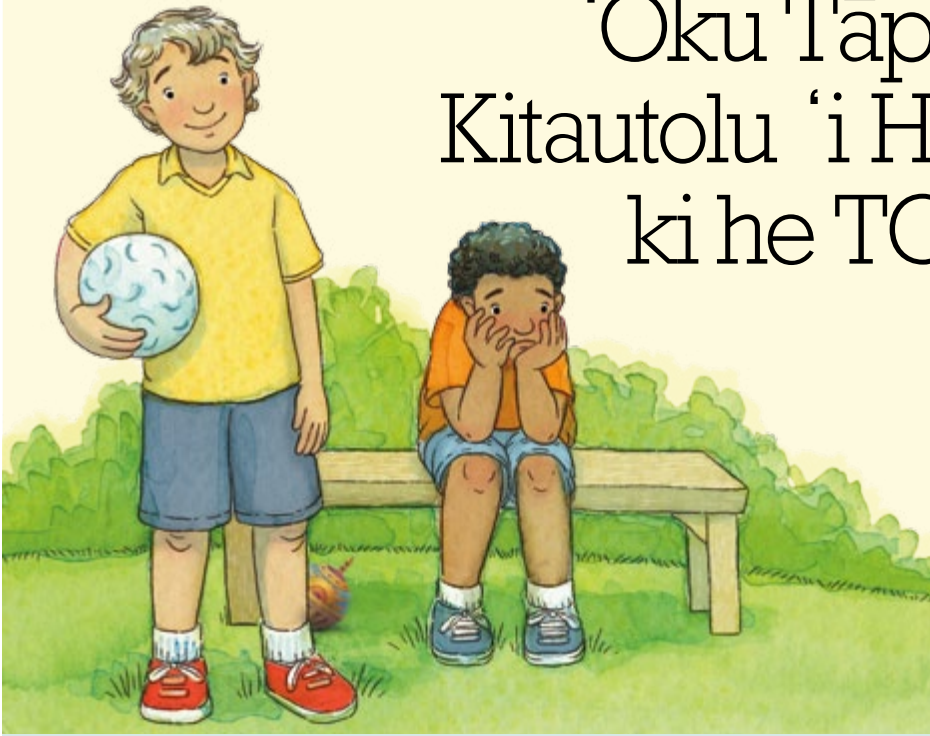
Ko e me'a kotoa pē 'oku fakahū mai, kuo pau ke fakakau mai ai 'a e hingoa kakato 'o e fānaú, tangata pe fefine, mo hono ta'ú (kuo pau ke ta'ú 3 ki he 11) pea fakahā mo e hingoa 'o e mātu'á, hono uotí pe koló mo e siteikí pe vahefonuá, pea mo e tohi fakangofua 'a 'ene mātu'á ('e tali pē kapau 'e 'ī-meili mai) ki hano faka'ao-nga'i e tā 'o e fānaú mo e me'a na'e fakahū mai. 'E lava pē ke 'ētita'i 'a e me'a 'oku fakahū mai ke mahino mo lōloa fe'unga.

“Oku ‘ikai te ke
puli mei ho‘o
Tamai Hēvaní.
‘Okú Ne ‘ofa ‘iate koe.’”

Palesitani Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitani ‘Uluaki
Mei he konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 2011

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitivitī ko 'enī ke lahi ange ai ho'ō 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

'Oku Tāpuekina Kitautolu 'i He'etau FILI ki he TOTONÚ

Na'e fai e soka 'a Taniela mo hono ngaahi kaungā-me'á mo 'ene sio atu 'oku tangutu toko taha pē 'a Siosefa 'o sio he'enu va'ingá. Na'e 'ikai ke fu'u poto 'a Siosefa he soká.

Ka na'e lahi ange 'a e fie ma'u 'e Taniela ke kau 'a Siosefa he va'ingá 'i ha'anau mālohi. Na'á ne tōtō mai kia Siosefa 'o 'eke ange, "Okú ke fie va'inga mo kimautilu?"

Na'e fili 'a Taniela ki he totonú.

Kuo 'osi palōmesi mai e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi 'e tāpuekina kitautolu 'i he'etau fili ki he totonú. 'Oku 'i ai ha ngaahi sīpinga mā'oni-'oni 'i he folofolá ke tau muimui ki ai. Ko ha sīpinga 'eni 'e ua:

- Na'e fakahaofi 'e Noa ha kau mēmipa tokolahi 'o hono fāmilí mei he Lōmakí 'i he'ene muimui 'i he fekau 'a e 'Eikí ke fo'u e 'a'aké. (Vakai, Sēnesi 6–8.)
- 'I he taimi na'e motu ai e kaufana

tuli manu 'a Nifai, na'e 'ikai ke ne fo'i ka ne ngaohi ha kaufana fo'ou. Na'e lotu 'ene tamai, 'a Lihai, ke ma'u ha tokoni pea na'e tataki 'e he 'Eikí 'a Nifai ki he feitu'u 'e ma'u ai e me'akaí. (Vakai, 1 Nifai 16:18–32.)

Taimi 'e ni'ihī 'oku faingata'a ke fili ki he totonú, ka 'i he taimi 'oku tau fai ai iá, 'oku tāpuaki'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní. 'I he'etau fai e ngaahi fili 'oku leleí, 'oku lava ke tau ongo'i 'a e melino mo e fiefia. ■

Va'inga FKT

Fakapipiki e peesi 65 ki ha pepa fefeka. Ko 'ene mōmoá pē pea kosi 'o to'o e 'ū kātí. 'E taufetongi 'a kinautilu 'oku va'ingá 'i hono fili ha ongo kaati 'okú na hoa: 'oku fakahaa'i 'e he kaati 'e taha ha me'a 'oku hoko 'o fie ma'u ke fai ai ha fili, pea fakahaa'i 'e he kaati 'okú na hoá ha tokotaha 'okú ne fili ki he totonú. Hangē ko 'enī, 'oku hoa 'a e kaati 'oku hā ai e tamasi'i 'okú ne ngāue 'o ma'u ha pa'angá mo e kaati 'oku hā ai 'ene totongi vahehongoifulú.

Founga fai 'o e Va'ingá: Fio fakataha e 'ū kātí pea fakafu'ohifo kinautilu. 'E fakafu'ohake'i 'e ha taha va'inga ha kaati 'e ua. Kapau 'oku hoa e ongo kātí, 'oku tauhi kinaua 'e he tokotaha peá ne toe fakafu'ohake'i ha kaati kehe 'e ua. Kapau 'oku 'ikai hoa e ongo kātí, 'oku toe fakafu'ohifo'i kinaua pea hoko atu ki he taha hokó. 'E lava ke fai e va'ingá 'e he fānau iiki angé kae 'ai ke si'isi'i ange 'a e 'ū kātí pe fakafu'ohake'i pē kinautilu.

Hiva & Potufolofolá

- Mōsaia 2:22
- "Fili 'a e Mo'oní," *Ngaahi Himi*, fika 146

Ko ha Lotu ke Malu'i

Fai 'e Sueli de Aquino

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni
"['Oku ou lea ki he Tamai Hēvaní.
'Okú Ne fanongo mo tali mai 'eku
lotu 'i he tui]" ("I Pray in Faith,"
Children's Songbook, 14).

Oku ou sai'ia 'i na-
tula! 'Oku ou sai'ia
he fanongo ki he
hiva 'a e manupuna, hono puhi 'e
he havilí e lau 'i 'akaú, mo e ongo
'o e tahí.

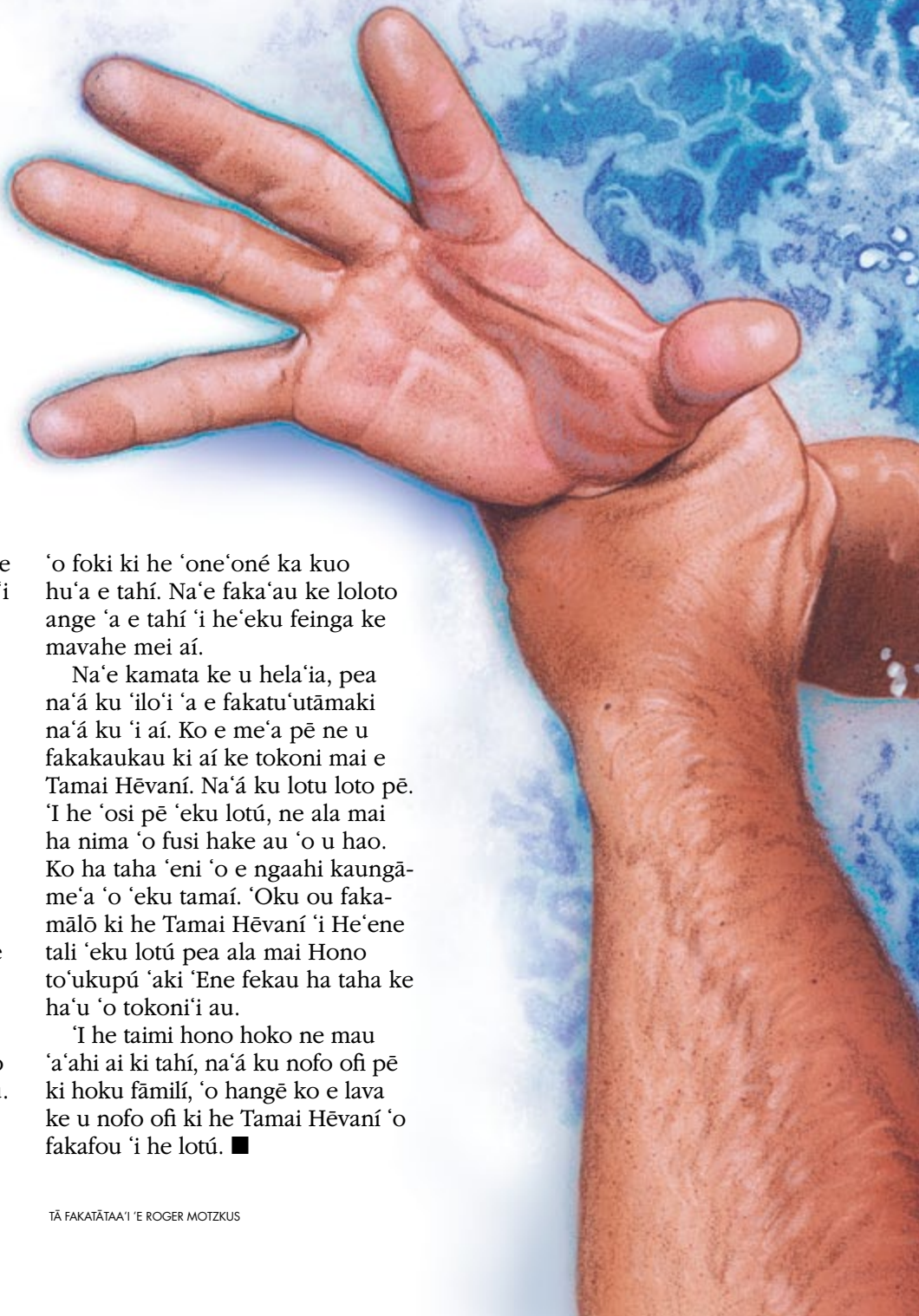
'Oku fa'a ō homau fāmilí mo ha
ngaahi fāmilí kehe ki matātahi.
'Oku volipolo e ngaahi tamaí,
pea nofo 'a e ngaahi fa'éé he
lalo fakamalú 'o va'inga mo e
fānau iiki angé.

'I he ho'atā 'e taha ne u fiefia
lahi 'i he'ema u atu ki tahí! Na'e
nonga e peaú, pea 'i ai e fanga ki'i
anoano 'i he matā 'one'oné. Na'á
ku lele ki tahi. Na'á ku fie kakau
hangē ha iká mo tānaki nge'esi
fingota.

Na'e ui mai 'eku fa'éé lolotonga
'ene tānaki mai e fānau ikí ki he
malumalu 'o e fakamalú, "Sueli,
nofo ofi mai pē!"

"Io, fine'eiki" ko au ange ia mo
mono hifo hoku louhi'i va'é he
'one'one vivikú.

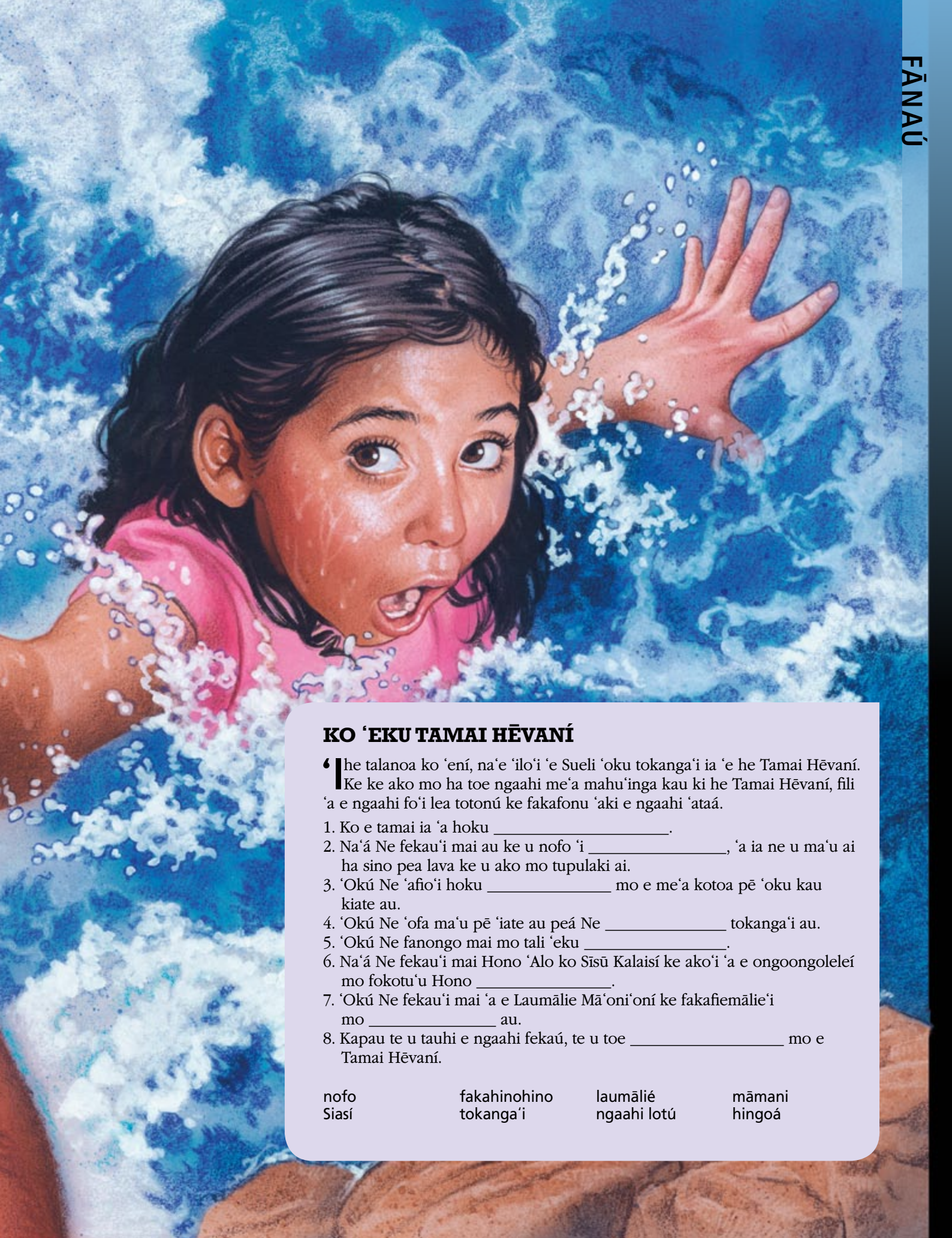
Na'á ku kumi nge'esi fingota
mo fakasio e fanga ki'i manu 'i he
ngaahi luo ne 'i ai e tahi he ve'e
'one'oné. 'I he'eku homo hifo he
taha 'o e ngaahi luo ko 'ení, ne u
sio ki mui ki hoku fāmilí. Ne u sio
atu ki he mama'o 'a e 'ū fakamalú.
Na'á ku 'ilo'i na'e fu'u mama'o
'eku 'alú. Ne u feinga ke u kakau

'o foki ki he 'one'oné ka kuo
hu'a e tahí. Na'e faka'au ke loloto
ange 'a e tahí 'i he'eku feinga ke
mavahe mei aí.

Na'e kamata ke u hela'ia, pea
na'á ku 'ilo'i 'a e fakatu'utāmaki
na'á ku 'i aí. Ko e me'a pē ne u
fakakaukau ki aí ke tokoni mai e
Tamai Hēvaní. Na'á ku lotu loto pē.
'I he 'osi pē 'eku lotú, ne ala mai
ha nima 'o fusi hake au 'o u hao.
Ko ha taha 'eni 'o e ngaahi kaungā-
me'a 'o 'eku tamaí. 'Oku ou faka-
mālō ki he Tamai Hēvaní 'i He'ene
tali 'eku lotú pea ala mai Hono
to'ukupú 'aki 'Ene fekau ha taha ke
ha'u 'o tokoni'i au.

'I he taimi hono hoko ne mau
'a'ahi ai ki tahí, na'á ku nofo ofi pē
ki hoku fāmilí, 'o hangē ko e lava
ke u nofo ofi ki he Tamai Hēvaní 'o
fakafou 'i he lotú. ■

KO 'EKU TAMAI HĒVANÍ

‘**I**he talanoa ko ‘ení, na ‘e ‘ilo ‘i ‘e Sueli ‘oku tokanga ‘i ia ‘e he Tamai Hēvaní. Ke ke ako mo ha toe ngaahi me‘a mahu‘inga kau ki he Tamai Hēvaní, fili ‘a e ngaahi fo‘i lea totonú ke fakafonu ‘aki e ngaahi ‘ataá.

1. Ko e tamai ia ‘a hoku _____.
2. Na‘á Ne fekau‘i mai au ke u nofo ‘i _____, ‘a ia ne u ma‘u ai ha sino pea lava ke u ako mo tupulaki ai.
3. ‘Okú Ne ‘afio‘i hoku _____ mo e me‘a kotoa pē ‘oku kau kiate au.
4. ‘Okú Ne ‘ofa ma‘u pē ‘iate au peá Ne _____ tokanga‘i au.
5. ‘Okú Ne fanongo mai mo tali ‘eku _____.
6. Na‘á Ne fekau‘i mai Hono ‘Alo ko Sisū Kalaisí ke ako‘i ‘a e ongoongolelé mo fokotu‘u Hono _____.
7. ‘Okú Ne fekau‘i mai ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní ke fakafiemālie‘i mo _____ au.
8. Kapau te u tauhi e ngaahi fekaú, te u toe _____ mo e Tamai Hēvaní.

nofo
Siasí

fakahinohino
tokanga‘i

laumālié
ngaahi lotú

māmani
hingoá

Ma'u ha Valenitaine Fiefia!

Taine O. 'o Nailopi, Kiniā

Fai 'e Richard M. Romney
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

‘Oku fakamanatua ‘i he ngaahi feitu‘u lahi ‘i māmani ‘a e ‘Aho Valenitainē—14 ‘o Fēpuelí—ko e ‘aho ‘o e ‘ofá. Ka ‘e fēfē kapau ko ho hingoá ko Valenitaine? ‘Oku hoko nai ‘e ‘aho kotoa pē ko ha ‘aho ‘o e ‘ofa?

Ko e ongo ia ‘a e ta‘ahine ta‘u hiva ko Taine O. ‘o Nailopi ‘i Kiniā ‘o kau ki aí. ‘Oku ui ia ‘e he taha kotoa pē ko “Taini,” ka ko hono hingoa kakató ko Valenitaine.

Ko ‘ene fakamatalá ‘eni, “Na ‘e fakahingoa au ko Valenitaine he na ‘e fá‘ele ‘i au ‘i he ‘aho 14 ‘o Fēpuelí.” Pea ‘oku mo‘oni pē hono hingoá he ‘okú ne feinga ke ‘ofa ‘i he kakai kotoa pē. ‘Okú ne pehē, “I he taimi

‘Oku ‘ofa ‘a Valenitaine
‘i hono fāmilí. ‘Okú ne sai‘ia foki
‘i he ako ‘o kau kia Sīsū Kalaisí.

na ‘e papitaiso ai aú, na ‘á ku to‘o kiate au ‘a e huafa ‘o Sīsū Kalaisí. ‘A ia ko hono ‘uhingá ‘oku totonu ke u ‘ofa ‘i he kakai kotoa pē ‘o hangē ko ia te Ne fáí.

‘Oku fakahoko fēfē ‘e Taine ‘a e ‘aho kotoa pē ko ha ‘aho ‘o e ‘ofá? ‘Oku lahi e ngaahi founzá.

‘Okú ne pehē, “Ko e ‘uluaki me‘á pē ko e fai ‘eku lotú. ‘Oku ou fakamālō ki he Tamai Hēvaní koe‘uhí ko Hono ‘Aló he ‘oku ou ‘ofa ‘ia Sīsū Kalaisi. ‘Oku ou fakamālō ki he Tamai Hēvaní ko hoku fāmilí mo hono fakataha ‘i ‘e he temipalé ‘a e ngaahi fāmilí he ‘oku ou ‘ofa ‘i hoku fāmilí. Hili ko iá ‘oku ou kole ki he Tamai Hēvaní ke Ne tāpuaki ‘i e kakai ‘oku puké he ‘oku ou ‘ilo ‘i ‘oku Ne ‘ofa foki ‘i he kakai ‘oku puké.”

Ko e Fāmilí ‘o Tainé

Ko Taine ‘oku si‘isi‘i taha ‘i hono fāmilí pea ‘oku ‘i ai hono ngaahi tuonga‘ane lalahi ‘e toko tolu mo e ongo tokoua lalahi. ‘Oku pehē ‘e he tuonga‘ane ‘o Taine ko Siaośi, “‘Okú ne tokoni mai ‘i he taimi ‘oku ou fie

ma‘u ai ha fa‘ahinga me‘a. Hangē ko e taimi na‘e mole ai ‘eku pení ‘i ‘apiakó, na‘á ne ‘omai ma‘aku ha taha ‘o ‘ene ‘ū pení.” ‘Oku pehē ‘e hono tokoua ko Pelenitaá ‘oku ‘ikai ke ‘ita ‘a Taine ia he taimi ‘oku fakatonutonu ‘i ai ia ‘e ha taha kehe.

‘Oku fakatou lea faka-Suāhili mo faka-Pilitānia e fāmilí ‘o Tainé ‘i honau ‘apí. ‘Oku nau sai‘ia hono fakahoko ‘enau efiāfi fakafāmilí ‘i ‘apí. ‘Oku pehē ‘e Taine, “‘Oku mau ako folofola fakataha. ‘Oku mau ako kau ki he Fakamo‘uí, pea ‘oku mau taufetongi pē hono tataki e lotu fakafāmilí.”

‘Oku pehē ‘e Taine, “‘Oku ou feinga ke u hangē ko Sīsúú ‘aki ‘eku anga‘ofa, ma‘ulotu, mo talangofua ki he‘eku ongomātu‘á.” ■

Ngaahi Mo‘oni Fakafiefia fekau‘aki mo Taine

Hiva ‘oku sai‘ia taha ai: “‘Omi Ki Māmani ‘Ene Mo‘oni” (*Tohi Hiva ‘a e Fānaú, 92–93*)

‘Ekitiviti ‘oku sai‘ia taha ai: Tāfue mo e ako ngaohi kai

Me‘akai ‘oku sai‘ia taha ai: Fua‘imoa

**Monumanu ‘oku sai-
‘ia taha ai:** Ko ‘ene kī‘i kulí ko Senitu-laá. ‘Oku sai‘ia foki ‘a Taine he fanga manu kaivaó. ‘Oku pehē ‘e Taine, “‘Oku hoko atu pē ki Nailopi, ‘a e kolomu‘a homau fonua, ‘a e feitu‘u lahi taha ‘i ‘Afilika ‘oku tauhi ai e fanga manu kaivaó. ‘Oku lahi ai e fanga manu kehekehé. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku ‘ofa ‘a e Tamai Hēvaní ‘i he fanga manú. Ko e konga mahu‘inga e fanga manú ‘o hono Fakatupu ‘o e māmaní. Ko Sīsū Kalaisi ‘a e Tokotaha Fakatupú, ko ia ‘oku ou ‘ilo pau ‘okú Ne ‘ofa foki ‘i he fanga manú.”

Ko ha Lotu ki he Tamai Hēvani

Fai 'e Chad E. Phares

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

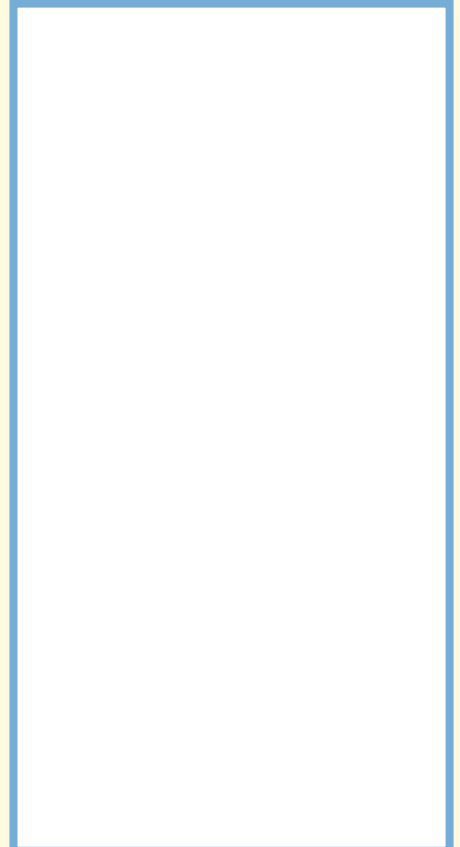
"Mou lotu 'i homou ngaahi fāmili ki he Tamai, ma'u ai pē 'i hoku hingoá" (3 Nifai 18:21).

KO E NGAAHI TĀPUAKI LAHI 'A E TAMAI HĒVANÍ

‘O ku foaki ‘e he Tamai Hēvaní ha ngaahi tāpuaki lahi kia Haluki. ‘Oku tāpuaki‘i nai koe ‘e he Tamai Hēvaní ‘aki ha ni‘ihi‘o e ngaahi me‘a ko iá? Tā ha mata fiefia ‘o hoko atu ki he ngaahi fakatātā ‘i lalo ‘oku nau faka-haa‘i mai ha ni‘ihi ‘o e ngaahi me‘a kuo tāpuaki‘i ‘aki koe ‘e he Tamai Hēvaní. Tā ‘i he feitu‘u ‘oku fakaava atú ha toe tāpuaki ‘e taha ‘okú ke ma‘u.

NGAAHI TOKONI MA'Á E MĀTU'Á

Mo taufetongi mo ho‘o ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahiné ‘i hono fakahā ‘o e ngaahi tāpuaki kuo foaki atu ‘e he Tamai Hēvaní kiate kimouá. Talanoa ki ho‘o ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahine ki he ‘uhinga ‘oku mahu‘inga ai ‘a e lotú kiate koé.

Na'e tāpuekina 'a Nīfai 'i he'ene fili ki he totonú.

“Kapau 'oku mou tauhi 'a 'ene ngaahi fekaú 'okú ne tāpuaki'i mo fakamonū'ia 'i 'a kimoutolu” (Mōsaia 2:22).

Ngaahi Ongongo ‘o e Siasí

Hū ki he news.lds.org ke ma‘u ha ngaahi ongoongo mo ha ngaahi me‘a ‘oku hoko lahi ange he Siasí.

Muimui e Kāingalotú ‘i Māmani Kotoa he Fale‘i Fakaepalōfita ke Fakahoko e ‘Aho Ngāue Tokoní

Fai ‘e Melissa Merrill

Ngaahi Makasini ‘a e Siasí

Ne fakahā ‘e Palesiteni Henelī B. ‘Aealingi, ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisī ‘Uluakí, ‘i ‘Epeleli ‘o e 2011 ‘e fakaafe ‘i e ngaahi ‘iuniti ‘o e Siasí ‘i he feitu‘u kotoa pē ke nau kau ‘i ha ‘aho ngāue tokoni ke fakamanatu e ta‘u ‘e 75 ‘o e polokalama uelofea ‘a e Siasí. Na‘e ‘omi tonu e fakaafé ‘i ha tohi ‘a e Kau Palesitenisī ‘Uluakí na‘e ‘oatu ki he ngaahi ‘iuniti kotoa pē. Ne vahevahe leva ‘e Palesiteni ‘Aealingi ha tefito‘i mo‘oni ‘e fā na‘á ne pehē ne nau tataki ia ‘i he taimi na‘á ne “fie tokoni ai ‘i he founa ‘a e ‘Eiki” mo e taimi ne tokoni‘i ai ia ‘e ha ni‘ihi kehe (vakai, “Ngaahi Faingamālie ke Fai Lelei,” *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2011, 22).

‘I he toenga ‘o e ngaahi māhina ‘o e 2011, na‘e tali ai ‘e he kāingalotú ‘i māmani kotoa ‘a e ui fakaepalōfita ko iá, ‘i ha founa ne hāsino kato ai e ngaahi tefito‘i mo‘oni ne fakamatala ki ai ‘a Palesiteni ‘Aealingí.

Tefito‘i Mo‘oni 1: “‘Oku fiefia ange ‘a e tokotaha kotoa pē mo ongo‘i ‘ene faka‘apa‘apa‘i pē iá ‘i he taimi ‘oku lava ke nau tokonaki ai ma‘anautolu mo honau fāmīlī pea nau toki tokoni ke tokanga‘i ha ni‘ihi kehé.”

Na‘e kau ‘i he ngaahi ‘uluaki siteiki ke tali e fakaafe ‘a e Kau Palesitenisī ‘Uluakí ke kau ‘i he ‘aho ngāue tokoní ‘a e siteiki Tēvitá ‘i Panamā, ‘a ia na‘á ne fokotu‘utu‘u hano faka‘ali‘ali ‘o e mateuteu ma‘á e ngaahi tukui koló. Na‘e fakahoko ‘eni ‘i ‘Epeleli pea na‘e poupu‘i ia ‘e ha ngaahi kautaha lahi, ‘o nau fai ha ngaahi kalasi ako mo faka‘ali‘ali ha ngaahi tefito na‘e fekau‘aki mo e tokonaki mo tauhi ‘o e me‘akaá ‘i ‘apí, ngaahi me‘a fakapa‘anga ‘a e fāmīlī, mateuteu ki ha fa‘ahinga me‘a ‘e hoko fakatu‘upakē, pea mo e mo‘ui lelei.

Na‘e pehē ‘e ‘Itiseli Volatesi Konisālesi ‘a ia ne kau ‘i he ‘aho ngāue tokoní ‘oku ‘ikai fe‘unga pē ‘etau ‘ilo‘i e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘eni. ‘Oku mahu‘inga foki ke tau tokoní ‘e ni‘ihi kehé ‘aki ‘etau vahevahe ia mo kinautolu.

Na‘á ne pehē, “Ko e tokoni ki he ni‘ihi kehé ko ha ‘ulungāanga mahu‘inga ‘o e kau muimui

‘o Sīsū Kalaisí. ‘Oku ‘omi ‘e he me‘á ni ha ngaahi faingamālie ma‘á e kāingalotu ‘o e Siasí ke foaki honau taimí mo e ngaahi talēnití ke faitāpuekina ai ‘a kinautolu ‘oku faingata‘a‘iá.”

Tefito‘i Mo‘oni 2: “‘I he ‘etau fetakinima ke tokoní ‘i e faingata‘a‘iá, ‘oku fetaiaki leva ai ‘e he ‘Eiki hotau lotó.”

Ne fakakaukau e kāingalotu ‘o e Kolo ‘Alusá ‘i Tenisēniá ke nau ngāue tokoni ‘i he Fale ko Sengá (Shanga House), ko ha feitu‘u ‘oku ako ngāue ai e kakai ‘oku faingata‘a‘ia fakaesinó pea ako‘i ai kinautolu ke tokonaki ma‘anautolu mo honau fāmīlī.

‘I he ‘aho 20 ‘o ‘Aokosi 2011, ne ngāue fakataha ai ha toko 35—ko e kakai lalahi, to‘u tupu, mo e fānau; kāingalotu ‘o e Siasí, kau fiefanongo, mo e kau faifekau—mo ha kakai na‘e faingata‘a‘ia fakaesino ‘o ngaohi ha ngaahi ngāue fakamea‘a mo ha ‘ū me‘a teuteu ke toki fakatau atu. Ne tokoni foki mo e kau ngāue tokoní ‘i he ngaahi ngāue faka‘api hangē ko e fakama‘á mo e tafí.

Kimu‘a pea mavahe atu e kulupú, ne kole ange e kau kou‘otinea ‘o e Fale ko Sengá ke nau omi ki ha feitu‘u ‘e lava ke nau lulululu mo fakamālō ange ai ‘a e kakai ne nau tokoní‘i. Na‘e pehē ‘e Sisitā Sanitulā Laitasi ‘a ia ‘okú ne lolotonga ngāue fakafaifekau mo hono husepānití ko ‘Eletā Lisi Laitasi ‘i he feitu‘u ko iá, “Ko ha a‘usia fakamāfana mo‘oni ‘eni.” ‘Oku fakamatala ‘a Sisitā Laitasi ‘o pehē ko e talu mei ai, ko ‘ene sio pē ‘a e kakai mei he Fale ko Sengá ki he kāingalotu ‘o e koló ‘i loto koló, “‘oku nau fakatokanga‘i kinautolu, ta‘ata‘alo mai, pea nau tu‘u hifo ke mau talanoa.”

‘Oku fakamahino‘i mai ‘e Peitieni Lisa, ‘a ia na‘á ne fokotu‘utu‘u e ngāue ‘a e koló ‘i he malumu ‘o e fakahinohino ‘a e kau taki lakanga fakataula‘eikí, na‘e ‘ikai ngata pē ‘ene lelei ‘a e ngāue tokoní ma‘anautolu ‘i he Fale ko Sengá ka na‘e toe lelei foki kiate kinautolu na‘a nau fai e tokoní. Na‘á ne pehē, “Na‘e fakatupulaki ‘e he kakai ha ongo‘i ‘ofa ‘aki ‘enau tokoni ki he ni‘ihi

kehé, pea 'i he lolotonga 'enau tokoní, na'a nau ako mei he kakai 'o e tukui koló ha ngaahi me'a ne 'ikai ke nau 'ilo'i kimu'a. Kuo fakamālohia 'eku fakamo'oní 'e he me'a ne u fai mo mamata aí—mei he kau mai 'a e kāingalotú pea mo e tukui koló fakakātoa."

Tefito'i Mo'oni 3: "Fakakau ho fāmīlī 'i he ngāue ke nau lava 'o ako ke fetauhi'aki 'iate kinautolu lolotonga 'enau tokanga'i e ni'ihi kehé."

'Oku 'ilo'i 'e he kāingalotu 'o e Siteiki Koimipā Potukalí 'oku 'ikai ke fai tu'o taha pē 'a e ngāue tokoní. Ko hono mo'oní, 'oku kau 'a e siteikí ki ha ngaahi 'ekitivití lahi 'i he ta'u takitaha 'i he malumalu 'o e Nima Fie Tokoni 'a e Māmongá. Na'e kau he ngaahi 'ekitivití 'o e ta'u kuo 'osí 'a hono fakama'a 'o ha pa'ake fakapule'anga mo hono 'ave 'o e fānau Palaimelí ke nau ō 'o 'a'ahi ki ha fānau ne nau nofo 'i he feitu'u 'oku tauhi ai e fānau paeá. 'Oku pehē 'e 'Anapela Soatao Felila ko e talēkita 'o e fetu'utaki mo e kakai 'i he Siteiki Koimipāá, 'oku mahu'inga ke fakakau kotoa e fāmīlī 'i he ngaahi 'ekitivití ko 'ení mo ha ngaahi 'ekitivití kehe pē.

'Oku pehē 'e Sisitā Soatao, "Oku mau fa'a pehē he taimi 'e ni'ihi 'oku mau tali e kakai māhina 'e 8 ki he ta'u 88 ke kau mai ki he'emaui ngaahi ngāue tokoní. 'Oku mo'oni 'aupito pē ia. 'Oku mau mamata ki ha ngaahi fa'e mo 'enau fānau valevale pea ki ha ngaahi kuitangata 'oku faingata'a 'enau 'alu holó, ka 'oku nau ma'u ha fakamo'oni mālohi mo ha holi ke ngāue ma'á e 'Eikí."

Tefito'i Mo'oni 4: "'Oku fekau'i mai 'e he 'Eikí 'a e Laumālie Mā'oni'oní ke tau lava 'o 'kumi pea te mou 'ilo' 'i hono tokanga'i 'o e masivá 'o hangē pē ko ia 'okú [Ne fai] 'i he fekumi ki he mo'oni."

'I hono vahe kia Maikolo Hetisi, 'a ia 'okú ne 'i he fakataha alea'anga mā'olunga 'i he Siteiki Fāmingitoni Niu Mekisikoú, ke fokotu'utu'u ha 'aho ngāue tokoní 'a e siteikí ko hono tali 'o e fakaafe 'a Palesiteni 'Aealingí, na'á ne fifili pe te nau ma'u mei fē ha ngaahi fakakaukau ke tokoni'i 'aki e kakai masiva 'i hono tukui koló. Na'á ne fai ha fakataha alēlea mo 'ene kōmití, pea nau kau fakataha mo e kau taki fakasiteiki kehé 'o fakalotolahi'i e kāingalotu 'o e ngaahi siteikí ke vahevahe mai 'enau ngaahi fakakaukau fekau'aki

mo e ngaahi fie ma'u 'i he tukui koló.

Na'e 'ilo'i 'e Lōpeta Lousa ha fie ma'u pau 'i he ngaahi kautaha lahi 'i hono feitu'ú—kau ai 'a e falemahaki 'okú ne ngāue ai 'i he ngaahi vā fetu'utaki fakaekoló. Neongo na'e fa'a ma'u 'i he ngaahi feinga tānaki valá ha ngaahi foaki 'aonga hangē ko e ngaahi talausesese, sote, sū, mo e ngaahi kote, ka na'e kei fie ma'u pē 'e ha ngaahi kautaha tokoni 'ofa lahi e ngaahi me'a hangē ko e sitōkeni, vala loto, mo e vala mohe—'a ia ko ha ngaahi foaki tokoni na'e fie ma'u ke 'omi 'oku kei fo'ou. Na'e fokotu'u ange 'e Sisitā Lousa ke fokotu'utu'u 'e he siteikí hano tānaki mai 'o e ngaahi me'a ko iá.

'I he 'aho 15 'o 'Okatopá, ne tufaki ai 'e he kāingalotu 'o e siteikí 'i hono tukui 'apí ha ngaahi kaati 'e 1,000 'oku tautau he ngaahi mata-paá 'o fakamatala'i ai 'a e ngāue tokoní, fakaafe'i ai e tukui koló ke nau kau mai, pea hiki ai mo e ngaahi me'a ko ia 'oku fie ma'ú. Hili mei ai ha uike 'e taha, ne foki atu 'e kāingalotu 'o e siteikí ke tānaki mai e ngaahi foaki 'ofá pea 'omi ia ki he siteiki senitaá ke fili fakafa'ahinga pea tufaki ki he ngaahi kautaha tokoni 'ofa fakalotofonua 'e 10.

Ne feau 'e he ngāue fakataha ko iá ha fie ma'u vivili 'i hono tukui koló, na'e pehē 'e Sisitā Lousa. "Ko ha founa ia na'e kehe, pea na'e tokoni ki he kakai. Pea koe'uhí na'e 'ikai ke fu'u lahi e fakamole ki aí, na'e lava ke fakamoleki 'e he fāmīlī 'e taha ha pa'anga si'isi'i pē ka na'e lava ke tokoni'i mo'oni ai ha taha." ■

Na'e palani mo kau atu e kāingalotú 'i māmani kotoa ki ha ngāue tokoni ki hono tukui koló ko e tali ki he fakaafe 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki.

Fakaafe'i 'e he Fe'auhi 'Aati Fakavaha'apule'angá e To'u Tupú ke Vahevahe Honau Talēnití mo e Ni'ihi Kehé

I he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 115:4–6, 'oku ui 'e he 'Eikí 'a e kakai kotoa 'o Hono Siasí ke nau ngāue, 'o ne fakaafe'i kinautolu ke nau "tu'u hake pea ulo atu" koe'uhí ke "hoko 'a [enau] māmá ko ha fuka ki he ngaahi pulé'angá." 'Okú Ne kole kiate kinautolu ke nau kau fakataha 'o fepoupou-aki pea hoko "ko ha unga'anga mei he afaá."

'I hono toe fakaongo mai 'e he Musiume Hisitōlia 'o e Siasí 'a e ui ko 'ení 'o fakaafe'i e to'u tupu 'o e Siasí mei he ta'u 13 ki he 18 ke nau kau mai ki he 'uluaki Fe'auhi 'Aati Fakavaha'apule'anga 'a e musiumé ma'á e To'u Tupú. Kuo ta'u lahi mo hono fakahoko 'e he musiumé ha fe'auhi 'aati fakavaha'apule'anga ma'á e kakai lalahi 'o e Siasí, ka 'oku toe 'omi 'i he fe'auhi fo'ou ni ha faingamālie tatau ki he to'u tupú.

'Oku fakatukupaa'i e to'u tupú ke nau fa'u ha fa'ahinga ngāue faka'aati te ne fakahaa'i 'ene 'uhinga kiate kinautolu 'a e

kole mei he 'Eikí ke—"tu'u hake pea ulo atu." Na'e kamata hono tali 'e he musiumé 'a e ngaahi kole ke kau atu 'i he 'aho Mō-nite, ko hono 2 'o Sānuai 2012.

Na'e pehē 'e 'Eniselā 'Eimi, ko e tokoni tauhi 'o e me'a fakaako 'i he musiumé, "Neongo e pehē 'e hotau to'u tupú 'oku 'ikai lelei honau ngaahi talēniti faka'ātí, ka 'oku fakaofa 'a e lava ke ongo ki he laumālie 'o ha tokotaha kehe ha ki'i me'a faingofua hangē ko ha tā fakatātā, la'i tā, pe ha tā tongitongi pea hoko ia ko ha ma'u'anga ivi fakalaumālie kiate kinautolu. Pea 'i hono faka'aonga 'i 'e he to'u tupú honau ngaahi talēniti ke langaki mo ue'i fakalaumālie e ni'ihi kehé, 'e ue'i fakalaumālie mo kinautolu foki."

Ko e ngāue faka'aati ko ia 'oku fakahū ki he fe'auhi kuo pau ke toki kamata fai e ngāue ki a'i hili e 'aho 1 'o Sānuai 2009. 'E lava ke fakahū 'e kinautolu 'oku fie kau ma'i 'enau ngāue 'i he 'Initanetí 'o a'u ki he 'aho Falaite, 1 'o Sune 2012. Kuo pau

ke fakahū 'e he tokotaha 'ātí 'a e me'a pē 'e taha ki he fe'auhi. 'E lava ke ma'u e fakamatala mo e ngaahi fakahinohino ki hono fakahū 'o e ngāue faka'ātí 'i he lds.org/youthartcomp.

'Oku tali lelei ki he fe'auhi e ngaahi mītiá mo e fa'ahinga me'a faka'aati hono kotoa— ngaahi tā valivali, fakatātaá, la'i-taá, tā tongitongi, me'a ngaohi mei he ukameá, tupenu lalangá, me'a teuteú, me'a ngaohi 'aki e 'umeá, mo e ngaahi alā me'a pehē. Fakatatau ki he ngaahi lao mo e ngaahi fie ma'u 'a e fe'auhi, "'e ala fakahaa' 'i he ngāue faka'ātí ha ngaahi anga fakafonua mo ha ngaahi tala-tukufakaholo faka'ofa'ofa. 'Oku tali lelei ha ngaahi ngāue faka'aati 'oku nau faka'uhinga 'i ha fa'ahinga me'a 'i hono 'uhinga totonú pe 'i he fakataipe."

'E vavé ni pē hano kamata 'i he saiti ki he fe'auhi ha vitiō fekau'aki mo ia 'i he konga ko e "Your Creative Process" ke vakai ki ai e to'u tupu ngāue faka'ātí kapau te nau fie ma'u ha tokoni ke ma'u ha fakakaukau pe fili e founga ke fakahoko mai 'aki 'enau fakakaukau.

Hili hono fakamāu 'i tu'o ua 'e ha kau fakamaau tokolahi, 'e fili e kau ikuná pea 'e kole kiate kinautolu ke 'omi 'enau ngāue totonú ki he musiumé. 'E faka'ali'ali ai 'enau ngaahi ngāue mei he 'aho 16 'o Nōvema 2012, 'o a'u ki he 'aho 17 'o Sune 2013.

'E a'u ki ha ngaahi ngāue faka'aati 'e 20 mei he ngaahi me'a 'e faka'ali'ali te nau ma'u 'a e Ngaahi Pale Fakalāngilangi (Merit Awards) 'a ia 'e foaki ke fakalāngilangi 'i e ngaahi ngāue tu'u-kimu'á, pea ma'u 'e he ngāue 'e tolu 'a e Visitors' Choice Awards (Ngaahi Pale ko e Fili 'e he Kau 'A'ahí), 'a ia 'e foaki kimu'a pea toki 'osi 'a e faka'ali'ali. ■

'Oku fakaafe'i atu e To'u tupu 'o e Siasí mei he ta'u 13 ki he 18 ke fakahū mai ha'anau ngāue faka'aati ki he fuofua fe'auhi 'aati ma'á e to'u tupú.

Fakatātaa'i e Ngaahi Talanoa mei he Tohi 'a Molomoná 'i he Ngaahi Vitiō Fakamuimuitahá

Oku fakatātaa'i e ngaahi talanoa mei he Tohi 'a Molomoná 'i he ngaahi vitiō fakamuimuitaha 'o e *Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná*, pea 'oku ma'u atu ia 'i he lea faka-Kenitoní, faka-Pilitā-niá, Falanisē, Siamane, 'Itali, Siapani, Kōlea, Menitalini, Potukali, Lūsia, mo e faka-Sipeiní 'i he kongá 'o e ngaahi talanoa mei he folofolá 'i he LDS.org.

Na'e 'uluaki ma'u ia 'i he 'Initanetí ko ha ngaahi 'ata pē na'e fakahoko-hoko, pea fakafaiva'i e ngaahi 'atá 'o hangē ha me'a mo'oní 'i he founga

'oku ui ko e parallax. 'Oku kosi e ngaahi 'imisí 'o to'o pea 'unuaki holo ia 'i he laá, pea 'oku toe fakamānako ange hono muimui'i 'o faitaa'i ha me'a 'oku ngaue, 'ai e me'a 'e ni'ihí ke hā nenefu, mo 'unuaki mai ke hā 'ata lahi ange.

'Oku faka'aonga'i foki he ngaahi vitiō ha ngaahi ongo kuo hiki tatau mo e ngaahi ongo mo'oní 'o ha me'a (hangē ko e maná) mo e ngaahi ongo totonu pē.

Na'e pehē 'e Peleni Misinga, ko e pule ngāue 'i he Scriptures Coordination Division (Va'a Fakafekau'aki 'o e Folofolá) 'o e Potungāue ki he Nāunau Fakalēsoni 'a e Siasí, "E tokoni e ngaahi talanoa fakafolofolá ni ki hono tō e tenga 'o e fakamo'oní 'i he loto 'o e fānaú mo ha ni'ihí kehe 'e mamata

'i he ngaahi vitiō ko 'ení 'i hono ako'i e ngaahi mo'oní 'o e ongoongolelé. 'Oku 'omai 'e he ngaahi vitiō ha ngaahi tau-kei te ne pou pou'i e fengāue'aki ma'u pē mo e folofolá mo ako'i e ngaahi pōto'i ngāue te ne teuteu'i 'a kinautolu 'oku sio he vitiō ki hano toe ako lahi ange 'o e folofolá."

'Oku 'i he vitiō ko 'eni kuo fakalelé'i ha ngaahi fakamatala 'oku laka hake he houa 'e tolu 'a ia kuo vahevahe ki ha kontga kehekehe 'e 54, 'o kamata pē mei he "How We Got the Book of Mormon" (Vahe 1) ki he "The Promise of the Book of Mormon" (Vahe 54).

Ko e ngaahi 'ata 'i he ngaahi vitiō ni ko ha ngaahi tā fakatāta'ia 'a Jerry Thompson mo Robert T. Barrett. Ne pulusi hokohoko 'ena ngaahi tā fakatāta'ia 'i he *Friend* mo e *Liahoná* 'i ha meimei ta'u 'e hongofulu, 'o kamata 'i he 1989, pea toki pulusi fakataha 'i he 1997 'o ui ko e *Ngaahi Talanoa mei he Tohi 'a Molomoná*.

'E lava foki ke mamata hokohoko (podcasts) 'a kinautolu 'oku sio he ngaahi vitiō 'i he iTunes pe ko ha ngaahi vitiō nounou 'i he YouTube mo e Roku. 'E sai'ia foki mo e ngaahi fāmilí 'i he polokalama "Scripture Stories" 'i he Mormon Channel, 'a ia 'oku laukonga ai ha fānau mo ha taha 'okú ne tokanga'i kinautolu mei he ngaahi talanoá, nau alea'i, hiva'i ha ngaahi hiva, pea vahevahe 'enau ngaahi fakamo'oní fekau'aki mo e ngaahi lēsoni 'i he folofolá.

Ne toki fakatāta'ia foki e *New Testament Stories* (Ngaahi Talanoa mei he Fuakava Fo'ou) 'i ha ngaahi lea fakafonua 'e 11. 'Oku lava foki ke ma'u kinautolu 'i he LDS scripture page (peesi 'o e ngaahi folofola 'a e LDS), iTunes, mo e Mormon Channel 'i he YouTube. ■

'Oku ou Ongó'i e Laumalié 'i He'eku Laukongá

'Oku hounga kiate au 'a e ngāue kotoa pē 'oku fakahoko ke ma'u e *Liahoná*, pea 'oku ou ongo'i e Laumalié 'i he taimi 'oku ou lau ai iá. Kuó u ako mo fakalaululoto kimuí ni mai ki he pōpoaki 'a Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa "Ko e Tatali 'i he Hala ki Tāmasikusí" (*Liahona*, Mē 2011, 70). Kuo tokoni'i au 'e he fakamatalá ni mo ha ngaahi fakamatala kehe pē 'i he makasiní ke u toe lelei ange mo kumi ha ngaahi founga ke fakalelé'i 'aki hoku ngaahi vaivaí.

'Eletá 'Emaini 'Etuata 'Asapá, Misiona 'Afilika Tonga Tēpeni

Ngaahi Pōpoaki mei he 'Otuá

'Oku ou ma'u 'i he *Liahoná* ha ngaahi pōpoaki mei he 'Otuá—'a ia 'oku fakafou mai 'i He'ene kau tamaio'eikí, ko e kau palōfita mo e kau 'aposetolo mo'uí. 'E ma'u ngofua ia 'e kinautolu 'oku fekumi ki ha tataka fakalaumalié 'o kapau te nau ako e makasiní 'i he loto fakamātoato.

Manuela ti 'Alauho Fenanitesí, Mōsemipiiki

'Oku ou Ma'u Ma'u Pē e Ngaahi Tali

'Oku fakamālohia 'e he *Liahoná* 'eku fakamo'oní 'oku 'ofa mo tokanga mai 'a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kiate kitautolu takitaha. 'Oku ou vēveke ke lau e makasiní 'i he māhina takitaha he 'oku ou ma'u ma'u pē ai e tali ki he'eku ngaahi lotú. 'Oku ou hounga'ia 'i he faingamālie ke ma'u e ngaahi folofola 'a e 'Eikí 'i he founga ni.

Kalōtia A. Posotolosi, Filipaini

Kātaki 'o 'ave ho'o ngaahi fakamatalá pe fokotu'ú ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava ke 'ētita 'i 'a e ngaahi tali koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino. ■

Fuofua Taimi ke Fanongo ai e Kāingalotú ki he Konifelenisí 'i he lea Faka-Siōsiá

Ne fakataha mai ha Kāingalotú 'e toko 35 'i he 'aho 9 'o 'Okatopa 2011, ke mamata he konifelenisí lahi—pea ke fanongo 'i hono fuofua fakama-fofa mai ia 'i he 'enau lea fakafonua faka-Siōsiá. Kimu'a 'i 'Okatopá, ne lava ke fili ai e kāingalotú mālohi 'e meimei toko 50 he fonuá ke fanongo ki he konifelenisí 'i he lea faka-Lūsiá, 'Amēniá, pe faka-Pilitāniá. Neongo ia, ne tokolahi ha ní'ihí ne lea faka-Siōsiá pē, ko ia ko e me'a lahi 'a hono lava ke liliu mai 'i he lea fakafonua ko iá.

Na'e pehē 'e Lela Sinoupilase, "Ne u fiefia 'aupito 'i he lava ke u fanongo ki he lea 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní 'i he lea faka-Siōsiá. Ko e fai kehe-kehe lahi 'oku hoko 'i ho'o fanongo ki he konifelenisí 'i ho'o lea fakafonua pē 'a'áú."

Tokoni 'a e Siasí ki ha Maumau ne Hoko 'i ha Matangi ne Tō 'i Filipainí

Hili e ongo matangi ko Nesati mo Nolakī 'i Filipaini he konga kimui 'o Sepitemá 'a ia ne uesia ai ha kakai 'e meimei toko 200,000, ne kamata tokoni 'a e Potungāue Uelofea

Faka-Ēlia 'a e Siasí 'aki ha tangai laise 'e 600, 'a ia ne 'ave ki Pemipanga. Ne tufaki e laise ko 'eni ne foaki 'e he Senitā Ngāue Fakasōsiale 'o Pemipanga 'o e 'Alekitaiosisi 'o Seni Fenanitō Pemipangá, ko ha kautaha hoa ngāue 'oku 'ikai ko ha kautaha fakapule'anga.

Ne ngāue fakataha e kau ngāue tokoni 'a e Katoliká mo e Siasí ke toe fá'o f'ou mo tufaki e laise ne foaki ki he ngaahi kolo 'e 352 'i Pemipanga ne uesiá.

Kau Atu e Kāingalotú 'i 'Afiliká ki he 'Aho Ngāue Tokoni hono Nimá

Ko e ta'u hokohoko 'aki 'eni 'e nima 'a e kau atu e kāingalotú 'i 'Afiliká ki ha 'Aho Nima Fie Tokoni Kotoa 'a e Māmongá 'a 'Afilika Kotoa, 'a ia ko ha fengāue'aki 'i he vaha'a 'o e 'Ēlia 'Afilika Tongahahaké mo e 'Ēlia 'Afilika Hihifó. 'Oku fakahoko 'e he kāingalotú 'i he ongo 'ēliá ni ha ngaahi ngāue tokoni kehekehe 'i honau tukui kolo fakalotofonua 'i ha 'aho 'e taha he ta'u kotoa pē. Ne fakahoko e ngāue 'o e ta'u ní 'i he 'aho 20 'o 'Aokosi, 2011; 'e lava ke ma'u e ngaahi lipooti ki ha ní'ihí 'o e ngaahi ngāue 'i he news.lids.org. ■

Kau Atu e Kāingalotú 'i Lākosi 'i Naisiliá, ki he 'Aho Nima Fie Tokoni 'a 'Afilika Kotoa 'i he 'aho 20 'o 'Aokosi, 2011.

FAITĀ 'A EBERE EVANS

FAITĀ 'A CRAIG T. OLSON

'A'ahi 'a 'Eletā Pālati, 'Eletā Seniseni ki he Kāingalotú 'i Mekisikou

Na'e fe'iloaki 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá pea mo 'Eletā Sei E. Senisoni 'o e Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitu-ngofulú mo e kāingalotú mo e kau faifekau 'i Kiunavaka 'i Mekisikou 'i he faka'osinga 'o e uiké 'i he 'aho 10–11 'o Sepitema, 2011. Na'e kole 'a 'Eletā Pālati ki he kāingalotú ke nau tō ki he loto 'o e kakai 'o Mekisikou 'a e ongo-ongoleleí 'o fakafou 'i ha ngaahi a'usia fakalaumālie. Na'á ne pehē, "Oku fu'u lahi hono tali faka'atamai 'o e ongoongoleleí kae 'ikai ke nau tali fakalaumālie ia. 'Oku fie ma'u 'a e ului mo'oni 'o e lau-mālié 'i hotau kāingalotú ke nau fakahū ki honau lotó 'a e me'a na'a nau tali 'i honau 'atamaí."

'A'ahi 'a 'Eletā 'Oakesi, 'Eletā 'Enitaseni ki Pelú mo Poliviá

Ne folau atu 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi mo 'Eletā Niila L. 'Enitaseni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki Poliviá mo Pelú 'i 'Amelika Tongá 'i 'Aokosi 'o e 2011. Na'e kau 'i he ngaahi pōpoaki 'a 'Eletā 'Enitaseni 'a 'ene

NGAAHI FAKAKAUKAU MA'Á E EFIAFI FAKAFĀMILI 'I 'APÍ

akonaki 'o pehē 'oku fefa'uhi e kakai kotoa pē 'i māmani ke fili ki he lelei pe koví. Na'á ne pehē, "Oku faingata'a tatau pē kiate koe pea mo au 'a hono fai 'o e ngaahi fili fekau'aki mo e mo'ui matelié. 'Oku tau 'i hení ke tau ako e founa ke mo'ui 'aki ai e tuí."

Fakahoko 'e 'Eletā Petinā ha Ngāue ne Vahe ki Ai 'i 'Iulope

Lolotonga e kongā 'uluaki 'o Sepitemá, ne fe'iloaki ai 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongo-fulu Mā Uá mo e Kāingalotu 'i 'Ingilaní, Siamané ('a ē ne ngāue fakafaifekau taimi kakato ai he ta'u 'e meimei 40 kuo hilí), mo Tenima'aké. 'I he feitu'u takitaha, ne akonaki 'aki ai 'e 'Eletā Petinā 'a e tokāteline 'a Kalaisí mo fakamamafa 'i e mālohi 'o e Fakalelei. Na'á ne hoko atu foki ke ako 'i e tefito 'i mo'oni 'o e tau'atāina ke filí mo hotau fatongia fakafo'ituitui ke ngāue. Na'á ne pehē, "Ko e tau'atāina ke filí ko e mālohi ia mo e malava ke ngāue tau'atāina. Pea 'i he'etau ngāue 'i he founa 'oku tāu pea fakatatau ki he ngaahi akonaki 'a Sīsū Kalaisí, 'oku liliu hotau natulá 'o fakafou 'i He'ene Fakalelei pea 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni."

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange kau ki he ngaahi talanoá ni, fekumi 'i he news.lds.org 'o faka'aonga 'i e hingoa 'o e Taki Mā'olungá mo e feitu'u na'e 'a'ahi ki ai ke hoko ko e ngaahi fo'i lea ke kumi 'akí. ■

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiafi fakafāмили 'i 'apí. Ko ha ngaahi sīpinga pē 'eni.

"Ko e Tokāteline 'a e Tamai," peesi 20: Kamata 'aki ho'o kole ki he kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau vahevahe mai 'a e me'a 'oku nau 'ilo'i kau ki he natula 'o e Tamai Hēvaní. Alea'i e fakamatalá, fakamatala'i fakanounou e ngaahi me'a mahu'inga 'i he kongā takitaha 'oku nau 'omi ha fakakaukau pe ko hai 'a e 'Otua ko e Tamai. Fakakaukau ke faka'osi 'aki ho'o fakamo'oni ki he 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí.

"Ko Ho'omou Ngāue 'Eni," peesi 42: 'Uluaki, lau 'a e puha 'oku ui "Ko e Hā 'e Lava Ke u Fai?" pea fili ha taha 'o e ngaahi fakakaukau te ne tokoni'i koe mo ho fāmilí ke mou fai e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemi-palé (vakai foki, lds.org/familyhistoryyouth). Lau e fakamatalá mo ho fāmilí lolotonga e efiafi fakafāmilí 'i 'apí, pea toki 'eke ange pe ko e hā e ngaahi tāpuaki ne talá'ofa 'aki 'e Sisitā Peki kiate kinautolu 'oku nau fai e ngāue mahu'ingá ni. Fakahoko e fakakaukau na'á ke palaní pea fakakaukau ke hokohoko atu e ngāue ni 'i he ngaahi uike hoko maí.

"Ko e Ngaahi 'Alo'ofa Ongongofua 'a e 'Eiki," peesi 48: Lau e talanoa ki he fāmilí 'oku kei iiki 'enau fānaú 'a ia ne nau ma'u ha kaati Kilisimasi makehé mo e talanoa ki he taki lakanga fakataula'eiki na'á ne ako ke 'ilo'i e hingoa 'o e to'u tupu 'i hono siteikí. Kole ki

he kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau fakakaukau ki he ngaahi 'alo'ofa angongofua kuo nau ma'u mei he 'Eiki. Fakakaukau ke fehu'i ange, "Ko e hā 'a e ngaahi 'alo'ofa ongongofua? Ko hai 'okú ne ma'u e ngaahi 'alo'ofa ongongofua? Te ke lava fēfē 'o fakahā 'a e loto houna'ia 'i he ngaahi 'alo'ofa ongongofua kuó ke ma'ú?" Mahalo te ke fie tākaki atu ki ai e ngaahi tali 'a 'Eletā Petinā ki he ngaahi fehu'i ko 'eni mei he fakamatalá.

"Kuo To'o e Palakí," peesi 61: Lau e me'a 'oku fai 'e he fānau ko 'eni mo honau fāmilí ke faka'aonga'i ha mītiá 'oku lelei. Mahalo te mou fie alea'i e founa 'oku tauhi 'aki 'e homou fāmilí ke potupotutatau hono faka'aonga'i 'a e TV, komipiutá, mo e "taimi tv" kehé. Na'e lea 'a 'Eletā 'leni S. 'Āteni 'o e Kau Fitungofulú 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2011 'o kau ki hono faka'aonga'i fakapopototo 'o e ngaahi tekinolosia kehekehé: "Ka neongo e lelei 'o e ngaahi me'á ni, he 'ikai lava ke tau tuku ke nau fetongi e ngaahi me'a ko ia 'oku mahu'inga tahá" ("Ko ha Taimi ke Teuteu" *Liahona* mo e *Ensign*, Nōvema 2011, 32). Fakakaukau ke fokotu'u ha ngaahi taumu'a tatau mo e ngaahi taumu'a 'i he fakamatala ko 'eni ke ngaahi homou 'apí ko ha feitu'u 'e lava ke nofo'ia 'e he Laumālie. ■

Ngaahi Lēsoni 'o e Sāpaté he Pō Mōnité

Ne u fie ma'u mo'oni ke fai ha lēsoni efiafi fakafāmilí lelei 'i 'apí 'i he uike takitaha, ka na'e faingata'a ma'u pē kiate au ke fakakaukau 'i ha tefito pea teuteu 'i ha lēsoni.

'I ha 'aho Mōnite 'e taha ne u fakatokanga'i hake kuo ngalo ke teuteu ha lēsoni. Ka ne u toki 'ilo'i ai 'a e tāpuaki fakapulipuli 'o e hoko ko ha faiako Palaimeli. Ne toki uiui'i au ke u faiako ki he fānau ta'u nimá pea ne u toki ako 'i pē ha lēsoni 'aneafi. Ne u fakakaukau ke faka'aonga'i ha fakanounou (ke fe'unga mo e ta'u motu'á) 'o e me'a na'á ku ako 'i he Sāpaté 'i he Efiafi Fakafāmilí 'i 'Apí. Ne mau talanoa he pō Mōnite ko iá kau ki he talangofuá, pea ne u toe fai ha talanoa 'e tolu ne u vahevahe he Palaimeli 'i he 'aho kimu'á.

Na'e hoko hono fakafe'unga 'eku lēsoni Palaimeli ke fe'unga mo hoku fāmilí ko ha founa faka'ofa'ofa 'aupito ke u lava'i ai 'a 'eku taumu'a ke fakahoko he uike takitaha ha lēsoni efiafi fakafāmilí 'i 'apí kuo teuteu 'i lelei pea ola lelei. ■

Kilisitina Sēuti, 'Alesona, USA

FA'IFA'ITAKI MO FAKA'APA'APA' 'ETAU MĀTU'A FAKALANGÍ

Fai 'e Scott Van Kampen

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Na'e akonaki 'a 'Eletā Takilesi L. Kalisitā 'o e Kau Fitungofulú ki mu'á 'o pehē ko e ongoongo-lelei 'o Sīsū Kalaisí ko ha ongo-ongolelei ia 'o e fa'ifa'itaki'anga. Ko e taha 'o e ngaahi taumu'a 'o 'etau 'i he māmaní ke tau hoko 'o hangē [ko 'etau ongomātu'a fakalangí] 'i he founga kotoa pē te tau ongo'i fiemālie ai 'i he 'ao 'o ha mātu'a fakalangí." 'Oku tau fa'ifa'itaki kiate Kinaua 'i he 'etau feinga ke fakakaukau, lea, ngāue, pea a'u ki he 'etau hā 'o tatau mo Kinaua (vakai, 'Alamā 5:14).¹

'I he 'eku ngāue ko e tā 'o e ngaahi fakatātā ke faka'aonga 'i 'i he ngaahi tohi mo e ngaahi me'a peheé, 'oku ou ngāue 'i he fa'ahinga 'aati kehekehe lahi 'oku fie ma'u 'e ha kakai kehekehe. Ke fai 'ení, kuó u 'ilo' i 'a hono mahu'inga ke 'i ai ha sīpingá. Neongo 'e fakamatala 'i faka'āuililiki mai 'e he tokotaha 'okú ne fie ma'ú 'a e ngāué mo e ola 'okú ne fie ma'u mei aí, ne u 'ilo' i 'oku tokoni ia kiate au ke 'i ai ha fa'ahinga 'imisi ke u sio ki ai lolotonga 'eku ngāué. 'Oku fakamanatu mai 'e he sīpinga ko iá—neongo 'oku 'i hoko 'atamai pē—'a 'eku taumu'á pea 'okú ne 'ai ke u nofo ma'u pē 'i he 'eku taumu'a ko iá.

'Oku pehē pē 'a 'etau 'i he māmaní, 'oku 'ikai fe'unga 'ata'atā pē 'a e ngaahi fakahino-hinó ke fakafetu'utaki pe fakahoko mai ha fakakaukau fo'ou. Te tau fie ma'u ha fakatātā pe ha sīpinga 'i hotau 'atamai ke tokoni mai ke tau fa'ifa'itaki ki he anga fakalangí. He kapau te tau fakakaukau ko e fānau kitautolu 'a e 'Otuá, pea faka'amu ke toe foki kiate Ia, te tau fakatatau 'etau mo'uí kiate Ia pea tau feinga ke ma'u 'a e ngaahi 'ulungāanga lelei ko ia 'a ia ko Hono 'ulungāanga totonú.²

Na'e tuku mai 'e he 'etau Tamai Hēvani potó 'a Hono 'Alo pē Taha Na'e Fakatupú ke hoko ko hotau fa'ifa'itaki'anga mo'oni mo e founga ke tatau ai mo Iá. Lolotonga e ngāue fakafaifekau 'a e Fakamo'uí 'i māmaní, na'á Ne fai ki he finangalo 'o e Tamaí, faka'aonga 'i Hono taimí ki hono tokoni 'i 'o e ni'ihí kehé. Ko e me'a tatau pē, 'i he taimi 'oku

Koe'uhí 'e tokoni 'i kitautolu 'e ha'atau fakakaukauloto ki ha sīpinga 'i hotau 'atamai ke tau fa'ifa'itaki ki he founga fakalangí, na'e tuku mai ai 'e he 'etau Tamai potó 'a Hono 'Aló ke hoko ko 'etau sīpinga mo'oni 'o e muimui kiate Iá.

tau fa'ifa'itaki ai ki he Tamaí mo Hono 'Aló, 'oku tau faka'aonga 'i 'etau ngaahi me'afuaki, ngaahi talēnití, mo e 'atamai lelei ke fai tau- 'atāina 'etau tokoní. 'I he taimi 'oku tau tokoni aí, 'oku tau faka'apa'apa' 'i 'etau Tamaí pea 'okú Ne faka'apa'apa' i kitautolu 'aki 'Ene ui kitautolu ke tau kau 'i hono langa hake Hono pule'angá.

Hangē ko ia 'oku hoko 'i he tā fakatātā, 'oku 'i ai e taimi 'e ni'ihí 'oku fetongi 'a e sīpinga ia 'oku 'i he 'atamai 'e ha sīpinga mo'oni 'o ha me'a 'okú te sio ki ai 'i he mo'uí. 'Oku tau fa'a ako mei he ngāue 'a e ni'ihí kehe. 'Oku ou kei manatu 'i pē 'a e fuofua taimi ne u hoko ai ko e sekelitali pule 'a e uotí, 'a e 'ikai ke u lava 'o fakafonu kakato e taimi-tēpile

ki he 'initaviu 'a e pīsopé. Neongo ia, na'e fakamanatu mai 'e he pīsopé kiate au ko e 'Eikí na'e pulé pea na'á Ne 'afio' i pē 'e ia pe ko hai na'e fie ma'u ke sio ki he pīsopé he 'aho ko iá—neongo na'e 'ikai ke mau 'ilo' e kimautolu. Pea na'e mo'oni pē ia, ko e taimi kotoa pē ne hoko ai e "palopalema" ko 'ení, 'e tatangi e telefoní pe hū mai ha taha 'o 'eke pe na'e 'i ai ha taimi 'o e pīsopé. Pea na'e 'i ai hono taimi he na'e ue' i ia 'e he laumalié 'i hono fatongia fakatakí.

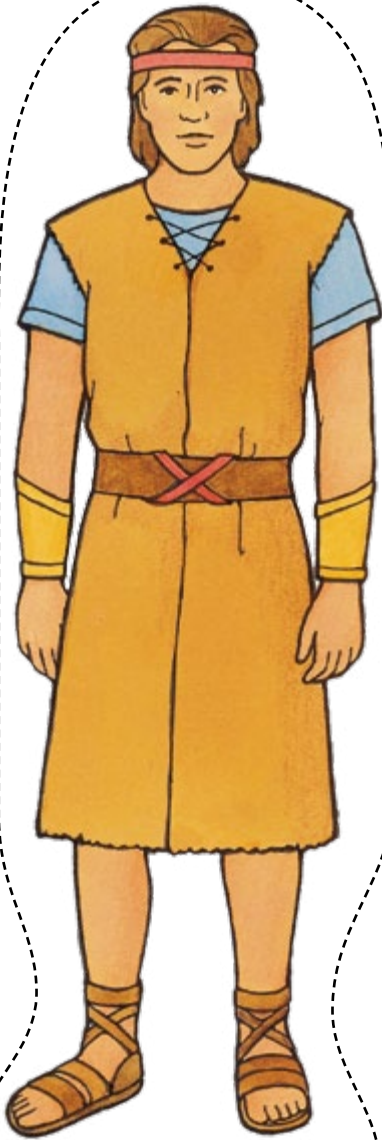
'I kai ngata pē 'i hono ma'u e fa'ifa'itaki- 'anga 'a e kau takí, ka ne u monú'ia ke ma'u ha mātu'a na'e hā meiate kinaua 'a e anga'ofá, ngāue mālohí, poupou, faitotonú, mo e angatonú. Ne hoko 'ena ngaahi fa'ifa'itaki'angá ko ha sīpinga na'e lava ke u muimui ai, 'o ne faka'alí'ali kiate au 'a e fehokotaki 'o e fa'ifa'itaki ki he 'Otuá mo e faka'apa'apa' 'i 'o 'etau tamaí mo e fa'eé. Ko e sīpinga 'o e anga mā'oni'oni 'a 'etau mātu'a fakaemāmaní, ko e kongia ia 'o e sīpinga 'a e Tamai Hēvani, pea 'i he 'etau faka'apa'apa' i kinauá, 'oku tau ako ai 'a e ngaahi 'ulungāanga 'oku tau fie ma'u kae lava ke tau toe nofo mo 'etau Tamai Hēvani. Pea 'i he 'etau hoko ko e kongia 'o e sīpinga anga mā'oni'oni 'o e mo'uí 'a 'etau fānau, 'e lava ke tau tokoni ke poupou ki He'ene palaní mo fakakakato 'Ene sīpinga 'o e hoko ko e mātu'á 'aki 'a 'etau foki pea fakafoki mo hotau ngaahi fābili ta'engatá kiate Ia. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Douglas L. Callister, "Ko Hotau 'Api Fakalangí Ma'a mo Haohaoá," *Liahona*, Sune 2009, 27; *Ensign*, June 2009, 55.
2. Vakai, Sherrie Johnson, "Instilling a Righteous Image," *Tambuli*, June 1984, 10; *Ensign*, July 1983, 21.

E'i he ngaahi *Liahona* lahi 'o e ta'u ní ha seti fakatātā 'o e kakai mei he Tohi 'a Molomoná. Ke 'ai ke nau tu'u ma'u pea faingofua hono faka'aonga'í, kosi kinautolu 'o to'o pea fakapipiki pe tepi'i ki ha pepa fefeka, pepa matolu, fanga ki'i tangai pepa, pe fanga ki'i papa. Tauhi e seti takitaha 'i ha sila pe tangai, fakataha mo e la'i fakamatala 'okú ne tala atu 'a e feitu'u ke kumi ai 'a e talanoa fakafolofola 'oku o fakataha mo e 'ū fakatātā 'o e kakai.

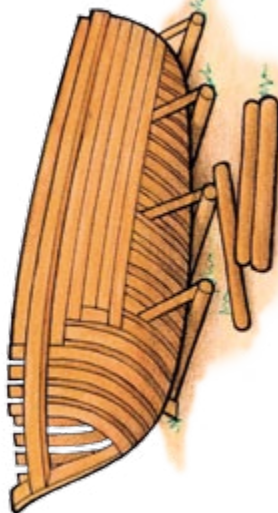
'Oku Fekau 'e he Tamai Hēvaní
'a Nifai ke Ne Fo'u ha Vaka
1 Nifai 17

Nifai

Leimana mo Lēmiuela

“Oku mau tui ki he ‘Otua,
ko e Tamai Ta‘engatá,
pea ki Hono ‘Alo, ko
Sīsū Kalaisí, pea ki he
Laumālie Mā‘oni‘oní.”

Ngaahi Tefito ‘o e Tui 1:1

